

Eastern Review

TOM 13(2) 2024

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Eastern Review

TOM 13(2) 2024

pod redakcją
Michała Słowikowskiego

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO
ŁÓDŹ 2024

Member since 2019
JM14481

RADA PROGRAMOWA

Walenty Baluk (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska)
Roman Fiala (Wyższa Szkoła Politechniczna w Iglawie, Czechy)
Aistė Lazauskienė (Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie, Litwa)
Vahatung Maisaia (Caucasus International University, Tbilisi, Gruzja)
Andrey Makarychev (Uniwersytet w Tartu, Estonia)
Natalia Petruk (Chmielnicki Uniwersytet Narodowy, Ukraina)

KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor naczelny: *Michał Słowikowski* (Uniwersytet Łódzki)
Zastępca redaktora naczelnego: *Anatoliy Kruglashov* (Uniwersytet Łódzki)
Sekretarz: *Tomasz Limanowski* (Uniwersytet Łódzki)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

Robert Czulda (Uniwersytet Łódzki), *Krzyszyna Dzwonkowska-Godula* (Uniwersytet Łódzki)
Alika Guchua (Uniwersytet Kaukaski), *Stanisław Kosmynka* (Uniwersytet Łódzki)
Bartosz Kowalski (Uniwersytet Łódzki), *Tomasz Lachowski* (Uniwersytet Łódzki)
Olga Nadskakula-Kaczmarczyk (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie)
Jakub Olchowski (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)
Magdalena Rekść (Uniwersytet Łódzki)
Siergiej Szwydiuk (Czerniowiecki Uniwersytet Narodowy)

REDAKTOR NAUKOWY TOMU

Michał Słowikowski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Agnieszka Kałowska-Majchrowicz

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Bogusława Kwiatkowska, Marta Olasik

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Michał Pierzgański

Czasopismo recenzowane

Lista recenzentów naukowych czasopisma dostępna na stronie: <http://iceer.uni.lodz.pl>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ

© Copyright by Authors, Lodz 2024

© Copyright for this edition by University of Lodz, Lodz 2024

ISSN 1427-9657

e-ISSN 2451-2567

Spis treści / Contents

<i>Ihor Hurnyak, Oleksandra Werbowa</i> – Game Theory and Institutional Economics in Action: A Comparative Study with Focus on Ukraine . . .	7
Teoria gier i ekonomia instytucjonalna w praktyce. Studium porównawcze ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy	8
<i>Nino Tabeshadze</i> – A Scoping Review of Mental Health and Psychological Impact of the Russo-Ukrainian War (2014– until present)	39
Przegląd scopingowy dotyczący zdrowia psychicznego i psychologicznych skutków wojny rosyjsko-ukraińskiej (2014–2024)	40
<i>Sergiusz Wojciechowski</i> – Stosunek Szanghajskiej Organizacji Współpracy do wojny w Ukrainie	53
The Stance of the Shanghai Cooperation Organization on the War in Ukraine	54
<i>Igor Mišta</i> – Kształt strategicznego partnerstwa. Podejście Stanów Zjednoczonych do Inicjatywy Trójmorza	77
The Shape of a Strategic Partnership. The United States’ Approach to the Three Seas Initiative	78
<i>Krystian Maras</i> – Trilog Polska-Rumunia-Turcja – kluczowe partnerstwo czy didaskalia Inicjatywy Trójmorza?	95
Poland-Romania-Türkiye Trilogue – a Key Partnership, or a Didascalia of the Three Seas Initiative?	95
<i>Małgorzata Pietrasiak</i> – Vietnamese Nationalism: Old Slogans, New Demands	115
Wietnamski nacjonalizm. Stare hasła, nowe żądania	116

<i>Mirella Korzeniewska-Wiszniewska</i> – Serbia na rozdrożu integracyjnym – wyzwania na drodze do UE, impas i polityczne narracje	133
Serbia at an Integration Crossroads – Challenges on the Path to the EU, Stalemate, and Political Narratives	134

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(2)

Ihor Hurnyak

 <https://orcid.org/0000-0003-0926-2456>

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

e-mail: hurnyakihor@gmail.com

Oleksandra Werbowa

 <https://orcid.org/0000-0002-5316-9630>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

e-mail: oleksandra.werbowa@uwm.edu.pl

Game Theory and Institutional Economics in Action: A Comparative Study with Focus on Ukraine

Abstract. This article explores the role of institutional dynamics in transition economies, with a particular focus on Ukraine's economic transformation. As Ukraine shifts from a centrally-planned to a market-based economy, it faces significant challenges stemming from entrenched oligarchic control, corruption, and dysfunctional institutional frameworks. The study aims to investigate how institutional interactions, transaction costs, and historical legacies shape Ukraine's economic stability and governance structures. By integrating institutional economics, game theory, and econophysics, the article examines the underlying forces that influence Ukraine's economic landscape. It also compares Ukraine's experience with those of Poland, Russia, and the United Kingdom to provide insights into the potential for reform.

The research employs an interdisciplinary methodology, utilising institutional economics and transaction cost theory, game theory, and econophysics to model the interactions of economic actors within a volatile environment. The methodological toolkit includes stock portfolio optimisation to study stock market mechanisms; Axelrod

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 8.08.2025. Verified: 28.10.2025. Accepted: 13.11.2025.

Funding information: University of Warmia and Mazury in Olsztyn. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the Author in the preparation of the work is:** I.H. 50%, O.W. 50%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

tournaments to explore the interactions of political and market institutions; and the examination of basic and vibrational forces to illustrate the evolving nature of transaction costs at the enterprise level. Conversely, the paper emphasises the critical role of robust institutional mechanisms – including business operations, local self-governance, judicial systems, law enforcement, and electoral processes – alongside well-functioning market economy frameworks that place a human at the centre of the institutional pyramid, in fostering economic stability and growth.

The findings offer valuable insights into the complexities of Ukraine's transition, providing practical guidance for policymakers and contributing to the broader academic discourse on institutional dynamics in transition economies.

Keywords: institutions, institutional economics, game theory, econophysics, Ukraine, economic transformation, Williamson

JEL: B25, C73, D02, E02

Teoria gier i ekonomia instytucjonalna w praktyce. Studium porównawcze ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy

Streszczenie. W artykule przeprowadzono analizę roli dynamiki instytucjonalnej w gospodarkach przechodzących transformację, ze szczególnym uwzględnieniem przemian gospodarczych Ukrainy. W miarę, jak kraj ten przechodzi od systemu centralnie planowanego do gospodarki rynkowej, mierzy się z poważnymi wyzwaniami wynikającymi z utrwalonej władzy oligarchów, korupcji oraz dysfunkcyjnych ram instytucjonalnych. Celem badania jest zrozumienie, w jaki sposób interakcje instytucjonalne, koszty transakcyjne oraz dziedzictwo historyczne kształtują stabilność gospodarki Ukrainy i jej struktury zarządzania. Łącząc ekonomię instytucjonalną, teorię gier i ekonofizykę, artykuł przygląda się siłom wpływającym na ukraiński krajobraz gospodarczy. Porównuje również doświadczenia Ukrainy z doświadczeniami Polski, Rosji i Wielkiej Brytanii, aby lepiej uchwycić perspektywy reform.

Badanie wykorzystuje interdyscyplinarne podejście metodologiczne, w tym ekonomię instytucjonalną i teorię kosztów transakcyjnych, teorię gier oraz ekonofizykę do modelowania zachowań aktorów gospodarczych w warunkach zmienności. W zestawie metodologicznych narzędzi znajdują się m.in. optymalizacja portfela akcji do analizy mechanizmów rynku kapitałowego, turnieje Axelroda do badania interakcji między instytucjami politycznymi i rynkowymi, a także analiza sił podstawowych i wibracyjnych w celu ukazania ewolucji kosztów transakcyjnych na poziomie przedsiębiorstw. Jednocześnie artykuł podkreśla kluczową rolę solidnych mechanizmów instytucjonalnych – obejmujących działalność gospodarczą, samorząd lokalny, system sądowniczy, organy ścigania i procesy wyborcze – oraz sprawnie funkcjonujących ram gospodarki rynkowej, które stawiają człowieka w centrum instytucjonalnej struktury, w budowaniu stabilności i wzrostu gospodarczego.

Wyniki badania dostarczają cennych spostrzeżeń dotyczących złożoności transformacji Ukrainy, oferując praktyczne wskazówki dla decydentów oraz wzbogacając szerszą dyskusję akademicką na temat dynamiki instytucjonalnej w gospodarkach w okresie przejściowym.

Słowa kluczowe: instytucje, ekonomia instytucjonalna, teoria gier, ekonofizyka, Ukraina, transformacja gospodarcza, Williamson

Introduction

The economic transformation of post-Soviet states, particularly Ukraine, presents a unique challenge in understanding how institutions evolve and interact within unstable environments. The path from a centrally-planned economy to a market-based system involves significant shifts in governance structures, economic policies, and institutional frameworks. Ukraine in particular provides a compelling case study of these challenges, marked by entrenched oligarchic control, corruption, and dysfunctional institutional environment. At the core of these transformations lies a critical question of how institutional interactions shape economic performance and governance stability.

The article aims to explore the role of institutional dynamics in transition economies, with a specific focus on Ukraine as a central case study. The primary objective of the study is to explore how the interaction of economic institutions – shaped by historical legacies and transaction costs – affects the overall stability and development of a nation's economic system. By integrating institutional economics, game theory, and econophysics, this research seeks to uncover the underlying forces influencing the governance and transformation of Ukraine's economic landscape.

To achieve this, the article addresses several core research questions:

1. How do institutional interactions within Ukraine's economy influence its economic outcomes and governance structures?
2. What role do transaction costs – considered as a reflection of both main and vibrational forces – play in shaping the economic instability and governance challenges faced by Ukraine?
3. How do historical legacies, particularly oligarchic control, impact Ukraine's ability to develop more transparent and cooperative economic institutions?
4. Can the application of game theory and econophysics offer new insights into the governance and institutional behaviour of Ukraine – in comparison with Poland, Russia, and Great Britain – and how might these insights inform potential economic reforms?

Building upon these questions, the study advances a research thesis and hypotheses. The central thesis of this research is that Ukraine's long-term economic stability depends on the level of institutional cooperation and transparency. In

environments characterised by high transaction costs, short-term opportunism, and weak legal enforcement, market mechanisms become fragmented and unstable, constraining economic growth and the accumulation of productive capital.

Accordingly, the study tests the main hypothesis (**H1**), namely that stronger coordination and transparency among economic institutions – such as the banking sector, capital markets, local self-governance, and the judiciary – correlate with lower transaction costs and greater macro-financial stability, reflected in reduced non-performing loans (NPLs), lower volatility of financial markets, and higher long-term capital inflows.

Several supporting hypotheses follow from this premise:

- **H2:** Enhanced regulatory oversight and ownership transparency reduce enterprise-level transaction costs.
- **H3:** Effective local governance mitigates the negative effects of war-related shocks on regional economic activity and fiscal stability.
- **H4:** Improved protection of contractual and shareholder rights fosters deeper and more liquid capital markets.
- **H5:** Higher institutional trust and civic participation are associated with more stable market expectations and lower financial risk premium.

These hypotheses directly correspond to the research questions formulated above.

The first and second research questions address the mechanisms through which institutional interactions and transaction costs shape Ukraine's economic outcomes; these are operationalised in H1 and H2, which link institutional coordination and transparency to reductions in transaction costs and greater macroeconomic stability. The third question, which concerns the persistence of oligarchic influence and the legacy of weak institutions, is reflected in H3 and H4, focusing on the strengthening of local self-governance, legal enforcement, and investor protection as channels of institutional renewal. Finally, the fourth question – one concerning the analytical contribution of game theory and econophysics – underpins the overall testing framework: the proposed hypotheses will be examined through simulation models of institutional interaction (Axelrod tournaments) and an econophysical analysis of transaction costs, enabling both the theoretical and the empirical validation of the institutional dynamics observed in Ukraine.

The article is structured as follows. The first part outlines the theoretical foundations of institutional economics and transaction cost theory. Subsequent sections apply these concepts to the context of transition economies, developing a model of institutional interaction and examining the specific challenges of Ukraine's post-Soviet transformation, including oligarchic control, financial sector distortions, and governance instability. The final sections integrate insights from game theory and econophysics to model institutional behaviour and transaction costs, leading to conclusions and policy implications for institutional reform and long-term economic stability.

Methodology

The study employs an interdisciplinary approach, integrating multiple analytical tools to provide a comprehensive understanding of institutional dynamics. Institutional economics and transaction cost theory both form the foundation for examining the roles and interactions of various institutions within the economic system. Game theory is utilised to model strategic interactions among key economic actors, offering insights into decision-making processes in contexts characterised by limited institutional transparency and stability. Additionally, the principles of econophysics are applied to analyse the operation of economic forces and transaction costs, capturing the complexity and volatility intrinsic to Ukraine's transition economy.

The methodological toolkit includes stock portfolio optimisation to study stock market mechanisms, Axelrod tournaments to explore the interactions of political and market institutions, and the examination of basic and vibrational forces to illustrate the evolving nature of transaction costs at the enterprise level. The analysis leverages Python packages such as *pypfopt*, *numpy*, *pandas_datareader*, *matplotlib.pyplot*, and *yahoo_fin*, among others. Historical data on prices and volatility comes from the Yahoo Finance database.

The foundations of institutional analysis

The institutional approach to economic theory, originally formulated by Walton Hamilton (1987), challenged the dominance of neoclassical microeconomics by emphasising the social and organisational dimensions of economic behaviour. Elinor Ostrom (2007) later advanced this tradition through her Institutional Analysis and Development (IAD) framework, which conceptualised decision-making as a product of interdependent institutional arrangements rather than isolated individual choices.

Oliver E. Williamson's contributions (see: Williamson, 1993; 1998; 2002a; 2002b; 2010) consolidated this perspective into the modern New Institutional Economics (NIE), redefining economics as a science of governance and contracts rather than of pure market equilibrium. His multilayered framework – encompassing informal norms, formal rules, governance structures, and resource allocation – provides the analytical foundation for this study. Williamson recognised the complexity of institutional systems and advocated theoretical pluralism, noting that institutions evolve through historical contingencies rather than through universal rules.

Complementary insights from Ronald Coase (1959) underscore that market coordination cannot function effectively without enforceable property rights and effective governance mechanisms. Decades later, the persistent evolution of corporate governance – from early regulatory reforms to modern audit standards such as the Sarbanes–Oxley Act – has shown that this theoretical ideal of a self-regulating market has rarely been achieved in practice. Subsequent critiques of neoclassical efficiency, including Ventura and colleagues (2016), have highlighted the limits of the Paretian paradigm in explaining real-world markets characterised by externalities, power asymmetries, and institutional frictions (see also: Ancev, Harris, 2006; Dragun, O’Connor, 1993; Hahnel, Sheeran, 2009; Halpin, 2011; Marchionatti, Gambino, 1997; Mishan, 1967; Peter, 2004; Samuelson, 1995; Samuels, 1991; Veljanovski, 1982). These insights reinforce Coase’s core argument that transaction costs are intrinsic to all economic coordination and that legal frameworks alone cannot eliminate them.

Williamson extended this reasoning by shifting analytical focus from the “rules of the game” (property rights) to the “play of the game” (contractual governance). He emphasised that defining and enforcing property rights is itself a costly and unstable process. Transaction costs fluctuate with uncertainty, opportunism, and the quality of institutional enforcement – factors especially pronounced in transition economies such as that in Ukraine. For this reason, Williamson’s third level of institutional analysis, one concerning the governance of contractual relations, provides a particularly suitable lens for understanding post-Soviet institutional dynamics, where markets, companies, and regulatory bodies coexist in hybrid, often informal configurations.

This framework – linking institutional behaviour, transaction costs, and contractual governance – serves as the theoretical basis for analysing Ukraine’s transition economy. It allows the study to connect formal institutional reforms with informal practices, social norms, and strategic interactions modelled in later sections through game theory and econophysics.

The model of institutional interaction

The interaction of institutions plays a critical role in shaping the economic system of a state. For instance, Hülsewig and Steinbach (2021) argue that expansionary monetary policy, particularly in the context of non-standard interventions, does not necessarily undermine fiscal discipline. This insight enhances the discussion on institutional flexibility and the complex interplay between fiscal and monetary policies within different governance structures. Thus, a comparative analysis of different systems becomes possible through the evaluation of the foundational institutions within each system. In this context, institutions are understood as sets

of rules and norms that govern specific relationships, along with organisational mechanisms that operationalise these relationships.

Game theory provides a robust framework for predicting the outcomes of such institutional interactions, both within individual states and in interstate relations. To this end, the Axelrod tournament (see Axelrod, 1980; 1981; 1985) offers an insightful model, illustrating the dynamics of institutional interplay in repeated games and enhancing our understanding of institutional cooperation and competition.

Additional key players in these institutional interactions warrant attention. As Williamson (2000: 600) noted, “Mind being a scarce resource, cognitive specialization has economizing consequences”. This observation allows us to place human beings, empowered by artificial intelligence (AI), at the centre of the institutional analysis, emphasising the critical role of individuals in shaping and interacting with institutional frameworks. According to the proposed approach, the traditional focus on companies can be shifted to prioritise key market institutions, such as the banking system, the stock market, a shadow market, and state/local budget, with a human being – often in the role of an entrepreneur – occupying a central position. While Williamson suggested analysing “final goods markets and government procurement transactions” (Williamson, 2000: 603), this framework can be extended to include the stock exchange and state budgets as focal points. Informal relationships give rise to transactions within the shadow market mechanism, while the complexities of accessing bank financing can be conceptualised as a banking services mechanism. In this context, mechanisms are understood to encompass both the institutional outcomes and their organisational structures. These insights are further reinforced by North and Weingast (1989), who highlighted the pivotal role of formal institutional features – such as laws, political structures, judicial systems, and bureaucracies – in shaping the development of nation-states. While their framework was primarily applied to political institutions, its relevance extends equally to an analysis of market institutions.

A general model of human interaction with an institutional system, specifically within economic systems, can be conceptualised as a pyramid (Figure 1). In the broader context of political institutions, the base of the pyramid comprises key foundational elements, such as the judicial system, law enforcement, local governance, the electoral system, and mechanisms supporting business functionality. In the context of economic systems (as depicted in Figure 1), the base of the pyramid consists of alternative sources of capital, including the stock market (SM), the banking system, a shadow market, and budgets (both state and local). It also incorporates the mechanisms supporting business functionality (BFS), such as prior state investments in business creation, support, and training initiatives.

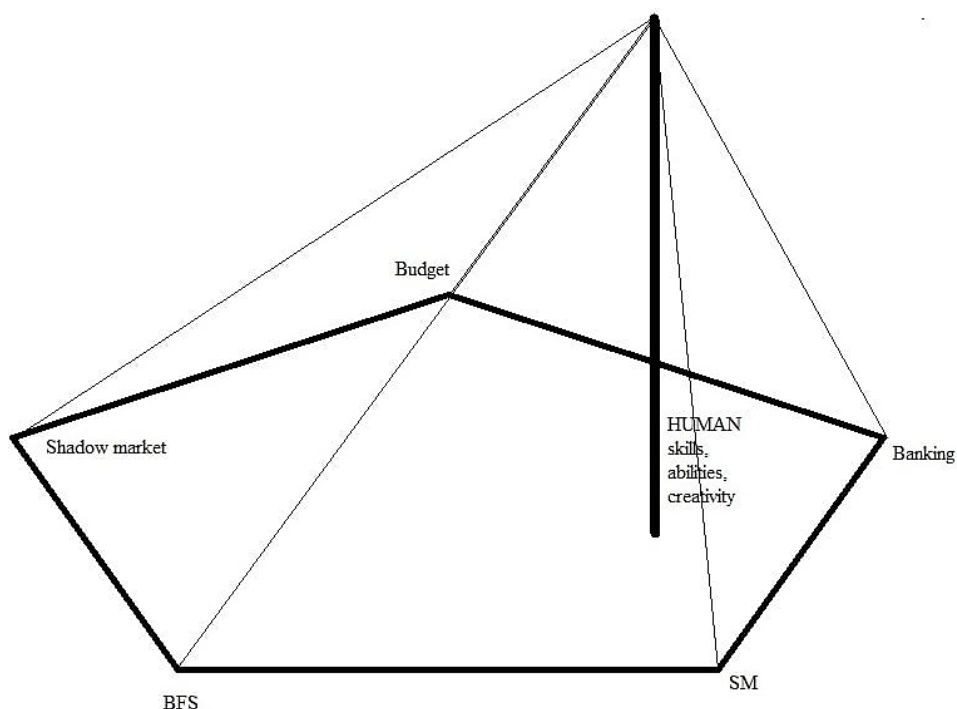

Figure 1. A general model of human interaction with an institutional system

Source: Own elaboration.

In this framework, institutions are understood as mechanisms designed to satisfy specific societal needs. These mechanisms include not only rules and regulations but also the organisational structures that implement them. Consequently, the base of the pyramid represents the institutional foundation of the business environment. The height of the pyramid is determined by factors such as the average level of education, skills, creativity, and interaction with AI within a particular society. Microeconomic tools, such as indifference curves, can be used to introduce additional complexity to this model. The inherent strengths and weaknesses of each individual system influence the positioning of the base of the perpendicular, creating potential imbalances. Under certain conditions, such imbalances may render the entire structure unstable.

Institutional challenges and economic transformation in post-Soviet Ukraine

The restoration of Ukraine's independence occurred in the absence of both fundamental political institutions and, more notably, market institutions. In this context, the process of privatisation – comprising of both 'small' and 'large' privatisations – inevitably led to the oligarchisation of the state. A similar set of challenges confronted the neighbouring Russian economy, further complicated by the persistence of post-imperial thinking and the lack of long-established traditions of private rights and property tolerance. While the latter could be partially addressed through the establishment of private ownership institution, the former drove the state back towards a pre-Soviet administrative system. This process developed alongside a measure of consensus between emerging oligarchic clans and remnants of the Soviet-era elites, particularly those associated with the security services. Ultimately, the former oligarchs lost out to the entrenched power of the Soviet-era elites. Today, the oligarchy and the security service elites in Russia can be viewed as a single, integrated entity.

Neighbouring European countries, in the context of their rapprochement with the European Union, were compelled to undergo effective transformations to adapt to EU institutions. As a result, the privatisation processes in these countries yielded markedly different outcomes. However, these outcomes cannot be viewed as homogeneous. For instance, Hungary, often at odds with the EU's legal standards, presents a stark contrast to the highly adaptable and dynamic small state of Estonia.

It is important to emphasise that Ukraine's institutional development did not begin in a vacuum after independence. The western regions of the country inherited a distinct tradition of local entrepreneurship, cooperative finance, and civic self-organisation that had evolved under Austro-Hungarian and Central European legal systems. In the late 19th and early 20th centuries, the emergence of cooperative banking and business associations – such as local credit unions, trade chambers, and producer cooperatives – created mechanisms of horizontal trust and decentralised decision-making. Figures such as the Baczewski brothers, Robert Doms, and Josef Breuer – the first president of the Lviv Chamber of Commerce and Industry – illustrate the integration of business activity with civic and institutional development. Even the involvement of church leaders in financial institutions reflected a broader social consensus on the importance of community-based finance and mutual responsibility.

These early institutional experiences contributed to the formation of what may be termed *proto-institutional capital*, i.e. the ability of local actors to self-organise, manage resources collectively, and sustain market activity under diverse political regimes. Although these traditions were disrupted by Soviet centralisation and

later weakened by post-Soviet oligarchisation, their legacy persists in the modern forms of local entrepreneurship, civic engagement, and regional governance. The collective memory of cooperative institutions continues to shape the behaviour of small and medium enterprises, influencing their preference for local networks over formal market mechanisms. Consequently, understanding Ukraine's contemporary institutional challenges requires recognising this long historical continuity between informal cooperation, regional autonomy, and the pursuit of institutional modernisation.

Beyond the structural and economic legacies of transition, Ukraine's institutional trajectory has been profoundly shaped by its sociocultural and demographic contexts. The interaction between formal governance structures and informal norms remains a defining feature of the country's institutional behaviour. Historically, collective modes of organisation and high interpersonal trust within local communities have both coexisted with low institutional trust in state authorities, producing a dual system of governance that alternates between cooperation at the local level and distrust towards centralised institutions.

Demographic dynamics have also played a crucial role. Large-scale emigration, especially of skilled labour, has weakened the domestic base of human capital and fiscal capacity, while the growing role of remittances has created informal financial linkages that partly substitute for institutional mechanisms. This pattern, though stabilising household incomes, reinforces the fragmentation of formal economic governance.

The ongoing war has further intensified these socio-institutional asymmetries. Wartime displacement and population loss have both disrupted traditional social networks, yet have simultaneously stimulated new forms of civic cooperation, volunteerism, and local self-organisation. These emergent networks act as substitute institutions that fill governance gaps, demonstrating the resilience of social capital even under extreme stress. However, the durability of these informal mechanisms remains uncertain once the context of emergency subsides.

In cultural terms, the persistence of patron–client relationships, inherited from the Soviet administrative culture, continues to shape expectations towards power and reciprocity. While such informal norms may facilitate short-term coordination, they often inhibit the establishment of transparent, rule-based governance. Therefore, the strategy of institutional reform in Ukraine must account for these social and cultural variables – trust, collective identity, demographic change, and wartime adaptation – as endogenous components of institutional performance rather than as exogenous constraints.

These social, cultural, and wartime dynamics have produced a complex environment in which institutional evolution cannot be understood solely through formal economic or legal frameworks. Instead, Ukraine's institutions continue to emerge at the intersection of inherited social norms, collective experiences of crisis, and regional patterns of economic behaviour. This interplay

between informal cooperation and weak formal governance has historically generated both institutional fragility and adaptability. In this respect, the roots of contemporary institutional practices can be traced to the earlier traditions of local entrepreneurship and cooperative organisation that developed in western Ukraine and neighbouring Central European regions. These traditions – anchored in civic participation, mutual trust, and community-based economic networks – offer valuable historical precedents for understanding how Ukraine's society continues to balance informality, resilience, and the pursuit of institutional modernisation.

The role of oligarchic influence and institutional failures in Ukraine's banking and stock market systems

How did Ukrainian oligarchs address the issue of minimising transaction costs? It is evident that they achieved this by establishing a pervasive presence across all state institutions. This dominance ensured favourable conditions for their participation in privatisation processes, control over the media, access to highly profitable state procurement contracts, subsidies for specific industries, and support for particular monopolistic groups, among other advantages. This situation has undoubtedly led to significant issues regarding the quality of the banking system and stock market institutions. While the phenomenon of zombie banking in Japan is widely recognised (even if it is still somewhat obscured today; see: Nakamura, 2023), fewer discussions focus on the far more troubling indicators of this issue in Ukraine. One can continue to speak of inflation targeting, employing sophisticated terms and expressions, but when the share of non-performing loans (NPLs) in a country's banking system remains above 40% for many years, business planning, current lending, and budgeting appear akin to a business floundering in shallow waters. Moreover, even the introduction of state administration into troubled banks – most notably Privatbank – did little to resolve the underlying problems, as the decision to concentrate all problematic assets of the banking system in a single bank proved to be an imprudent strategy (see Figure 2). The war, often cited as an excuse for economic woes, cannot be used to explain this, as even before its escalation, two Russian banks with NPL ratios exceeding 90% had been operating in the Ukrainian banking sector. This raises the following question: what is the role of a bank if its primary activity involves lending to its co-founders while utilising deposits from individuals and legal entities to do so? Additionally, when a malfunctioning judicial system allows the collateral for loans to be rendered meaningless or payments to be delayed for decades, the real story of Privatbank from a few years ago becomes clearer (see Privatbank, 2024). The introduction of government management has not altered this situation, as NPLs remain at this untenable level.

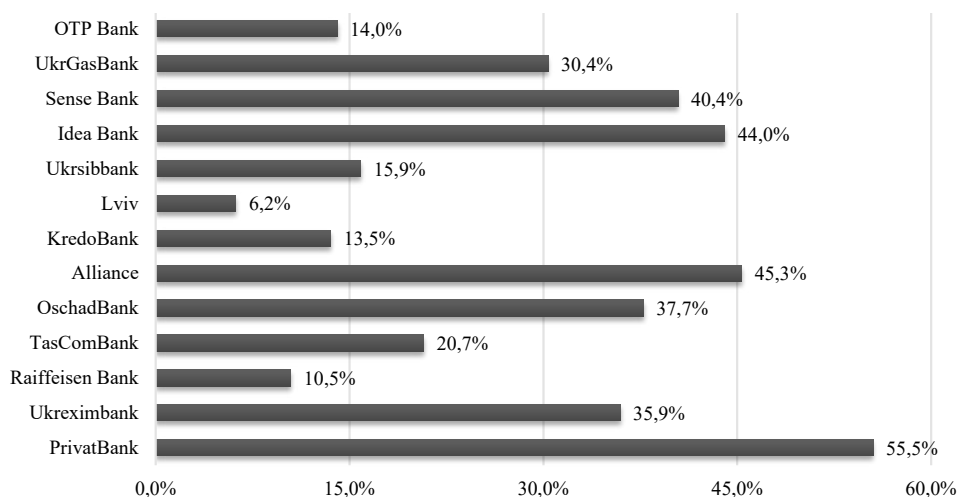

Figure 2. NPLs of the largest Ukrainian banks

Source: Own elaboration based on data from National Bank of Ukraine (2024).

The case of Privatbank not only underscored issues within Ukraine but also highlighted broader European challenges. The consequences of the Sarbanes–Oxley Act in the United States and the reasons behind its adoption are well-known. Prior to its enactment, audit companies had often placed too much value on maintaining favourable relationships with their clients, resulting in the issuance of overly positive audit opinions. In Ukraine, despite Privatbank’s apparent financial difficulties, the bank received a positive opinion from PricewaterhouseCoopers (PwC), only to face a practical rejection of this opinion a year later from Ernst & Young (Privatbank, 2024). The auditors lacked the fortitude to question the absence of adequate collateral and the lack of transparency in the bank’s financial calculations. It is clear that the involvement of foreign institutions within Ukraine’s banking sector, though present, was misaligned and ultimately unhelpful in addressing these critical issues.

A similarly concerning situation has unfolded within Ukraine’s stock market. It is challenging to find substantial recommendations from the World Bank or the European Bank for Reconstruction and Development advocating for Ukraine to align its stock market institutions with international standards. This issue has not been a focal point of discussion. The ongoing war has further devastated what little infrastructure was in place. Prior to the onset of the conflict, several domestic companies, primarily in the agricultural sector, had been listed on the Warsaw Stock Exchange; however, the number of such listings has steadily declined since the war’s escalation. The underlying issue appears not only to stem from overly ambitious market expectations but also from the nature of Ukraine’s oligarchic business model, which has shown little regard for the interests of minority shareholders.

The examination of the Ukrainian stock market across five distinct stages provides a nuanced understanding of how sociopolitical and economic conditions influence market dynamics, as reflected in returns, volatility, and risk-adjusted metrics (Table 1).

Table 1. The optimal portfolio of Ukrainian stocks listed on the Warsaw Stock Exchange

The period of optimisation	Optimal portfolio	The description of the results
<i>Positive Expectations</i> 01.11.2024 – 20.12.2024	(AST.WA, 0.36395), (IMC.WA, 0.56543), (KSG.WA, 0.07063)	Expected annual return: 1257.2%
		Annual volatility: 35.7%
		Sharpe Ratio: 35.18
<i>Active Phase of War</i> 24.02.2022 – 11.01.2024	(AST.WA, 1.0)	Expected annual return: 23.9%
		Annual volatility: 57.2%
		Sharpe Ratio: 0.38
<i>Pandemic</i> 03.01.2020 – 02.24.2022	(AGT.WA, 0.05011), (AST.WA, 0.07512), (CLE.WA, 0.39718), (IMC.WA, 0.39011), (KSG.WA, 0.08748)	Expected annual return: 139.3%
		Annual volatility: 70.4%
		Sharpe Ratio: 1.95
<i>Inactive Phase of War</i> 01.01.2014 – 03.01.2020	(AGT.WA, 1.0)	Expected annual return: 7.7%
		Annual volatility: 71.4%
		Sharpe Ratio: 0.08
<i>Peak of Oligarchy</i> 01.01.2012 – 01.01.2014	(AST.WA, 0.29346), (IMC.WA, 0.70654)	Expected annual return: 19.1%
		Annual volatility: 31.2%
		Sharpe Ratio: 0.55

Note: The portfolio includes only those companies that remain listed on the Warsaw Stock Exchange.

Source: Own elaboration based on historical data from *Yahoo.finance*.

During the Positive Expectations period (November–December 2024), the market exhibited extraordinary performance, characterised by exceptionally high returns coupled with moderate volatility. This phase reflected an environment of optimism, likely driven by favourable macroeconomic signals and speculative confidence. The risk-adjusted returns reached unprecedented levels, indicative of an alignment between market expectations and perceived opportunities for growth, fostering a uniquely favourable investment climate.

In contrast, the Active Phase of War (2022–2024) underscored the adverse effects of ongoing conflict on market performance. This period was marked by suppressed returns and heightened volatility, reflecting pervasive uncertainty and diminished investor confidence. Portfolio concentration in relatively stable assets highlighted the limited options available to investors in such a turbulent environment. The low risk-adjusted returns further emphasised the challenges posed by political instability and economic dislocation.

The Pandemic phase (2020–2022) presented a complex scenario shaped by global health and economic crises. While market volatility remained elevated, suggesting uncertainty, the period also demonstrated resilience with comparatively robust returns. The diversification observed in portfolios during that time indicates strategic efforts by investors to mitigate risks and capitalise on emerging opportunities. Despite the challenges, this phase showcased the market's capacity for recovery and adaptation under adverse circumstances.

Meanwhile, the Inactive Phase of War (2014–2020) was characterised by stagnation, with minimal returns and persistent high volatility. This period highlighted the lingering effects of systemic weaknesses within the economy and financial sector. The absence of active conflict did not translate into economic revitalisation, reflecting deep-seated structural issues and a lack of confidence among market participants. The subdued risk-adjusted returns further underscore the limited efficacy of institutional mechanisms in driving growth during this phase.

The last phase, namely the Peak of Oligarchy (2012–2014), revealed the constraints imposed by an oligarchic economic structure. While returns during this phase were moderate, the low volatility indicated a controlled market environment dominated by a few influential entities. This lack of diversity and competitiveness inhibited innovation and market dynamism. The modest risk-adjusted returns were emblematic of an environment where growth opportunities were constrained by entrenched power dynamics and institutional deficiencies.

This specific example, despite involving a limited number of companies, highlights the responsiveness of markets to political and economic imbalances as well as underscores the critical importance of institutional mechanisms. Recent trends have further demonstrated the traditional impact of expectations on price and risk dynamics. Accordingly, Ukrainian companies and the broader market, such as businesses in any other country, require robust institutional regulation and access to growth opportunities.

Institutions' interaction modelling

What if we seek to forecast the outcomes of institutional interactions within the context of a single state? This method necessitates identifying the long-term strategies employed by each institution, either by leveraging the extensive repository of strategies available within the tournament framework or by developing customised strategies using appropriate Python programming expertise. Is such institutional determination feasible? In our view, it can be. For illustration, clear examples can be drawn from local self-governance in Switzerland, where direct citizen participation in governance is a cornerstone, or from the United States stock market, which prioritises the interests of small

shareholders in contrast to the bank-centric financial systems prevalent in Europe. Islamic banking also provides a relevant example. All of these cases illustrate established institutions with clearly identifiable and describable strategic approaches. Table 2 presents a model of institutional interactions, illustrating the relationships between various institutional actors in Ukraine and comparing them to those in the United Kingdom and in Poland. The analysis period is not specified, since the selected strategies are the result of long-term interactions and can maintain their functionality on the basis of both formal and informal institutions.

Table 2. Institutions' interaction modelling¹

Players, game descriptions	Game type	Ranking
BackStabber, Prober4, Memory One Player, Memory Two Player, Knowledgeable Worse And Worse, Evolved ANN turns = 1500, noise = 0.4	Game 1 Chicken	Memory Two Player , Knowledgeable Worse and Worse, Memory One Player, Prober 4, Evolved ANN, BackStabber

¹ *Game 1.* Ukraine: Business Functioning System (conditions for formal entrepreneur) – BackStabber ('even my patience has limits'); Stock Market (highly risky, impossible to get fair value) – Hard Prober (or Prober4: counts retaliating and provocative defections of the opponent), mainly informal market; Budget (functions poorly, difficult to innovate, resistant to change) – Memory One Player (only the memory of one player matters); Banking System – Memory Two Player (manipulation of both the population and oligarchs simultaneously); Shadow Market – Knowledgeable Worse And Worse (or Defector) (this strategy is based on the 'Worse and Worse' approach but will defect with probability of 'current turn/ total number of turns' due to the lack of transparent mechanism and real contract); Human, not formal entrepreneur – Evolved ANN (A strategy based on a pre-trained neural network with 17 features and a hidden layer of size 10). High level of noise (randomness) can be explained by the significant shadow market, an overloaded banking system due to NPLs, and the persistence of Soviet-era mentality among some segments of the population, particularly in the East.

Game 2. Ukraine: Political Institutions. Judiciary – Short Memory, Election system – Resurrection, Self – governance system – Tricky Cooperator, Business functioning – BackStabber, law enforcement – Grumpy.

Game 3. United Kingdom. Political institutions. Judiciary – Looker Up, Election system – Memory Two Players, Self – governance system – Cooperator, Business functioning – Hand Shake, law enforcement – Defector Hunter. Stag Hunt Game allows getting two Nash Equilibriums: in position of mutual cooperation and in position of mutual defection.

Game 4. Poland. Judiciary – Tricky Cooperator, Election system – Memory One Player, Self – governance – Short Memory, Business functioning – Stalker, Law enforcement – Defector Hunter.

The winners of Axelrod tournaments are highlighted in bold, reflecting their strategic success. Notably, the strategies exhibit a wandering nature, characterised by adaptability and evolution, with the potential for inter-institutional borrowing and integration.

Table 2 (cont.)

Players, game descriptions	Game type	Ranking
Short Memory, Resurrection, Tricky Cooperator, BackStabber, Grumpy, Evolved ANN turns = 1500, noise = 0.4	Game 2 Chicken	Tricky Cooperator , Short Memory, Resurrection, Grumpy, BackStabber, Evolved ANN
Looker Up, MemoryTwoPlayer, Cooperator, Handshake, Defector Hunter, Evolved ANN	Game 3 Stag Hunt Game	LookerUp , Defector Hunter, Cooperator, Generic Memory Two Player, Evolved ANN, Handshake
Tricky Cooperator, Memory One Player, Short Memory, Stalker, Defector Hunter, EvolvedANN	Game 4 Stag Hunt Game	Short Memory , Stalker, Defector Hunter, Evolved ANN, Generic Memory One Player, TrickyCooperator

Source: Own elaboration.

Game 1: Ukraine – ‘Chicken’ Game

In Game 1 (Table 2), the ‘Chicken’ game is used to model the interaction between various institutional players in Ukraine, reflecting a highly risky and unstable environment. The players include ‘Memory Two Player’, ‘Knowledgeable Worse and Worse’, ‘Memory One Player’, ‘Prober 4’, ‘Evolved ANN’, and ‘BackStabber’, each of which/whom represents different institutional strategies:

1. **Memory Two Player** – suggests that past actions have a significant influence on future decisions (especially for the banking system). In the context of Ukraine, where historical memory (especially regarding the Soviet past) still plays a role in political and economic decisions, institutions that rely on collective memory or historical precedent may struggle to move beyond ingrained patterns, even when these are detrimental.
2. **Knowledgeable Worse and Worse** – reflects a pessimistic view of the future, where players expect things to worsen over time. It is consistent with the state of many informal markets (such as Ukraine’s shadow market) and the banking system, where corruption, inefficiency, and the lack of transparency have resulted in a system that becomes increasingly unstable over time.
3. **Memory One Player** – here, the institutional focus is on short-term memory or current events rather than on historical patterns. In Ukraine’s environment, this could suggest a focus on immediate economic or political opportunities without a long-term vision for reform or stability, contributing to the continued oligarchisation of the economy.

4. Prober 4 – the strategy, which evaluates retaliatory and provocative defections, fits with the high level of tension and competition within Ukraine's institutional environment. It reflects the pervasive insecurity and risk-taking behaviours in the business and political systems.
5. Evolved ANN, grounded in a pre-trained neural network, could symbolise the growing role of technology, data analytics, and machine learning in modern economic systems. At the same time, this approach underscores the continued involvement of human decision-making, enhanced and augmented by AI operating under analogous principles.
6. BackStabber – a strategy of betrayal, which is highly fitting in Ukraine's environment, where oligarchs and political elites often engage in deceit and opportunistic behaviour in order to gain personal advantage, leading to a breakdown of trust in institutions.

It is important to note the fluid and adaptive nature of the described strategies as well as the potential for their adoption and adaptation across different institutional contexts.

Thus, the Ukrainian system is depicted as a highly volatile and uncertain environment where historical memory, corruption, and short-term opportunism dominate the interactions between institutions. The strategies of 'BackStabber' and 'Knowledgeable Worse and Worse' reflect a deep mistrust in institutions and a sense that the situation can only continue to deteriorate. The noise (or randomness) factor suggests that the future is highly unpredictable, given the external and internal pressures faced by Ukraine's institutions.

Game 2: Ukraine – 'Chicken' Game (Political Institutions)

Game 2 (Table 2) models the dynamics of Ukraine's political institutions through a 'Chicken' game framework, where players must decide whether to cooperate or defect, with each player's strategy impacting the larger political landscape. The strategies that emerge in this game are:

1. Tricky Cooperator – indicates a cooperative stance but with a hidden agenda. In Ukraine's political system, where trust in politicians is often low and political alliances are frequently fluid, Tricky Cooperator represents the opportunistic cooperation that often underpins political deals among elites, especially when they benefit from ambiguity.
2. Short Memory – reflects short-term thinking or memory, which can be characteristic of political decision-making in Ukraine, where quick, tactical decisions often prevail over long-term strategic planning. Political leaders may prioritise immediate gains or survival over the pursuit of lasting institutional reforms.
3. Resurrection – represents the ability to make a comeback after failure. In the context of Ukraine, where political and economic instability has been frequent,

‘Resurrection’ symbolises the repeated cycles of imitated reform, collapse, and recovery that characterise the country’s post-independence history.

4. Grumpy – implies a strategic defecting approach, driven by frustration or dissatisfaction with the system. It could be seen as a reflection of the general disillusionment with political institutions in Ukraine, where public dissatisfaction is high, but the willingness to work within the system is often low.
5. BackStabber – as in Game 1, this strategy appears in Game 2 to reflect the pervasive culture of betrayal in Ukraine’s political landscape. In a system dominated by oligarchs and state capture, this strategy is a natural consequence of the competition for resources and power. However, in the context of the business environment, this can also lead to a loss of patience, as constantly-changing rules can create instability and unpredictability for businesses.
6. Evolved ANN – similar to Game 1, this strategy based on neural networks introduces a level of complexity, symbolising the modern technological approach to understanding political dynamics. In Ukraine, however, this is complicated by unpredictable and erratic shifts in political power.

Consequently, the political institutions in Ukraine are characterised by a high degree of uncertainty, short-term thinking, and opportunism. The strategies employed (such as ‘Tricky Cooperator’ and ‘BackStabber’) illustrate the transactional and competitive nature of Ukraine’s political landscape, where alliances are often temporary and betrayal is common. These institutional dynamics make long-term stability and reform challenging.

Game 2 also explores the prospects of local self-governance and even suggests its potential priority in some situations. The results suggest that, even in the face of substantial obstacles, local self-governance strategies can gradually outperform competing institutional strategies. This occurs over time, as local self-governance displays more flexibility and adaptability, including occasional unconventional actions. The strategy’s long-term success is particularly noticeable when the noise level is reduced to 10%, which has a negligible impact on the model. The ability of local self-governance to succeed, despite the challenges, can manifest even under the escalation of hostilities, as seen in Ukraine’s complex political environment. However, the absence of legal status for territorial communities, coupled with the lack of corresponding legislation in Ukraine, renders the prospect of such an orientation highly illusory.

Game 3: UK Political Institutions – ‘Stag Hunt’ Game

In the context of Game 3 (Table 2), which models the interaction between key political institutions in the UK, the game structure is based on the ‘Stag Hunt’ game, which involves two Nash equilibria: one representing mutual cooperation and the other representing mutual defection. The ‘Stag Hunt’ scenario is particularly relevant for understanding the dynamics of cooperation in political and

institutional settings, where parties may face the choice between pursuing a shared goal (cooperation) and acting independently for individual gain (defection).

The results of Game 3 (Table 2) suggest that certain institutional strategies emerge as more effective than others, with ‘Looker Up’, ‘Defector Hunter’, and ‘Cooperator’ ranking highly. These strategies can be seen as reflective of the broader institutional dynamics at play in the UK:

1. Looker Up – indicates a focus on information-gathering and evaluation before making decisions, which aligns well with the UK’s political system, which relies heavily on an informed electorate and a transparent judicial system. In contexts such as public governance, information-sharing and the ability to evaluate options carefully lead to more successful cooperation.
2. Defector Hunter is reflective of political systems where there is a need for vigilance against those who might seek to undermine cooperation for individual gain. This strategy may correlate with the UK’s political culture of accountability, where various checks and balances ensure that defection is punished and individuals must justify their actions.
3. Cooperator – cooperation is a desirable outcome in any democratic society, especially in a political system where cooperation between the public and government institutions is necessary for effective governance. The UK has, at various points, demonstrated strong cooperation between public and private institutions, contributing to its stability. But in this context, we are primarily addressing the dependent status of local governance in the UK, which implies a certain level of willingness to cooperate under various conditions.

Additional strategies such as ‘Generic Memory Two Player’, ‘Evolved ANN’, and ‘Handshake’ are also noteworthy. They illustrate the role of memory, long-term strategy, and adaptive behaviour in shaping institutional relationships. The incorporation of ‘Evolved ANN’ reflects the idea that modern institutions, through data and technology, increasingly rely on adaptive strategies that can predict outcomes and learn from past decisions. These strategies, while still aligning with cooperation, offer a more nuanced view of how institutional dynamics evolve.

The game reveals that cooperation remains the optimal strategy when institutional actors (i.e. government, judiciary, and electorate) align their goals. However, the possibility of defection remains present, highlighting the tension between mutual benefit and individual gain, which is characteristic of democratic institutions such as that of the UK. This reflects a fundamental aspect of modern governance, where transparency, accountability, and a focus on public good are necessary but must be balanced against the potential for self-interested actions.

Game 4: Poland – ‘Stag Hunt’ Game

Game 4 (Table 2) models the interaction between political institutions in Poland using the ‘Stag Hunt’ game framework, which emphasises the possibility of mutual cooperation or defection. The game’s players and their strategies reflect Poland’s institutional dynamics, particularly in the context of self-governance:

1. **Short Memory** – suggests a preference for immediate gains rather than long-term cooperation. In Poland, where self-governance plays a central role, this might reflect the frequent emphasis on local, pragmatic decision-making that can occasionally overlook long-term strategic goals.
2. **Stalker** – indicates a more aggressive and opportunistic approach, typically aligned with politicians or institutions that seek to control or manipulate local governance for personal gain. This strategy is often linked to political parties or individuals who seek to dominate local self-governance structures for their benefit. However, in the case of an entrepreneur, such behaviour in the market can be entirely Schumpeterian and thus justified, as it aligns with the notion of creative destruction.
3. **Defector Hunter** – present in all games analysed, it remains relevant in Game 4, highlighting the vigilance required to detect and punish defections. In Poland, where political institutions value transparency and accountability, Defector Hunter underscores the need for active oversight of political behaviour to maintain trust in governance.
4. **Evolved ANN** – represents a modern approach to navigating complex political systems. In the context of Poland, it highlights how modern political actors may increasingly rely on data-driven, predictive models to anticipate political behaviour, though local self-governance still often involves more traditional decision-making.
5. **Generic Memory One Player** – suggests a focus on past interactions with a single player, highlighting the importance of personal relationships in local governance. This can reflect the decentralised, community-based decision-making that has long characterised Poland’s self-governance structures, where local officials often rely on personal networks.
6. **Tricky Cooperator** – represents a political actor who acts cooperatively but with hidden motives. In Poland’s complex political landscape, this strategy illustrates the balance between cooperation and self-interest, especially in the competitive environment of local politics.

In Poland, local self-governance plays a critical role in defining the stability of other institutions. The Stag Hunt game shows that cooperation between political actors can lead to mutually beneficial outcomes, yet defection remains a potential risk. ‘Short Memory’ and ‘Stalker’ highlight the opportunistic behaviour that occasionally undermines broader cooperation, but the success of Poland’s self-governance system is evident in the long-term advantages of Cooperation as shown by Defector Hunter and Tricky Cooperator.

Thus, the Polish version of the model (Game 4, Table 2) further confirmed the central role of local self-governance in the stability and functioning of the state. This institution, in fact, plays a decisive role in shaping the effectiveness of other institutional structures. If we examine the historical trajectory of European countries, local self-governance has often served as a foundational pillar for broader societal and political stability. In the context of Poland, the strength of local governance institutions is indicative of a larger European trend, where local self-rule has historically provided both stability and resilience against centralisation. It is hoped that the formal process of community consolidation in Poland will be complemented by the introduction of transparent and effective mechanisms, allowing smaller entities the opportunity to function autonomously and independently within the broader institutional framework.

In a similar vein, Ukraine's modern stability can be viewed as a long-term consequence of historical institutional legacies, such as the Magdeburg law, which granted cities certain levels of autonomy. This legal framework, which had been prevalent in many Central and Eastern European cities, contributed to the development of local governance institutions that persisted through centuries. Even at the genetic level, the experience of direct governance over much of the territory, particularly in urban areas, can be considered a defining feature that shapes the dynamics of modern Ukraine.

The econophysical approach to an economic system – the case of Ukraine

A significant range of works has emerged in which physical concepts and methodologies are employed to examine economic phenomena. One of the most extensively studied areas within this framework is the distribution of returns in financial markets (Mirowski, 1989; Bouchaud, Cont, 1998; Sornette, 2003; Farmer, Joshi, 2002). This approach has also been applied to an analysis of income and wealth distribution (Levy, Solomon, 1997; Drăgulescu, Yakovenko, 2001; Chatterjee, Yarlagadda, Chakrabarti, 2005), as well as the distribution of economic shocks and variations in growth rates (Bak, Chen et al., 1993; Canning et al., 1998). Additionally, the distribution of company sizes and growth rates has been investigated using similar methods (Stanley et al., 1996; Takayasu, Okuyama, 1998).

With some deepening of this approach in a developed or developing stock market, the accessibility of corporate accounting data can facilitate the detection of institutional influences, which can be analysed through basic and vibrating economic forces (Figure 3).

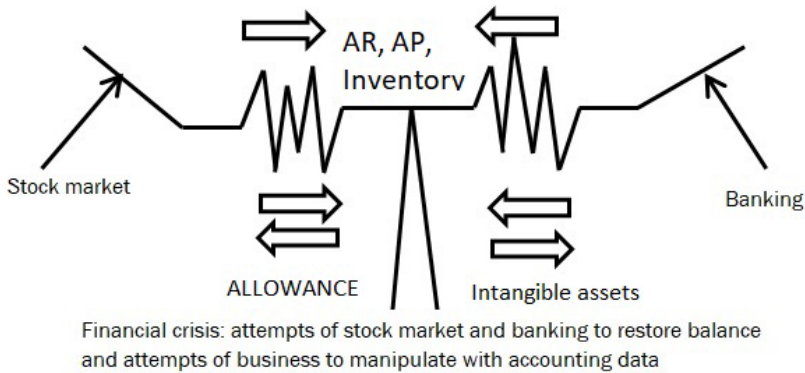

Figure 3. The econophysical presentation of the main and vibrating forces
Source: Own elaboration.

The approach for determining the role of transaction costs associated with a specific type, based on the strategy of capital, was discussed earlier. Econophysics offers a way to further diversify this process. In this context, all forces acting within the system can be categorised into the main forces and vibrational forces. Similar to the pyramid of institutions, we encounter analogous forces in this scenario. The system becomes more complex, because vibrational forces are part of transaction cost mechanism. These forces arise, for example, when managing inventory, accounts receivable, or accounts payable: having a larger volume of such resources requires higher payments. However, unlike fixed systemic influences, these forces are more easily adjusted and are often a matter of managerial choice rather than an inherent characteristic of the system. These vibrational forces include receivables, payables, inventories, bad debt provisions, goodwill, and other intangible assets, as a perfect market for intangibles does not exist. Figure 3 illustrates a situation typical of Ukraine: a stock market that is barely functioning (further constrained by wartime disruptions in official securities circulation and weaknesses in the supporting mechanisms), a banking system burdened with a high share of non-performing loans, and long-standing attempts over the past two decades to manipulate liabilities in order to resolve working capital problems. This model demonstrates, at the enterprise level, the unstable nature of transaction costs, emphasising the necessity of considering the institutional mechanism as an integrated whole.

Conclusions and implications for institutional stability and governance

Transaction cost economics posits that the governance of contractual relations is primarily achieved through institutions of private ordering rather than legal centralism. This framework is rooted in the behavioural assumptions behind bounded rationality and opportunism, which reflect the actual human nature (Stone, 1986: 1424). However, it can be argued that the term ‘legal centralism’ may not be entirely adequate as a competitor to private ordering. As evidenced in the cases of Ukraine, Russia, and several other nations, private property does not function effectively without mechanisms for coordination, control, and value measurement.

The results of institutions’ interaction modelling reveal a clear contrast between the institutional dynamics in Ukraine, Poland, and the United Kingdom. Ukraine’s institutional environment is plagued by corruption, oligarchic control, and short-term opportunism, leading to economic instability and political fragmentation. In contrast, Poland and the UK benefit from stronger, more cooperative institutions, having at the same time their own spectrum of unresolved issues in the field of institutional interaction.

Ukraine’s experience (in Game 1 and Game 2) shows how historical legacies can shape the behaviour of political and economic institutions. The country’s struggle against oligarchic control, inherited from the Soviet era, hampers the ability of institutions to develop along more cooperative lines. As seen in Game 1, the ‘BackStabber’ strategy, often used by oligarchic players (represented in business unities), reflects a constant battle for resources and control, with little regard for long-term strategic cooperation. Poland and the UK, however, benefit from institutional legacies that favour cooperation, transparency, and the rule of law. In the case of the UK, Game 3 illustrates that the country’s historical emphasis on individual rights plays a fundamental role in underpinning institutional stability. Similarly, Poland’s institutional stability is rooted in historical processes and experiences of self-rule, giving local governance and decentralisation an important role in modern governance.

In Game 1 (Ukraine), the ‘Memory Two Player’ and ‘Memory One Player’ strategies suggest that institutions are often focused on immediate returns and fail to build long-term strategies, contributing to political instability and oligarchic dominance. The lack of deep institutional memory prevents actors from considering long-term consequences, instead opting for short-term gains or opportunistic behaviour, as seen in the high noise levels and erratic decision-making of the ‘BackStabber’ strategy. In contrast, the UK’s ‘Memory Two Player’ in Game 3 and ‘Poland’s Tricky Cooperator’ in Game 4 demonstrate how institutional memory and longer-term strategies provide a more stable governance

model. The ‘Stag Hunt’ equilibrium allows both countries to move towards sustainable cooperation in key political and economic sectors, based on the assumption that cooperation leads to mutually beneficial outcomes over time.

The high noise level in Ukraine’s games (especially in Game 1) reflects a chaotic environment, exacerbated by corruption, weak institutions, and a lack of transparency. ‘Knowledgeable Worse and Worse’, a strategy marked by defections and manipulations, highlights how entrenched corruption in Ukraine’s systems undermines efforts to establish a functioning economy or a political system. The high levels of NPLs and informal markets (a shadow economy) further compound the volatility in the financial and economic systems. Poland and the UK, by contrast, operate in environments with far less noise and greater institutional clarity. The ‘Defector Hunter’ and ‘Cooperator’ strategies in Game 4 and Game 3, respectively, suggest that these countries’ institutions are more resilient to external shocks and can adapt and cooperate in times of crisis. Poland’s focus on local self-governance and the UK’s transparent judicial system both contribute to reducing noise and increasing stability, enabling smoother economic and political operations.

Ukraine’s economic institutions, particularly the banking system and the stock market, remain highly dysfunctional, with oligarchic interests dominating the financial landscape. In Game 1, the strategies that mimic opportunistic behaviour (‘Prober 4’, ‘BackStabber’) reflect the challenges posed by a non-transparent financial system and a lack of legal recourse. Privatbank’s crisis and the banking sector’s high NPLs serve as a clear example of how economic systems struggle when institutions are not structured to foster trust or transparency. Poland, with its relatively stable financial systems and cooperative strategies (e.g. ‘Cooperator’ in Game 4), shows that fostering trust, transparency, and accountability in key economic sectors is critical for long-term success. While the UK in Game 3 does not emphasise economic models directly, its institutional stability and ability to adapt to external shocks (such as Brexit or financial crises) both demonstrate the importance of creating adaptive, transparent, and well-regulated economic institutions.

Ukraine is still in a process of aligning its institutions with long-term strategies. The ‘Evolved ANN’ strategy in Game 1, based on the neural-network approach to strategy optimisation, indicates that Ukraine’s institutions are still struggling to find their optimal long-term strategy due to fragmented and incoherent institutional behaviour. This creates a mismatch between the state’s goals and the actions of its institutions, which remains a major barrier to effective governance. Poland and the UK have more mature, cohesive institutional frameworks that are better aligned with their long-term strategic goals. Game 4 in Poland shows that local self-governance is critical in aligning national strategies with the needs and values of local populations, which, in turn, strengthens national cohesion. In the UK, the ‘Cooperator’ and ‘Memory Two Player’ strategies in Game 3 emphasise

the importance of institutional strategies that align with broader societal goals, contributing to stability and adaptability in the face of challenges.

Thus, the interdisciplinary framework combining institutional economics, game theory, and econophysics allows for an empirical evaluation of the proposed hypotheses. The first hypothesis (H1), which links institutional coordination and transparency with macro-financial stability, is partially confirmed. Comparative game simulations between Ukraine, Poland, and the United Kingdom, along with the econophysical modelling of transaction costs, indicate that higher institutional coordination correlates with lower volatility and more stable cooperative equilibria. However, persistent oligarchic influence and the limited efficiency of enforcement mechanisms both continue to constrain full stabilisation of the Ukrainian institutional system.

The second hypothesis (H2), which associates stronger governance and regulatory oversight with lower transaction costs, is confirmed. The econophysical representation of “the main” and “vibrational” forces suggests that improvements in market regulation and transparency significantly reduce distortions related to hidden liabilities and bad debts. These findings are consistent with the observable reduction in “vibrational” components – such as speculative behaviour and non-performing assets – in more effectively supervised systems.

The third hypothesis (H3), which posits that effective local self-governance enhances economic and institutional resilience, is also confirmed. The local-level dynamics modelled in Game 2 demonstrate that self-governance strategies outperform competing institutional configurations in medium- to long-term equilibria, even under high uncertainty. This outcome supports the argument that decentralisation, civic participation, and fiscal autonomy all increase the adaptive capacity of institutions, particularly in times of crisis or conflict.

The fourth hypothesis (H4), connecting stronger legal enforcement with the development of transparent capital markets, is partially confirmed. Although the introduction of stricter financial oversight – exemplified by the nationalisation of Privatbank – has improved monitoring within the banking sector, weak judicial enforcement continues to undermine investor confidence and limit the deepening of capital markets. Nonetheless, the simulations indicate that enhancing the credibility and efficiency of enforcement mechanisms leads to greater cooperation between financial and regulatory actors as well as to more predictable market behaviour.

Finally, the fifth hypothesis (H5), linking higher levels of social capital and institutional trust with systemic stability, is confirmed in the comparative context. Cross-country analysis reveals that institutional environments characterised by higher levels of trust – such as those in Poland and in the United Kingdom – exhibit lower “noise” parameters and more sustainable cooperative equilibria. In contrast, the Ukrainian case underscores that rebuilding social trust and reinforcing the credibility of institutions both remain prerequisites for long-term stability.

The evidence highlights that Ukraine's institutional system remnants in an extended state of transition – rooted in weak legal enforcement, oligarchic inertia, and limited institutional trust – continue to hinder the full realisation of cooperative and transparent institutional equilibria.

Moreover, recent research on post-conflict recovery and institutional reconstruction provides critical insights relevant to Ukraine's future economic transformation. Studies in the emerging field of the *economics of conflict* emphasise that wars not only destroy capital and infrastructure but also reconfigure incentive structures and patterns of institutional cooperation (Blattman, Miguel, 2010). In the Ukrainian context, these dynamics are evident in the adaptive behaviour of companies and local communities under extreme uncertainty, which mirrors findings from post-conflict economies such as Bosnia, Georgia, and Croatia (Collier, 2003; World Bank, 2023).

Current analyses by the IMF (2023) and OECD (2024), as well as the World Bank's *Ukraine Reconstruction Platform* (2023–2025), converge on the argument that institutional recovery is the key determinant of sustainable reconstruction. These institutions stress that rebuilding formal governance systems – particularly fiscal administration, judicial enforcement, and capital-market regulation – must proceed simultaneously with social reintegration, trust restoration, and reinvestment in human capital.

Integrating these perspectives into Ukraine's policy framework suggests that post-war recovery should not be viewed merely as an economic challenge but as a process of *institutional reconstruction*. The re-establishment of credible institutions – those capable of enforcing contracts, allocating resources transparently, and facilitating cooperation among diverse actors – will determine whether Ukraine's transformation evolves towards stability and inclusive growth or reverts to a pattern of oligarchic capture. This aligns with the theoretical proposition of this study that institutional coordination and social trust are the primary drivers of long-term resilience in post-conflict economies.

Policy recommendations and institutional reform pathways

The convergence of these findings and recent international research underscores that Ukraine's post-war recovery must be approached as a comprehensive process of institutional reconstruction rather than a purely economic endeavour. The evidence presented in this study complements the emerging consensus among global financial institutions that sustainable growth depends on transparent governance, credible enforcement, and the restoration of institutional trust. The results also point to several directions for institutional and policy reform that could enhance Ukraine's long-term economic stability and accelerate post-war reconstruction.

1. *Strengthening the rule of law and judicial enforcement*

A reform of the judicial and enforcement systems must be prioritised to reduce the transaction costs associated with uncertainty and opportunism. A transparent and predictable legal environment, particularly in the enforcement of commercial and property rights, is a prerequisite for restoring investor confidence. Special attention should be given to the protection of minority shareholders and the consistent application of insolvency and securities regulations. These reforms would address the key weaknesses identified in Hypothesis H4 and mitigate the systemic “noise” that undermines market cooperation.

2. *Enhancing the independence and transparency of financial institutions*

Reducing oligarchic influence in the banking and capital markets requires the establishment of genuinely independent regulatory bodies with publicly accountable decision-making processes. The transparency of ownership structures, auditing standards aligned with EU and OECD norms, and the separation of political and financial interests are all essential to lower the “vibrational forces” in the financial system, as revealed by the econophysical analysis. Such measures would help convert informal or speculative interactions into stable, rule-based institutional behaviour.

3. *Empowering local self-governance as a stabilising institutional mechanism*

The evidence from game-theoretic modelling confirms that self-governance strategies outperform centralised or opportunistic institutional forms in long-term equilibria. Therefore, decentralisation policies should be continued and deepened, with greater fiscal autonomy for municipalities, transparent local budgeting, and participatory decision-making. Empowered local institutions can serve as buffers against both political instability and economic shocks, reinforcing resilience at the grassroots level.

4. *Building institutional trust and social capital*

The comparative results indicate that social capital and public trust are critical determinants of systemic stability. Institutional communication strategies, civic education, and open-data initiatives should therefore accompany economic reforms. Strengthening the credibility of public institutions – especially through transparency in procurement, public appointments, and anti-corruption mechanisms – will reduce perceived uncertainty and increase cooperative behaviour among market participants.

5. *Integrating reconstruction finance with an institutional reform*

The post-war reconstruction of Ukraine must not only rebuild infrastructure but also strengthen the institutions that govern economic transactions. International assistance (from the EU, the IMF, the World Bank, and other partners) should be

tied to measurable improvements in governance, transparency, and decentralisation. Reconstruction funds can serve as catalysts for institutional learning, stimulating cooperation between central and local authorities, private enterprises, and civil society.

6. *Developing a national institutional monitoring framework*

Finally, a system of continuous institutional monitoring – combining macro-economic indicators (such as NPL ratios, market volatility, and capital inflows) with governance metrics (local transparency, enforcement efficiency, trust indices) – would allow policymakers to detect early warning signals of instability. Such a system would operationalise the interdisciplinary insights of this study, bridging empirical modelling with real-time policy evaluation.

In conclusion, the interdisciplinary approach adopted in this study – linking institutional economics, game theory, and econophysics – demonstrates that the stability of economic systems depends not merely on market efficiency, but on the capacity of institutions to cooperate, adapt, and enforce credible rules of interaction. Ukraine's institutional trajectory, though marked by persistent oligarchic influence and systemic fragility, reveals significant potential for transformation through enhanced transparency, local self-governance, and the strengthening of legal and social trust. The partial confirmation of the study's hypotheses underscores that institutional change is an evolutionary rather than revolutionary process – one that unfolds through gradual alignment of incentives, norms, and enforcement mechanisms. If Ukraine succeeds in embedding cooperative equilibria within its economic and political institutions, the country could not only stabilise its domestic economy but also serve as a model of institutional reconstruction for other post-conflict and transition economies.

Bibliography

- Ancev, T., Harris, M. 2006. Pigou and Coase Re-Visited: Ethics, Norms, and Markets-Implications for Environmental and Resource Economics. 33rd Australian Conference of Economists (ACE), Sydney, September 27–30, 2006.
- Axelrod, R. 1980. Effective Choice in the Prisoner's Dilemma. *Journal of Conflict Resolution* 24, pp. 3–25. <https://www.jstor.org/stable/173932>
- Axelrod, R., Hamilton, W.D. 1981. The Evolution of Cooperation. *Science* 211(4489), pp. 1390–1396. <https://doi.org/10.1126/science.7466396>
- Axelrod, R., Keohane, R.O. 1985. Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *World Politics* 38(1), pp. 226–254. <https://doi.org/10.2307/2010357>
- Bak, P., Chen, K., Scheinkman, J., Woodford, M. 1993. Aggregate Fluctuations from Independent Sectoral Shocks: Self-organized Criticality in a Model of Production and Inventory Dynamics. *Ricerche Economiche* 47(1), pp. 3–30. [https://doi.org/10.1016/0035-5054\(93\)90023-V](https://doi.org/10.1016/0035-5054(93)90023-V)

- Blattman, C., Miguel, E. 2010. Civil War. *Journal of Economic Literature* 48(1), pp. 3–57.
- Bouchaud, J.P., Cont, R. 1998. A Langevin Approach to Stock Market Fluctuations and Crashes. *European Physical Journal B* 6(4), pp. 543–550. <https://doi.org/10.1007/s100510050582>
- Canning, D., Amaral, L.A.N., Lee, Y., Meyer, M., Stanley, H.E. 1998. Scaling the Volatility of GDP Growth Rates. *Economics Letters* 60, pp. 335–341.
- Carbonara, E., Curry, P.A., Hill, C.A., Parisi, F. 2024. Institutional Flexibility in Tax Law and Enforcement. *International Review of Law and Economics* 79, 106215. <https://doi.org/10.1016/j.irle.2024.106215>
- Chatterjee, A., Yarlagadda, S., Chakrabarti, B.K. (eds.). 2005. *Econophysics of Wealth Distributions*. Springer.
- Coase, R. 1959. The Federal Communications Commission. *Journal of Law and Economics* 2(2), pp. 1–40.
- Collier, P. 2003. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. World Bank & Oxford University Press.
- Drăgulescu, A.A., Yakovenko, V.M. 2001. Exponential and Power-Law Probability Distributions of Wealth and Income in the United Kingdom and the United States. *Physica A* 299(1–2), pp. 213–221. [https://doi.org/10.1016/S0378-4371\(01\)00298-9](https://doi.org/10.1016/S0378-4371(01)00298-9)
- Dragun, A.K., O'Connor, M.P. 1993. Property Rights, Public Choice, and Pigouvianism. *Journal of Post Keynesian Economics* 16(1), pp. 127–152. <https://doi.org/10.1080/01603477.1993.11489973>
- Farmer, J.D., Joshi, S. 2002. The Price Dynamics of Common Trading Strategies. *Journal of Economic Behavior and Organization* 49, pp. 149–171.
- Hahnel, R., Sheeran, K.A. 2009. Misinterpreting the Coase Theorem. *Journal of Economic Issues* 43(1), pp. 215–237. <https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624430110>
- Halpin, A. 2011. Coase's World and Coase's Blackboard. *European Journal of Law and Economics* 31(1), pp. 91–109. <https://doi.org/10.1007/s10657-010-9199-2>
- Hamilton, W.H. 1987. The Institutional Approach to Economic Theory. In: R. Al-belda (ed.), *Alternatives to Economic Orthodoxy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315494258>
- Hülsewig, O., Steinbach, A. 2021. Monetary Financing and Fiscal Discipline. *International Review of Law and Economics* 68, 106004. <https://doi.org/10.1016/j.irle.2021.106004>
- IMF. 2023. *Ukraine: Staff Concluding Statement of the 2023 Article IV Consultation*. Washington, D.C.
- Levy, M., Solomon, S. 1997. New Evidence for the Power-Law Distribution of Wealth. *Physica A* 242(1–2), pp. 90–94. [https://doi.org/10.1016/S0378-4371\(97\)00217-3](https://doi.org/10.1016/S0378-4371(97)00217-3)
- Marchionatti, R., Gambino, E. 1997. Pareto and Political Economy as a Science: Methodological Revolution and Analytical Advances in Economic Theory in the 1890s. *Journal of Political Economy* 105(6), pp. 1322–1348. <https://doi.org/10.1086/516395>
- Mirowski, P. 1989. *More Heat Than Light: Economics as Social Physics*. Cambridge University Press.
- Mishan, E.J. 1967. Pareto Optimality and the Law. *Oxford Economic Papers* 19(3), pp. 255–287. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.oep.a041050>

- Nakamura, J. 2023. A 50-year History of “Zombie Firms” in Japan: How Banks and Shareholders Have Been Involved in Corporate Bailouts? *Japan and the World Economy* 66, 101188. <https://doi.org/10.1016/j.japwor.2023.101188>
- National Bank of Ukraine. 2024. Loan Portfolio Quality (NPLs), <https://bank.gov.ua/en/stability/npl> (accessed: 01.11.2024).
- North, D., Weingast, B. 1989. Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in 17th-century England. *Journal of Economic History* 49(4), pp. 803–832.
- OECD. 2024. *Rebuilding Ukraine: Institutional and Fiscal Foundations for Recovery*. Paris: OECD Publishing.
- Ostrom, E. 2007. Institutional Rational Choice: An Assessment of the Institutional Analysis and Development Framework. In: *Theories of the Policy Process* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367274689>
- Peter, F. 2004. Choice, Consent, and the Legitimacy of Market Transaction. *Economics and Philosophy* 20(1), pp. 1–18. <https://doi.org/10.1017/S0266267104001233>
- Privatbank audit reports. 2024. <https://en.privatbank.ua/about/financial-statements> (accessed: 28.12.2024).
- Samuels, W.J. 1991. Institutional Economics. In: *Companion to Contemporary Economic Thought*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203980118>
- Samuelson, P.A. 1995. Some Uneasiness with the Coase Theorem. *Japan and the World Economy* 7(1), pp. 1–7. [https://doi.org/10.1016/0922-1425\(94\)00040-Z](https://doi.org/10.1016/0922-1425(94)00040-Z)
- Sornette, D. 2003. *Why Stock Markets Crash: Critical Events in Complex Financial Systems*. Princeton University Press.
- Stanley, M.H.R., Amaral, L.A.N., Buldyrev, S.V., Havlin, S., Leschhorn, H., Maass, P., Salinger, M.A., Stanley, H.E. 1996. Scaling Behavior in the Growth of Companies. *Nature* 379, pp. 804–806. <https://doi.org/10.1038/379804a0>
- Stone, A. 1986. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. *American Political Science Review* 80, pp. 1424–1425.
- Takayasu, H., Okuyama, K. 1998. Country Dependence on Company Size Distributions and a Numerical Model Based on Competition and Cooperation. *Fractals* 6(1), pp. 67–79. <https://doi.org/10.1142/S0218348X98000080>
- Veljanovski, C.G. 1982. The Coase Theorems and the Economic Theory of Markets and Law. *Kyklos* 35(1), pp. 53–74. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1982.tb01215.x>
- Ventura, A., Cafiero, C., Montibeller, M. 2016. Pareto Efficiency, the Coase Theorem, and Externalities: A Critical View. *Journal of Economic Issues* 50(3), pp. 872–895. <https://doi.org/10.1080/00213624.2016.1213595>
- Williamson, J. 2002. *Did the Washington Consensus fail?* Speech at the Center for Strategic & International Studies, Washington. <https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/did-washington-consensus-fail> (accessed: 23.02.2024).
- Williamson, O.E. 1993. Calculativeness, trust, and economic organisation. *Journal of Law and Economics* 36(1, part 2), pp. 453–486. <https://doi.org/10.1086/467284>
- Williamson, O.E. 1998. Transaction Cost Economics: How It Works; Where It Is Headed. *De Economist* 146(1), pp. 23–58. <https://doi.org/10.1023/A:1003263908567>
- Williamson, O.E. 2000. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature* 38(3), pp. 595–613. <http://www.jstor.org/stable/2565421>

- Williamson, O.E. 2002a. The Lens of Contract: Private Ordering. *American Economic Review* 92(2), pp. 438–443. <https://doi.org/10.1257/000282802320191769>
- Williamson, O.E. 2002b. The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract. *Journal of Economic Perspectives* 16(3), pp. 171–195. <https://doi.org/10.1257/089533002760278776>
- Williamson, O.E. 2010. Transaction Cost Economics: The Natural Progression. *American Economic Review* 100(3), pp. 673–690. <https://doi.org/10.1257/aer.100.3.673>
- World Bank. 2023. *Ukraine Relief, Recovery, Reconstruction and Reform Framework (3RF)*. <https://www.worldbank.org/en/programs/urtf/overview>

Ihor Hurnyak, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of International Relations, Department of International Economic Analysis and Finance, Lviv, Ukraine. Author of over 90 scientific articles (among them 10 published in journals included in the Scopus and the Web of Science Citation Database). September 2019 – he conducted lectures in ‘Enterprise Economics’ at the 5-Universities Summer School of Finance in Białystok (Poland). February 2023 – internship at the business school of the Polytechnic University of Setubal (Portugal). From 2023 – a cooperation agreement with Institute of Technology and Business in České Budějovice. Conducting lectures and seminars in ‘Game Theory Instruments in Finance’, ‘Audit’, ‘Accounting and Analysis of Foreign Economic Activity’, ‘Financial Analysis’, and ‘International Accounting Standards’ for students of the Faculty of International Relations, Ivan Franko National University of Lviv.

Oleksandra Werbowia, Assistant Professor, Department of Political Science and Security Studies, Institute of Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Warmia and Mazury in Olsztyn. PhD in social sciences in economics and finance (2016). Authorship and co-authorship of over 60 scientific publications (including 3 monographs published by Routledge; more than 10 articles published in journals included in the Scopus and the Web of Science Citation Database); scientific editing and co-editing of 50 scientific monographs published as part of international cooperation; editing of 5 scientific journals in Poland and abroad. The summary impact factor (IF) is 3.42. She conducts research on: global competitiveness; international economic relations; strategic analysis; economic development of countries; world economy; international finance; economic and social policy; issues related to the functioning of the institutional environment.

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(2)

Nino Tabeshadze

 <https://orcid.org/0009-0005-3038-7247>

Swedish Defence University

e-mail: nino.tabeshadze@fhs.se

A Scoping Review of Mental Health and Psychological Impact of the Russo-Ukrainian War (2014– until present)

Abstract. The Russo-Ukrainian war has caused significant psychological distress among both civilians and military personnel, with long-lasting mental health consequences that span generations. This scoping review consolidates the existing evidence on the mental health impacts of the war, focusing on conditions such as post-traumatic stress disorder (PTSD), complex PTSD (CPTSD), depression, anxiety, and moral injury. By synthesising data from multiple studies – including peer-reviewed journals, reports from international organisations, and national surveys – the review highlights the elevated prevalence of mental health disorders among affected populations, including refugees, displaced persons, children, and other groups. It also identifies systemic barriers to mental health care, including the fragmentation of mental health services, limited access to care, and the lack of culturally-adapted interventions. Additionally, the review emphasises the critical role of family support and community resilience in mitigating psychological distress and fostering recovery. The findings underscore the urgent need for comprehensive, evidence-based interventions tailored to the unique needs of different populations as well as systemic reforms to improve mental health infrastructure in conflict zones. Finally, the review provides actionable insights for policymakers, mental health professionals, and humanitarian organisations so that they can develop effective strategies for addressing the immediate and long-term psychological needs of those affected by the Russo-Ukrainian war.

Keywords: civilians, PTSD, depression, resilience, war

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 25.01.2025. Verified: 12.11.2025. Accepted: 24.11.2025.

Funding information: Swedish Defence University. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the Author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Przegląd scopingowy dotyczący zdrowia psychicznego i psychologicznych skutków wojny rosyjsko-ukraińskiej (2014–2024)

Streszczenie. Wojna rosyjsko-ukraińska spowodowała znaczący stres psychiczny zarówno wśród ludności cywilnej, jak i personelu wojskowego, niosąc długotrwałe konsekwencje zdrowia psychicznego, które obejmują całe pokolenia. Niniejszy przegląd scopingowy konsoliduje istniejące dowody dotyczące wpływu wojny na zdrowie psychiczne, koncentrując się na takich zaburzeniach, jak zespół stresu pourazowego (PTSD), złożony zespół stresu pourazowego (CPTSD), depresja, lęk oraz uraz moralny [ang. *moral injury*]. Poprzez syntezę danych z licznych badań, w tym artykułów recenzowanych, raportów organizacji międzynarodowych oraz badań krajowych, przegląd podkreśla podwyższoną częstość występowania zaburzeń psychicznych wśród dotkniętych populacji, takich jak uchodźcy, osoby przesiedlone, dzieci i inne grupy. Wskazuje również na systemowe bariery w dostępie do opieki psychologicznej, obejmujące fragmentację usług, ograniczony dostęp do leczenia oraz brak kulturowo dostosowanych interwencji. Dodatkowo przegląd podkreśla kluczową rolę wsparcia rodzinnego i odporności społecznej w łagodzeniu stresu psychicznego i wspieraniu procesu zdrowienia. Wyniki uwypuklają pilną potrzebę kompleksowych, opartych na dowodach interwencji dostosowanych do unikalnych potrzeb różnych populacji, a także reform systemowych mających na celu poprawę infrastruktury zdrowia psychicznego na obszarach objętych konfliktem. Wreszcie, przegląd dostarcza praktycznych wskazówek dla decydentów, specjalistów zdrowia psychicznego oraz organizacji humanitarnych w zakresie opracowywania skutecznych strategii odpowiadających na bieżące i długoterminowe potrzeby psychologiczne osób dotkniętych wojną rosyjsko-ukraińską.

Słowa kluczowe: ludność cywilna, PTSD, depresja, odporność, wojna.

Introduction

This scoping review aims to consolidate the existing evidence on the psychological and mental health impacts of the Russo-Ukrainian war. By mapping the multifaceted challenges and identifying evidence-based interventions, this review seeks to provide actionable insights for policymakers, mental health professionals, and humanitarian organisations. The findings will inform the development of targeted strategies to address the immediate and long-term mental health needs of those affected by this conflict.

Any war's impact transcends immediate physical destruction, infiltrating the very fabric of societies by eroding social cohesion, trust, and community resilience. The degradation of mental health systems in conflict zones further exacerbates the

situation, leaving affected populations without adequate support (Roberts et al., 2021). Despite these challenges, the resilience displayed by many individuals and communities highlights the potential for targeted interventions to foster recovery and stability (Masten, Narayan, 2012).

The conflict which is under scrutiny in this paper began in 2014 with Russia's annexation of Crimea and escalated into a full-scale invasion in February 2022. This protracted timeline has allowed the psychological effects of war to permeate through generations, leaving a deep imprint on the collective mental health of Ukrainians (Tol et al., 2020). Vulnerable groups – including children exposed to violence, displaced families, and the elderly – are facing unique challenges. For instance, children often experience developmental disruptions and educational instability, while the elderly grapple with isolation and unmet health care needs (World Health Organization [WHO], 2022).

The ongoing Russo-Ukrainian war has profoundly disrupted the mental health landscape, exposing millions to severe psychological distress and long-term consequences. Civilians caught in the crossfire face daily stressors such as displacement, loss of loved ones, and the destruction of homes and communities (Morina et al., 2018). For military personnel, the psychological burden often includes moral injury, post-traumatic stress disorder (PTSD), and challenges in reintegration into civilian life (Kok et al., 2021). The war has intensified pre-existing mental health challenges and introduced systemic barriers that limit access to care, particularly for marginalised populations such as children, the elderly, and individuals with pre-existing mental health conditions (UNHCR, 2022).

Methods

This review synthesised findings from multiple studies, employing diverse methodologies such as network analyses, and cross-sectional surveys. Data sources included peer-reviewed journals, reports from international organisations, and national-level surveys conducted during the conflict. The scope encompassed key themes such as PTSD, complex PTSD (CPTSD), depression, anxiety, moral injury, and the psychosocial dynamics within families and communities. Studies were selected based on relevance, methodological rigour, and their focus on affected populations, including civilians, refugees, and students.

Research design

This scoping review aimed to map the psychological and mental health impacts of the Russo-Ukrainian war, identify vulnerable populations, and highlight effective interventions for addressing these challenges. To achieve this, a mixed-methods approach was used to consolidate evidence from various disciplines, providing a comprehensive understanding of the issue.

The review examined relevant literature, drawing on peer-reviewed journals, reports from international organisations such as the World Health Organization (WHO) and the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), and national surveys conducted in Ukraine and its neighbouring regions. This category included materials from Médecins Sans Frontières, UNICEF, and Mental Health Europe, and they described field-level psychological service gaps and strategies. Government sources comprised public health updates from the Ukrainian Ministry of Health and emergency bulletins from the Ministry of Reintegration. Press materials included verified reports from the BBC, *The Guardian*, and *Al Jazeera* that provided context for mental health disruptions in occupied territories and among refugees. These were accessed via official websites and cross-checked with international agency reports for verification. Selected sources are referenced throughout the text.

To focus the study, specific inclusion and exclusion criteria guided the selection of sources. Only studies addressing the psychological effects of the Russo-Ukrainian war – particularly those focusing on conditions such as post-traumatic stress disorder (PTSD), complex PTSD (CPTSD), depression, and anxiety – were included. These studies had to cover populations directly impacted by the war, including civilians, refugees, military personnel, and children. Research published in English from 2014 onwards was prioritised, reflecting the period of conflict and its intensification. Conversely, articles that lacked primary data, focused solely on physical health outcomes, or were published in languages other than English were excluded.

The data collection process employed a systematic search strategy. Academic databases such as PubMed, PsycINFO, and Scopus were explored using carefully selected keywords and Boolean operators. This search was complemented by title and abstract screening, followed by a full-text review to ensure alignment with the inclusion criteria.

Data extraction focused on key variables such as the prevalence of mental health conditions, the demographic breakdowns of affected populations, systemic barriers to mental health care, and evidence-based interventions. Quantitative data, such as prevalence rates of PTSD or depression, was synthesised to identify patterns, while qualitative insights were used to explore systemic issues and lived

experiences. Thematic analysis was employed to uncover recurring challenges and highlight areas where targeted interventions could have the greatest impact.

Ethically, this review did not require formal approval, since it relied solely on secondary data. However, great care was taken to ensure that all sources were credible and verified, respecting the integrity of the research process.

The goal of this research was to provide actionable insights for policymakers, mental health professionals, and humanitarian organisations. By consolidating the existing evidence, the review mapped the prevalence and demographic distribution of mental health disorders, identified systemic barriers, and proposed evidence-based strategies to address the immediate and long-term psychological needs of those affected by the Russo-Ukrainian war.

Findings

Table 1. The list of articles with the main themes and findings

Theme	Key Findings	Sources
The Prevalence of Disorders	high rates of PTSD (32.5%) and CPTSD (42.6%) among civilians; emotional dysregulation and threat perception are central symptoms	Levin et al. (2024)
	depression, anxiety, and PTSD prevalent among Ukrainians, with highest rates compared to neighbouring populations	Chudzicka-Czupala et al. (2023)
	disability severity correlates with higher PTSD symptoms, particularly among females	Kang et al. (2023)
	acute stress disorder widespread among recently displaced refugees	Kordel et al. (2024)
	CPTSD symptoms elevated among parents in conflict zones	Karatzias et al. (2023)
	ICD-11 PTSD and CPTSD symptoms documented among Ukrainian university students	Lotzin et al. (2023)
	nationwide study found persistent PTSD and prolonged grief disorder one year after invasion	Lushchak et al. (2024)
Moral Injury	guilt and emotional distress prominent among service members; systemic barriers in psychological care identified	Timmer et al. (2023); Tkach, Lunov (2022)

Table 1 (cont.)

Theme	Key Findings	Sources
Families & Communities	family support critical for reintegration and resilience; severe anxiety and depression noted among displaced persons	Bukovska (2015); Rizzi et al. (2022)
Children & Adolescents	elevated PTSD, anxiety, and depression among adolescents in war-torn areas; daily stressors and family separation as significant risk factors	Osokina et al. (2022); Bürgin et al. (2022)
Systemic Barriers	fragmentation of mental health services and the lack of standardised diagnostic tools hinder care delivery	Tkach, Lunov (2022)
Environmental Effects	the psychological effects of environmental destruction: high levels of PTSD, depression, and anxiety	Khrushch et al. (2023)
Refugee Populations	high distress levels among refugees; women particularly affected by depression and anxiety	Buchcik et al. (2023); Timmer et al. (2023)
	urban vs. internally displaced populations show significant variance in PTSD prevalence	Johnson et al. (2022)

Source: Own elaboration.

Discussion

Prevalence and risk factors. The elevated prevalence of PTSD and CPTSD among Ukrainian civilians and military personnel highlights the devastating impact of continuous exposure to war-related stressors. Levin and colleagues (2024) demonstrated how emotional dysregulation and heightened threat perception serve as key components of CPTSD. These symptoms are particularly prevalent in environments marked by continuous traumatic stress, where individuals lack the opportunity for psychological recovery between traumatic events.

Chudzicka-Czupala and colleagues (2023) emphasised that Ukrainian populations exhibit the highest rates of depression and anxiety compared to their neighbouring countries, likely due to their proximity to the conflict and direct exposure to trauma. Psychological stress is not only a response to the physical dangers of war but also to secondary stressors such as financial instability, displacement, and the loss of loved ones. These stressors collectively create a cycle of chronic mental health challenges, necessitating sustained interventions.

Kang and colleagues (2023) also noted that disability severity exacerbates PTSD symptoms, with women being disproportionately affected. This finding aligns with global patterns showing gender-based vulnerabilities in mental health outcomes during conflicts. Women often bear the brunt of caregiving responsibilities, experience heightened emotional labour, and face increased risks of gender-based violence during conflicts, further compounding their mental health burden.

Recent studies also highlight the prevalence of acute stress disorder and prolonged grief disorder, which remain underrepresented in war-related mental health assessments. Kordel and colleagues (2024) found acute stress disorder to be widespread among refugees shortly after displacement, while Lushchak and colleagues (2024) revealed sustained PTSD and grief symptoms after a full year of conflict exposure. These findings support expanding psychological screening and interventions to encompass a broader range of trauma-induced conditions beyond traditional PTSD and depression.

Moral injury in service members. Moral injury, a psychological construct describing the emotional and cognitive distress arising from violations of deeply held moral beliefs, is particularly prevalent among Ukrainian service members. Timmer and colleagues (2023) found that guilt and emotional distress were common, complicating the reintegration process. The profound psychological wounds inflicted by witnessing or participating in morally-conflicting situations can erode trust in oneself and others, leading to isolation and an increased risk of depression and suicide.

Systemic barriers – including insufficient resources and a lack of culturally-adapted tools – exacerbate the issue, as highlighted by Tkach and Lunov (2022). Addressing moral injury requires specialised interventions focusing on ethical reconciliation and cognitive behavioural therapy to rebuild shattered belief systems. These approaches must be tailored to the unique cultural and situational contexts of Ukrainian service members, incorporating elements of national identity and collective resilience.

The role of families and communities. Family support emerges as a crucial factor in mitigating the psychological impact of war. Bukovska (2015) emphasised the importance of involving families in the reintegration process of demobilised service members. Families serve as both a buffer and a resource, providing emotional and practical support that can significantly reduce the psychological burden of transitioning back to civilian life.

Similarly, Rizzi and colleagues (2022) reported that displaced individuals with strong familial ties exhibited greater resilience against depression and anxiety. Educational programmes aimed at equipping families with the knowledge to recognise and address PTSD symptoms could significantly improve outcomes for affected individuals. Community-based interventions that foster social cohesion

and collective healing are equally vital, as they address the broader social determinants of mental health.

Impact on children and adolescents. Children and adolescents represent one of the most vulnerable groups during armed conflicts. Osokina and colleagues (2022) revealed that exposure to daily stressors and family separation significantly increased the risk of PTSD, anxiety, and depression among Ukrainian youth. The developmental stage of children makes them particularly susceptible to the long-term effects of trauma, which can manifest as difficulties in emotional regulation, academic performance, and social interactions.

Bürgin and colleagues (2022) advocated for trauma-informed, multilevel interventions tailored to the developmental needs of children. This includes creating safe spaces, ensuring access to education, and providing psychological first aid to foster resilience and emotional stability. Schools can play a pivotal role by integrating mental health education into their curricula and offering counselling services to students and their families.

Systemic challenges in mental health care. The fragmentation of Ukraine's mental health services poses significant barriers to effective care delivery. Tkach and Lunov (2022) highlighted the lack of a unified national psychological service, with the existing systems being departmentalised and inadequately equipped to handle large-scale mental health crises. This necessitates comprehensive policy reforms to streamline mental health services, develop standardised diagnostic tools, and train professionals in trauma-informed care practices.

International collaboration can also play a critical role in addressing these systemic challenges. Partnerships with global health organisations can facilitate the exchange of knowledge, resources, and best practices, enabling Ukraine to build a more resilient mental health infrastructure.

Environmental and broader effects. Environmental destruction caused by the war has profound psychological consequences. Khrushch and colleagues (2023) documented high levels of PTSD, depression, and anxiety linked to noise and air pollution. The destruction of natural environments and infrastructure not only disrupts daily life but also contributes to a sense of loss and disorientation among the affected populations.

Addressing these issues requires integrating environmental rehabilitation into mental health strategies, ensuring that the affected populations have access to both psychological support and a safe, sustainable environment. Policies aimed at rebuilding infrastructure and restoring ecosystems should incorporate mental health considerations, recognising the interplay between physical and psychological well-being.

Refugee and displacement experiences. The psychological distress experienced by refugees and internally displaced persons (IDPs) underscores the importance of targeted interventions. Buchcik and colleagues (2023) found that female refugees reported higher levels of depression and anxiety compared to

their male counterparts. Factors such as prolonged uncertainty, separation from family members, and difficulties in accessing basic services contribute to this heightened vulnerability.

Timmer and colleagues (2023) highlighted that daily stressors, financial instability, and discrimination significantly contributed to the mental health burden of IDPs. Integrating mental health support with socioeconomic interventions could alleviate these stressors and promote resilience. For example, providing access to education, employment opportunities, and legal assistance can empower displaced individuals to rebuild their lives and reduce the long-term psychological impact of displacement.

Based on the analysed articles, the following actions are recommended in order to support humanitarian actors and policymakers:

- implementing mobile mental health clinics in rural and conflict-affected regions to improve access;
- funding community-based resilience and family therapy programmes tailored to displaced populations;
- developing multilingual mental health toolkits for refugees, incorporating trauma-informed approaches;
- training local aid workers and educators in psychological first aid and PTSD screening;
- promoting international cooperation to support Ukraine's mental health infrastructure development.

Limitations

While this scoping review offers valuable insights into the mental health and psychological impacts of the Russo-Ukrainian war, several limitations must be acknowledged.

1. **The evolving nature of the conflict** – the ongoing nature of the conflict, particularly the escalation of the war in 2022, poses a challenge in capturing the most up-to-date data on the psychological impact. The continued intensity of the war means that new studies and data on the mental health outcomes of the affected populations are still emerging, and some of these may not be fully captured in this review. The rapidly changing context may also influence the consistency and generalisability of the findings over time.
2. **Reporting bias** – studies conducted in conflict zones are prone to various forms of reporting bias. These include the underreporting of mental health issues due to stigma or a fear of retribution, as well as the over-reporting of certain conditions that may be influenced by the researcher's or participant's perspectives. Additionally, mental health data from individuals living under

extreme stress or in displacement may be inconsistent due to a lack of standardised diagnostic tools or reliable reporting mechanisms.

3. **Language and access barriers** – many studies relevant to the conflict and its psychological impacts may have been published in languages other than English, limiting the scope of this review. Furthermore, access to certain studies and data – particularly from conflict zones or politically-sensitive areas – may have been restricted, making it difficult to obtain a comprehensive dataset. As a result, some critical perspectives or findings from Ukrainian researchers or local health organisations may not be included.
4. **The lack of longitudinal data** – while the review identifies immediate psychological effects, long-term mental health outcomes of those affected by the Russo-Ukrainian war are less well-understood. Given that many of the available studies have been cross-sectional or have covered relatively short periods, there is insufficient longitudinal data to assess the full range of mental health consequences, including delayed effects or the evolution of conditions such as PTSD over time.
5. **Variability in methodologies** – the studies included in this review employ a wide range of methodologies, such as network analyses, and surveys. This diversity in approaches can lead to variability in how mental health outcomes are measured and reported, limiting the ability to draw definitive conclusions across all studies. In particular, differences in sample sizes, measurement tools, and population characteristics may result in inconsistencies in findings.
6. **Focus on specific populations** – while the review includes a broad range of populations, certain groups – such as combatants from both sides of the conflict, internally displaced persons (IDPs) living in non-urban areas, and individuals who have been exposed to multiple waves of violence over time – may not be adequately represented in the available studies. This could lead to an incomplete understanding of the full breadth of the psychological impact of the war across all demographic groups.
7. **Resource constraints** – the limited availability of resources in conflict zones has significantly hindered the ability of researchers to conduct extensive mental health assessments. As a result, many studies may rely on self-reported data, which can be unreliable in such high-stress environments. In addition, the disruption of health services in war-torn regions may have skewed the data, as access to care was frequently unavailable or limited for large segments of the population.
8. **The generalisability of the findings** – the findings of this review may not be fully applicable to other conflict settings due to the unique geopolitical, cultural, and social dynamics of the Russo-Ukrainian war. Although certain psychological impacts, such as PTSD and depression, are common in war zones, the specific nature of the conflict – including the prolonged exposure

to violence, environmental destruction, and forced displacement – may lead to outcomes that differ from those observed in other international crises.

9. **The lack of comparative studies** – the review highlights the mental health challenges faced by Ukrainian populations, but it lacks in-depth comparative analysis between different groups, such as civilians versus military personnel, or Ukrainians versus displaced refugees. Comparative studies could provide a deeper understanding of how these populations experience and cope with psychological trauma, thus informing more tailored interventions.
10. **Ethical considerations** – given that this review is based on secondary data, ethical concerns related to participant confidentiality, informed consent, and the potential re-traumatisation of individuals in the studies are not directly addressed here. Although care was taken to use credible and verified sources, the potential for ethical challenges in the original studies may affect the integrity of the findings.

These limitations emphasise the need for continued research into the mental health impacts of the Russo-Ukrainian war, particularly studies that address these gaps and explore the long-term psychological outcomes of conflict on all affected populations. Future research should also aim to incorporate more standardised methodologies, longitudinal data, and a broader array of perspectives to better inform policy and interventions in war-torn regions.

Conclusion

The mental health impact of the Russo-Ukrainian war is both widespread and deeply entrenched, leaving millions of civilians, military personnel, and displaced individuals struggling with profound psychological distress. As this scoping review reveals, the war's ongoing nature has compounded pre-existing mental health challenges and introduced new systemic barriers that hinder effective care, especially for the most vulnerable populations, including children, the elderly, and those with pre-existing conditions. Civilians and military personnel are bearing the brunt of severe psychological consequences, with high rates of PTSD, complex PTSD, depression, and anxiety being reported across affected regions. Notably, the most marginalised groups – such as refugees and internally displaced persons (IDPs) – face amplified psychological challenges due to displacement, family separation, and limited access to support.

The findings highlight the urgent need for targeted interventions that can address both the immediate and long-term psychological needs of those affected by the conflict. There is a clear need for mental health systems to be strengthened, particularly in regions affected by wars, where the fragmentation of services and lack of standardised care significantly impede effective support. Tailored

interventions, including trauma-informed care and psychosocial support, must be incorporated into the recovery process, alongside rebuilding social infrastructure and community resilience. The involvement of families and communities emerges as a central factor in fostering resilience, with support systems playing a pivotal role in reintegration and recovery.

The mental health consequences of the Russo-Ukrainian war also underscore the importance of a multi-faceted, international response that integrates environmental rehabilitation, policy reforms, and cross-sectoral collaboration. Addressing systemic barriers and strengthening mental health services must be prioritised in the coming years, ensuring that mental health interventions are accessible, culturally appropriate, and capable of supporting individuals across all stages of recovery. Furthermore, interventions that address gender-specific vulnerabilities, particularly for women and children, are essential, as these groups are disproportionately affected by the psychological trauma of war.

Ultimately, the resilience demonstrated by individuals and communities, even in the face of immense hardship, provides hope for recovery. However, this resilience must be supported through sustained, evidence-based interventions that recognise the complex interplay of social, psychological, and environmental factors in the healing process. Policymakers, mental health professionals, and humanitarian organisations must work together to address the enduring psychological wounds of the Russo-Ukrainian war, with a focus on long-term strategies that ensure the well-being of all affected individuals and facilitate their recovery in the years to come. Only through comprehensive and coordinated efforts can the full psychological impact of the conflict be addressed, ensuring that mental health remains a priority for Ukraine's recovery and future stability.

Bibliography

- Buchcik, J., Kovach, V., Adedeji, A. 2023. Mental Health Outcomes and Quality of Life of Ukrainian Refugees in Germany. *Health and Quality of Life Outcomes* 21(1), 23. <https://doi.org/10.1186/s12955-023-02101-5>
- Chudzicka-Czupała, A., Hapon, N., Chiang, S.-K., Żywiołek-Szeja, M., Karamushka, L., Lee, Ch.T., Grabowski, D., Paliga, M., Rosenblat, J.D., Ho, R., Roger, S., McIntyre, R.S., Chen, Y.-L. 2023. Depression, Anxiety and Post-traumatic Stress during the 2022 Russo-Ukrainian War. *Scientific Reports* 13(1), 3602. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-28729-3>
- Johnson, R.J., Antonaccio, O., Botchkovar, E., Hobfoll, S.E. 2022. War Trauma and PTSD in Ukraine's Civilian Population: Comparing Urban-dwelling to Internally Displaced Persons. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 57, pp. 1807–1816. <https://doi.org/10.1007/s00127-021-02176-9>

- Karatzias, T., Shevlin, M., Ben-Ezra, M., McElroy, E., Redican, E., Vang, M.L., Cloitre, M., Ho, G.W., Lorberg, B., Martenskovskyi, D., Hyland, P. 2023. War Exposure, PTSD, and CPTSD among Parents in Ukraine. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 147(3), pp. 276–285. <https://doi.org/10.1111/acps.13529>
- Khrushch, O., Moskalets, V., Fedyk, O., Karpiuk, Y., Hasiuk, M., Ivantsev, N., Ivantsev, L., Arjjumend, H. 2023. Environmental and Psychological Effects of Russian War in Ukraine. *Grassroots Journal of Natural Resources* 6(1), pp. 37–84.
- Kok, B.C., Herrell, R.K., Thomas, J.L., Hoge, C.W. 2021. Posttraumatic Stress Disorder Associated with Combat Service in Iraq or Afghanistan: Reconciling Prevalence Differences between Studies. *The Journal of Nervous and Mental Disease* 199(4), pp. 236–246. <https://doi.org/10.1097/NMD.0b013e3182174e9a>
- Kordel, P., Rządeczka, M., Studenna-Skrucka, M., Kwiatkowska-Moskalewicz, K., Goncharenko, O., Moskalewicz, M. 2024. Acute Stress Disorder among 2022 Ukrainian War Refugees: A Cross-Sectional Study. *Frontiers in Public Health* 12. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1280236>
- Levin, Y., Ben-Ezra, M., Hamama-Raz, Y., Maercker, A., Goodwin, R., Leshem, E., Bachem, R. 2023. The Ukraine–Russia War: A Symptoms Network of Complex Posttraumatic Stress Disorder. *Psychological Trauma* 16(7), pp. 1110–1118. <https://doi.org/10.1037/tra0001522>
- Lotzin, A., Morozova-Larina, O., Paschenko, S., Paetow, A., Schratz, L., Keller, V., Krupelnyska, L. 2023. War-related Stressors and ICD-11 (complex) PTSD in Ukrainian Students. *Psychiatry Research* 330, 115561. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2023.115561>
- Lushchak, O., Velykodna, M., Bolman, S., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., Storey, K.B. 2024. PTSD among Ukrainians after the First Year of Invasion: A Cross-Sectional Study. *The Lancet Regional Health – Europe* 36, 100773. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>
- Masten, A.S., Narayan, A.J. 2012. Child Development in the Context of Disaster, War, and Terrorism: Pathways of Risk and Resilience. *Annual Review of Psychology* 63(1), pp. 227–257. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356>
- Morina, N., Akhtar, A., Barth, J., Schnyder, U. 2018. Psychiatric Disorders in Refugees and Internally Displaced Persons after Forced Displacement: A Systematic Review. *Frontiers in Psychiatry* 9, 433. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2018.00433>
- Osokina, O., Silwal, S., Bohdanova, T., Hodes, M., Sourander, A., Skokauskas, N. 2022. Impact of the Russian Invasion on Mental Health of Adolescents in Ukraine. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 62(3), pp. 335–343. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2022.07.845>
- Roberts, B., Makhashvili, N., Javakhishvili, J., Khutan, R. 2021. Mental Health Care Utilization among Internally Displaced Persons in Ukraine: Results from a Nationwide Survey. *European Psychiatry* 64(1), e31. <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2021.31>
- Timmer, A., Johnson, R.J., Antonaccio, O., Botchkovar, E.V., Hughes, L.A. 2023. Forced to Flee Out and Down: Depression Following the Russian Invasion and Displacement of the Ukrainian People. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 29(3).

- Tkach, B., Lunov, V. 2022. The Brigade Model of Providing Comprehensive Psychological Assistance to Affected Ukrainians. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4266123>
- Tol, W.A., Song, S., Jordans, M.J.D. 2020. Impact of the 2014 Conflict in Ukraine on Mental Health: A Scoping Review. *Conflict and Health* 14(1), 45. <https://doi.org/10.1186/s13031-020-00285-4>
- UNHCR. 2022. Ukraine Emergency: UNHCR's Response in 2022, <https://www.unhcr.org>
- World Health Organization. 2022. Mental Health and Psychosocial Support in Emergencies, <https://www.who.int>

Nino Tabeshadze is a researcher at the Swedish Defence University and a professor at the Georgian Institute of Public Affairs (GIPA). Based in Sweden, she is a writer and researcher focusing on trauma, conflict, leadership, and cultural identity across Georgia and Ukraine. Her work explores the intersection of psychology, social studies, and global perspectives on war. She also writes on integration, multicultural communication in societies, and trauma in the military context.

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(2)

Sergiusz Wojciechowski

 <https://orcid.org/0009-0003-5208-674X>

Uniwersytet Łódzki

e-mail: sergiusz.wojciechowski@edu.uni.lodz.pl

Stosunek Szanghajskiej Organizacji Współpracy do wojny w Ukrainie

Streszczenie. Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW), utworzona w 2001 r., odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu porządku politycznego, gospodarczego i strategicznego w regionie Azji Centralnej oraz Wschodniej. Konflikt w Ukrainie w 2022 r. uwidoczniał jednak ograniczenia organizacji wynikające z wewnętrznych sprzeczności interesów jej członków oraz strukturalnej zależności od konsensusu decyzyjnego. Artykuł analizuje wpływ wojny w Ukrainie na funkcjonowanie SOW, uwzględniając jej instytucjonalne słabości, brak wspólnego stanowiska oraz narastającą asymetrię sił między Rosją a Chinami. Szczególną uwagę poświęcono reakcjom państw członkowskich, takich jak Kazachstan, Uzbekistan, Indie i Pakistan, oraz ich próbom balansowania między współpracą z Rosją a dywersyfikacją relacji międzynarodowych. Wojna w Ukrainie stała się katalizatorem zmian w równowadze sił w ramach SOW, które mogą zadecydować o przyszłości tej organizacji jako platformy współpracy regionalnej.

Słowa kluczowe: Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW), wojna w Ukrainie, Rosja, Chiny, Kazachstan, Uzbekistan, Indie, Pakistan, Białoruś, geoeconomia, Pas i Szlak, suwerenność, integralność terytorialna, konsensus decyzyjny, izolacja międzynarodowa, wielobiegunowy porządek światowy, dywersyfikacja relacji międzynarodowych, sankcje

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 18.02.2025. Verified: 21.07.2025. Accepted: 1.08.2025.

Funding information: University of Lodz. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the Author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

The Stance of the Shanghai Cooperation Organization on the War in Ukraine

Abstract. The Shanghai Cooperation Organisation (SCO), established in 2001, plays a key role in shaping the political, economic and strategic order in Central and Eastern Asia. However, the outbreak of the war in Ukraine in 2022 exposed the organisation's limitations arising from internal conflicts of interest among its members and its structural reliance on decision-making by consensus. This article examines the impact of the war in Ukraine on the SCO's functioning – highlighting its institutional weaknesses, lack of a unified position and the growing power asymmetry between Russia and China. Special attention is paid to the responses of member states such as Kazakhstan, Uzbekistan, India and Pakistan, and their attempts to balance cooperation with Russia against diversifying their international relations. The war in Ukraine has acted as a catalyst for shifts in the balance of power within the SCO, which may ultimately determine the organisation's future as a platform for regional cooperation.

Keywords: Shanghai Cooperation Organisation (SCO), war in Ukraine, Russia, China, Kazakhstan, Uzbekistan, India, Pakistan, Belarus, geoeconomics, Belt and Road, sovereignty, territorial integrity, decision-making consensus, international isolation, multipolar world order, diversification of international relations, sanctions

Wstęp

Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW) odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu dynamiki politycznej i gospodarczej w regionie Azji Centralnej i Wschodniej. Powstała w 2001 r., wywodząc się z wcześniejszej Szanghajskiej Piątki, organizacja ta miała za zadanie rozwiązywać konflikty graniczne i wzmacniać zaufanie między jej członkami. Z czasem SOW ewoluowała, rozszerzając swoje cele o współpracę w zakresie bezpieczeństwa, gospodarki oraz walki z terroryzmem i separatyzmem.

Jednak rosyjska agresja na Ukrainę w 2022 r. postawiła organizację w wyjątkowo trudnej sytuacji. SOW, która opiera swoje działania na zasadach poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej, musiała zmierzyć się z krytyką za brak jednoznacznego stanowiska wobec działań jednego z jej kluczowych członków – Rosji. Wojna ta uwypuklała ograniczenia organizacji, której funkcjonowanie jest w znacznym stopniu determinowane przez interesy Rosji i Chin.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie, czy Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW) ma potencjał do odgrywania roli stabilizacyjnej w regionie Azji Centralnej i Wschodniej w kontekście wojny w Ukrainie, czy też jej funkcjonowanie jest zdominowane przez partykularne interesy głównych graczy – Rosji i Chin.

Hipoteza badawcza zakłada, że rola SOW jako organizacji państw kontestujących zachodni model ładu międzynarodowego rośnie, jednak jej skuteczność ogranicza brak wewnętrznej spójności.

Artykuł ten ma na celu ukazanie wyzwań, przed którymi stoi SOW, oraz ograniczeń wynikających z jej struktury i wewnętrznych sprzeczności. Analiza źródeł pozwoli lepiej zrozumieć, czy organizacja ta ma potencjał, aby odgrywać większą rolę na arenie międzynarodowej, czy raczej będzie tracić na znaczeniu w obliczu coraz bardziej złożonych konfliktów regionalnych i globalnych. Moja hipoteza badawcza zakłada, że rola Szanghajskiej Organizacji Współpracy jako organizacji państw przeciwstawiających się wartościom zachodnim i zachodniemu modelowi współpracy rośnie, choć przeszkodą może być brak spójności w działaniach. Dwa podmioty budujące SOW: Chiny i Rosja realizują swoje własne aspiracje polityczne i gospodarcze, ale muszą liczyć się z aspiracjami państw małych i średnich, czego przykładem był stosunek SOW do wojny w Ukrainie. SOW starała się dystansować wobec wojny, a obecnie wręcz ją ignorować w swoich działaniach.

Metodologia

Weryfikacja hipotezy badawczej została oparta na trzech komplementarnych podejściach badawczych: analizie treści dokumentów źródłowych, metodzie porównawczej oraz założeniach teorii realizmu neoklasycznego.

1. **Analiza źródeł pierwotnych i wtórnych:** Podstawą analizy były dokumenty instytucjonalne Szanghajskiej Organizacji Współpracy, w tym Karta SOW, końcowe deklaracje ze szczytów (Samarkanda 2022, Astana 2024), wypowiedzi przywódców państw członkowskich, komunikaty Regionalnej Struktury Antyterrorystycznej oraz oficjalne materiały publikowane przez rosyjskie i chińskie think tanki (np. RIAC). Uzupełniając wykorzystano ekspertyzy z raportów Ośrodka Studiów Wschodnich i analiz publikowanych przez ośrodki zachodnie. W sumie przeanalizowano ponad 30 dokumentów z lat 2022–2024, z których wyselekcjonowano fragmenty odnoszące się do postrzegania konfliktu w Ukrainie, współpracy politycznej i bezpieczeństwa oraz strukturalnych celów organizacji.
2. **Metoda porównawcza:** Przeprowadzono porównanie postaw państw członkowskich SOW wobec wojny w Ukrainie. W analizie uwzględniono cztery kryteria porównawcze: (a) oficjalne stanowisko wobec konfliktu i jego przyczyn, (b) zakres politycznej i wojskowej współpracy z Rosją po 2022 r., (c) reakcje dyplomatyczne na działania Rosji, (d) wypowiedzi na forum SOW i ONZ. Porównanie to pozwoliło wykazać różnice w stopniu zaangażowania państw w politykę Rosji oraz skalę dystansowania się od niej. Struktura

porównania umożliwia ocenę, które państwa aktywnie wspierają narrację Kremla, a które prowadzą politykę balansowania lub neutralności.

3. **Podejście teoretyczne:** Artykuł został osadzony w paradygmacie realizmu neoklasycznego, który zakłada, że polityka zagraniczna państw jest kształtowana nie tylko przez układ sił w systemie międzynarodowym, ale również przez wewnętrzne uwarunkowania polityczne, instytucjonalne i percepcyjne. Uzupełnieniem dla tego podejścia jest perspektywa geoeconomiczna analizująca wykorzystanie instrumentów gospodarczych (inwestycji, kredytów, inicjatyw infrastrukturalnych) jako narzędzi wpływu politycznego, szczególnie w kontekście chińskiej Inicjatywy Pasa i Szlaku oraz rosyjskiej presji energetycznej. Przyjęte podejścia umożliwiają nie tylko zbadanie stanowisk poszczególnych państw, ale także uchwycenie szerszych trendów i mechanizmów wpływu w ramach organizacji.

Tło historyczne

Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW) została utworzona w czerwcu 2001 r. w Szanghaju przez Chiny, Rosję, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan. Organizacja ta wyrosła z wcześniejszego formatu „Szanghajska Piątka” i miała początkowo charakter regionalny, skupiający się na budowie zaufania militarnego i demarkacji granic. Z czasem jej mandat został rozszerzony o kwestie bezpieczeństwa, walkę z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem, a także współpracę gospodarczą i energetyczną (Cooley, 2019; Laruelle, 2018).

W kolejnych latach do organizacji dołączyły kolejne państwa: Indie i Pakistan w 2017 r., a w 2023 r. Iran uzyskał status pełnoprawnego członka. Białoruś, która dotąd posiadała status obserwatora, znajduje się w końcowym etapie procesu akcesyjnego (RIAC, 2022). Obecnie SOW liczy 9 członków, 4 państwa obserwatorów (Afganistan, Białoruś, Mongolia, Turkmenistan) oraz kilku partnerów dialogu, w tym Turcję, Armenię i Azerbejdżan (SCO Secretariat, 2024).

Organizacja funkcjonuje w oparciu o Kartę SOW (przyjętą w 2002 r.) oraz Deklarację Szanghajską z 2001 r. Jej główne instytucje to Rada Głów Państw, Rada Szefów Rządów, Rada Ministrów Spraw Zagranicznych oraz Regionalna Struktura Antyterrorystyczna (RATS) z siedzibą w Taszkencie, odpowiedzialna za wymianę informacji i koordynację działań antyterrorystycznych (Melvin, 2007).

1. **Zapewnienie stabilności w regionie Azji Centralnej:** SOW działa na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa w państwach członkowskich, szczególnie w obliczu zagrożeń, takich jak terroryzm, separatyzm czy ekstremizm. Stabilność w regionie ma kluczowe znaczenie dla państw członkowskich, zwłaszcza Rosji i Chin, które obawiają się przenikania destabilizujących zjawisk na swoje terytoria.

2. **Walka z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem:** Od momentu powstania SOW jednym z jej priorytetów jest przeciwdziałanie zagrożeniom wynikającym z działalności ugrupowań terrorystycznych. W Taszkencie Organizacja powołała Regionalną Strukturę Antyterrorystyczną (RATS), która zajmuje się koordynacją działań państw członkowskich w tym zakresie.
3. **Wspieranie współpracy gospodarczej i kulturowej:** SOW promuje rozwój gospodarczy w regionie poprzez wspólne inicjatywy inwestycyjne, wymianę handlową oraz budowanie infrastruktury. Przykładem jest zaangażowanie Chin w projekty infrastrukturalne w Azji Centralnej, wpisujące się w strategię „Pasa i Szlaku”. Organizacja prowadzi również programy wymiany kulturalnej i edukacyjnej mające na celu zbliżenie społeczeństw członkowskich.

Od momentu powstania w 2001 r. SOW przekształciła się z wąskiego bloku regionalnego, mającego zapewnić bezpieczeństwo wzdłuż granic państw postsowietycznych i Chin (ataki terrorystyczne w USA w 2001 r. tylko przyspieszyły tę integrację), w strukturę pretendującą do miana gwaranta kompleksowego bezpieczeństwa euroazjatyckiego.

SOW jest organizacją o unikalnym charakterze, skupiającą państwa o różnych systemach politycznych, kulturach i priorytetach strategicznych. W jej skład wchodzi obecnie dziewięć państw członkowskich: Chiny, Rosja, Indie, Pakistan, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan i Białoruś, która w lipcu 2004 r. na szczycie SOW w Astanie została przyjęta do organizacji. Lista partnerów dialogu SOW jest znacznie szersza i obejmuje Armenię, Azerbejdżan, Egipt, Turcję i szereg innych arabskich i azjatyckich graczy globalnego Południa.

Kluczowe role w organizacji odgrywają Rosja i Chiny, które dominują w procesie podejmowania decyzji. Oba państwa wykorzystują SOW jako narzędzie realizacji swoich interesów – Rosja w celu utrzymania wpływów w Azji Centralnej, a Chiny jako platformę do rozszerzania swojej obecności gospodarczej i politycznej. Jednocześnie, różnorodność państw członkowskich, ich odmienny potencjał gospodarczy oraz historyczne konflikty utrudniają dalszą integrację i ograniczają skuteczność organizacji (Sikora-Gaca, 2015). Wśród innych wyzwań dla sprawnego funkcjonowania tej organizacji eksperci wymieniają jeszcze kwestie dalszej instytucjonalizacji, w tym brak skuteczności instrumentów kontrolnych na poziomie całej organizacji, kwestia afgańska, która zagraża stabilności regionu, rosnące kontrowersje związane nie tylko z nierozwiązanymi sporami, ale i pierwszeństwem ich rozwiązywania. Należy zwrócić uwagę na odmiennosć postrzegania podstawowych celów przez dwóch najważniejszych graczy: Chin i Rosji. O ile dla Chin jest to kwestia wsparcia dla najważniejszego chińskiego projektu Pasa i Szlaku, o tyle dla Rosji jest to kwestia antyzachodniego spojrzenia na bezpieczeństwo, a obecnie właśnie wsparcie dla niej w obliczu wojny w Ukrainie (Makhmutova, 2024).

Mimo tych wyzwań SOW pozostaje ważnym mechanizmem współpracy w regionie, szczególnie w obszarach związanych z bezpieczeństwem i gospodarką. Organizacja odgrywa rolę platformy dialogu między państwami, które często mają różne interesy i priorytety, co stanowi zarówno jej siłę, jak i ograniczenie.

Ewolucja pozycji Rosji w Szanghajskiej Organizacji Współpracy

Rosja, jako jeden z założycieli Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW), odgrywała przez wiele lat kluczową rolę w kształtowaniu jej polityki i strategicznych kierunków działania. Jej pozycja opierała się na znaczeniu historycznym, politycznym i militarnym, zwłaszcza w regionie Azji Centralnej, który Moskwa postrzega jako swoją tradycyjną strefę wpływów (Bazyłow, 2010, s. 303–304). SOW była dla Rosji narzędziem realizacji kluczowych celów strategicznych, takich jak zabezpieczenie wpływów w byłych republikach radzieckich, przeciwdziałanie ingerencji Zachodu w sprawy regionu oraz promowanie współpracy z kluczowymi partnerami, takimi jak Chiny i Indie (Blank, 2008).

Rosja od początku traktowała SOW jako platformę służącą wzmocnieniu swojej pozycji w Azji Centralnej. Jej dominacja miała swoje źródła w historii – Rosja była współautorem powstania Szanghajskiej Piątki w 1996 r., która przekształciła się w SOW w 2001 r. W tamtym czasie organizacja koncentrowała się na regulacji sporów granicznych i budowaniu zaufania między państwami regionu. Moskwa od samego początku wykorzystywała SOW do promowania swojej wizji porządku regionalnego, w którym ograniczano by wpływy Zachodu i wspierano wielobiegunowy ład światowy (Allison, 2004).

Rosja, jako największe mocarstwo w organizacji, odegrała kluczową rolę w nadaniu SOW charakteru polityczno-strategicznego. Bezpośrednio po atakach z 11 września 2001 r. Moskwa przyjęła stosunkowo przychylną postawę wobec działań USA i wykazała się solidarnością w walce z terroryzmem. Prezydent Władimir Putin jako jeden z pierwszych światowych liderów wyraził poparcie dla amerykańskich działań odwetowych i nie sprzeciwiał się początkowo obecności USA w Azji Centralnej, uznając ją za element wspólnej walki z zagrożeniem ekstremizmu islamskiego. Jednak z biegiem czasu Rosja zaczęła postrzegać długoterminową obecność wojskową USA jako zagrożenie dla swojej pozycji w regionie. Dla Moskwy SOW stała się narzędziem przeciwdziałania rosnącej obecności USA i NATO w Azji Centralnej (Wishnick, 2009). W szczególności Rosja sprzeciwiała się obecności amerykańskich baz wojskowych w regionie, które postrzega jako zagrożenie dla swoich interesów. SOW, ze swoją strukturą opartą na zasadzie konsensusu, pozwalała Rosji blokować inicjatywy, które mogłyby podważać jej dominację w regionie (Lo, 2008).

Równocześnie Rosja wykorzystywała swoją potęgę militarną i polityczną, aby pełnić rolę gwaranta bezpieczeństwa w Azji Centralnej. Rosyjskie bazy

wojskowe w Kirgistanie i Tadżykistanie oraz udział w ćwiczeniach wojskowych w ramach SOW wzmacniały jej pozycję w regionie jako głównego partnera w zakresie bezpieczeństwa. Moskwa promowała SOW jako przeciwwagę dla zachodnich sojuszy wojskowych, przedstawiając ją jako platformę skutecznej walki z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem (Ambrosio, 2008).

Na płaszczyźnie gospodarczej SOW była dla Rosji narzędziem do promowania rosyjskich projektów infrastrukturalnych i energetycznych (Pirani, 2012). Moskwa odgrywała kluczową rolę w inicjatywach mających na celu integrację gospodarczą regionu, takich jak budowa systemów rurociągów do transportu ropy i gazu. Rosja dążyła do utrzymania dominacji nad energetyczną infrastrukturą Azji Centralnej, co zapewniało jej zarówno wpływy gospodarcze, jak i polityczne.

Dla Moskwy SOW miała także znaczenie symboliczne jako platforma współpracy z Chinami i Indiami, które Rosja postrzega jako kluczowych partnerów w promowaniu idei wielobiegunowości (Lanteigne, 2018). Relacje w ramach SOW miały dla Kremla podwójne znaczenie – z jednej strony były sposobem na budowanie bliskich relacji z Pekinem i New Delhi, a z drugiej służyły równoważeniu rosnącej potęgi Chin w regionie.

Rosja od lat wykorzystywała SOW do umacniania swojego wizerunku jako lidera regionalnego i głównego partnera państw Azji Centralnej. Jednakże wojna w Ukrainie i związana z nią izolacja międzynarodowa zaczęły podważać tę dominację, a kraje Azji Centralnej coraz częściej szukają alternatywnych partnerów w Chinach, Turcji czy na Zachodzie. Mimo historycznej roli Rosji w kształtowaniu SOW jej pozycja w organizacji jest coraz bardziej kwestionowana przez członków, którzy starają się dostosować do zmieniającej się sytuacji geopolitycznej.

Wojna w Ukrainie i nowe wyzwania

Rosyjska agresja na Ukrainę w 2022 r. uwypukliła nowe wyzwania zarówno dla samej Rosji, jak i dla Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW). Konflikt ten ujawnił, w jaki sposób Moskwa wykorzystuje SOW jako platformę do promowania swojej narracji politycznej oraz łagodzenia skutków izolacji na arenie międzynarodowej (Nazarova i in., 2025). Szczyt SOW w Samarkandzie (SCO, 2024) we wrześniu 2022 r., pierwszy po wybuchu wojny w Ukrainie, stał się symbolicznym momentem, w którym Rosja usiłowała podkreślić swoją rolę lidera organizacji, jednocześnie unikając odniesień do konfliktu w oficjalnych komunikatach. Strategia ta miała na celu uniknięcie otwartej krytyki ze strony członków SOW i skupienie się na promowaniu współpracy regionalnej.

Moskwa starała się przedstawić jako stabilny partner i gwarant bezpieczeństwa w Azji Centralnej, starając się zyskać wsparcie lub przynajmniej neutralność pozostałych członków organizacji (Yuldasheva, 2022). Jednakże wydarzenia

podczas szczytu w Samarkandzie pokazały, że wpływy Rosji w ramach SOW wyraźnie słabną. Państwa Azji Centralnej, takie jak Kazachstan i Uzbekistan, tradycyjnie blisko związane z Moskwą, zaczęły wyraźnie dystansować się od polityki Kremla (Hitch, 2023). Kazachstan odmówił uznania rosyjskiej aneksji terytoriów ukraińskich i publicznie podkreślił swoje poparcie dla zasad suwerenności i integralności terytorialnej (Ruzikulov, 2024). Podobne stanowisko przyjął Uzbekistan, co wyraźnie kontrastowało z narracją promowaną przez Moskwę (Ruzikulov, 2024).

Rosja, korzystając z SOW jako narzędzia ochrony swoich interesów, chciała uniknąć utraty pozycji w regionie. Jednak przebieg szczytu uwidocznił zmieniającą się dynamikę w relacjach wewnątrz organizacji (Christoffersen, 2023). Państwa Azji Centralnej, coraz bardziej świadome własnych interesów i rosnących możliwości współpracy z Chinami, Turcją czy krajami Zachodu, zaczęły dystansować się od Moskwy. W efekcie wojna w Ukrainie nie tylko podważyła pozycję Rosji w ramach SOW, ale także wskazała na ograniczenia organizacji w reagowaniu na globalne kryzysy, szczególnie gdy dotyczą one jednego z jej kluczowych członków. Kazachstan, którego gospodarka i bezpieczeństwo w dużym stopniu zależą od współpracy z Rosją, odmówił uznania aneksji ukraińskich terytoriów przez Moskwę. Prezydent Kasym-Żomart Tokajew podczas publicznych wystąpień wielokrotnie podkreślał znaczenie suwerenności i integralności terytorialnej, co stanowiło wyraźne przeciwieństwo narracji promowanej przez Kreml. Dodatkowo Kazachstan otwarcie współpracuje z Zachodem, co w ocenie Moskwy może być postrzegane jako próba uniezależnienia się od rosyjskich wpływów (Ziegler, 2024).

Uzbekistan, który także odgrywa istotną rolę w regionie, przyjął podobne stanowisko, odmawiając wsparcia rosyjskiej narracji dotyczącej konfliktu w Ukrainie. Taszkent, który przez lata pozostawał pod znacznym wpływem Moskwy, coraz częściej szuka alternatywnych partnerów gospodarczych i politycznych, w tym w Chinach, Turcji i krajach Zatoki Perskiej (Ramanand, 2023). Polityka Uzbekistanu wobec konfliktu w Ukrainie odzwierciedla jego dążenie do wzmocnienia własnej niezależności, co jednocześnie pokazuje malejące wpływy Rosji w regionie. Nawet Kirgistan i Tadżykistan, tradycyjnie najbardziej zależne od Rosji pod względem gospodarczym i militarnym, wykazują oznaki zmiany podejścia (Martynenko, Parkhitko, 2019). Oba kraje, choć w dużym stopniu polegają na rosyjskich bazach wojskowych oraz przekazach pieniężnych od migrantów pracujących w Rosji, dostrzegają rosnącą rolę Chin jako alternatywnego partnera strategicznego. Chińskie inwestycje w infrastrukturę i energetykę w tych państwach oraz współpraca w ramach „Pasa i Szlaku” oferują im nowe możliwości rozwoju, zmniejszając ich zależność od Moskwy.

Białoruś odgrywa istotną rolę jako najbliższy sojusznik Rosji w regionie. W przeciwieństwie do państw Azji Centralnej, które starają się zachować pewien stopień autonomii wobec Moskwy, Mińsk konsekwentnie wspiera politykę Kremla, w tym działania wojenne w Ukrainie. Białoruś stanowi dla Rosji

strategiczny bufor i logistyczne zaplecze dla działań militarnych, co wzmacnia jej zależność od Moskwy, jednocześnie ograniczając pole manewru na arenie międzynarodowej. W kontekście SOW białoruska polityka lojalności wobec Kremla kontrastuje z rosnącą ostrożnością krajów Azji Centralnej, które unikają jednoznacznego poparcia rosyjskiej agresji.

Białoruś, będąc najbliższym sojusznikiem Rosji, odgrywa istotną rolę w kontekście wojny w Ukrainie. W grudniu 2024 r. białoruski wiceminister spraw zagranicznych, Jurij Ambrazewicz, zadeklarował gotowość Mińska do udziału w przyszłych rozmowach pokojowych, dotyczących Ukrainy (Król, 2025). Jednakże, ze względu na ścisłe powiązania z Moskwą oraz udostępnienie terytorium Białorusi dla działań militarnych Rosji przeciwko Ukrainie, Mińsk nie jest postrzegany jako neutralny mediator. Ukraińskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wyraziło zdziwienie tą propozycją, podkreślając, że Białoruś, będąc współagresorem, nie może pełnić roli pośrednika w negocjacjach pokojowych (Król, 2025). W rzeczywistości, mimo deklaracji o chęci mediacji, Białoruś pozostaje zbyt silnie związana z Rosją, aby skutecznie odgrywać taką rolę.

Jednocześnie Białoruś promuje chińską wizję zakończenia wojny w Ukrainie, która nie do końca koresponduje z rosyjską. W marcu 2023 r. prezydent Białorusi, Aleksandr Łukaszenka, podczas spotkania z chińskim przywódcą Xi Jinpingiem wyraził poparcie dla chińskiej inicjatywy pokojowej, dotyczącej konfliktu w Ukrainie. Obaj liderzy wydali wspólne oświadczenie, w którym wyrazili „głębokie zaniepokojenie rozwojem konfliktu zbrojnego w regionie europejskim” oraz zadeklarowali „skrajne zainteresowanie jak najszybszym zaprowadzeniem pokoju w Ukrainie”.

Chiński plan pokojowy, przedstawiony w lutym 2023 r., składał się z 12 punktów wzywających m.in. do poszanowania suwerenności wszystkich państw oraz odrzucenia „mentalności zimnowojennej”. Jednakże propozycje te spotkały się z mieszanymi reakcjami na arenie międzynarodowej, a Ukraina oraz jej zachodni sojusznicy wyrazili sceptycyzm co do neutralności i skuteczności chińskiej inicjatywy. Poparcie Białorusi dla chińskiego planu pokojowego może być postrzegane jako próba zademonstrowania niezależności w polityce zagranicznej oraz chęć odegrania aktywnej roli w międzynarodowych wysiłkach na rzecz zakończenia konfliktu. Niemniej jednak, ze względu na silne powiązania Mińska z Moskwą, takie działania mogą być odbierane jako symboliczne i mające na celu wzmocnienie wizerunku Białorusi na arenie międzynarodowej, bez realnego wpływu na przebieg wydarzeń.

Podczas szczytu w Samarkandzie (SCO, 2024) widoczny był także dystans innych kluczowych członków SOW wobec działań Moskwy. Narendra Modi, premier Indii, wprost zwrócił uwagę na konieczność zakończenia konfliktu, podkreślając, że „era wojen się skończyła”. Takie stwierdzenie zostało powszechnie odebrane jako krytyka eskalacyjnej polityki Rosji (Śćępanović, 2023). Chiny, choć oficjalnie wspierają Moskwę, również unikały jednoznacznego poparcia dla działań wojennych, koncentrując się na neutralnym tonie i podkreślaniu konieczności dialogu.

Szczyt w Samarkandzie stał się więc symbolicznym momentem, który uwiarygodził osłabienie pozycji Rosji w SOW. Tradycyjni partnerzy Kremla w Azji Centralnej coraz wyraźniej sygnalizują swoje dążenie do zróżnicowania relacji międzynarodowych i ograniczenia zależności od Rosji. Jednocześnie bardziej globalni gracze, tacy jak Chiny i Indie, dystansują się od eskalacyjnej polityki Moskwy, co stanowi wyzwanie dla ambicji Kremla jako lidera regionalnego. Rosja, choć wciąż odgrywa istotną rolę w SOW, musi zmierzyć się z nową dynamiką relacji w organizacji, w której jej wpływy są coraz bardziej kwestionowane. Tendencje te świadczą o dynamicznych zmianach w układzie sił w Azji Centralnej. Państwa regionu, mimo utrzymujących się więzi z Rosją, coraz częściej postrzegają Moskwę jako partnera osłabionego i mniej przewidywalnego, a swoje relacje opierają na pragmatycznym podejściu do współpracy gospodarczej i strategicznej. Alternatywne partnerstwa z Chinami, Turcją czy Zachodem pozwalają im nie tylko na dywersyfikację, ale także na większą niezależność w podejmowaniu decyzji międzynarodowych (Arghavani Pirsalami, Alipour, 2022).

Brak wspólnego stanowiska wobec wojny

Strukturalne ograniczenia Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW), wynikające z zasady podejmowania decyzji na podstawie konsensusu, sprawiają, że organizacja nie jest w stanie wypracować spójnego stanowiska wobec konfliktu w Ukrainie (Campbell, 2023). Ta strukturalna cecha SOW, choć zaprojektowana w celu uwzględnienia interesów wszystkich członków, w praktyce prowadzi do paraliżu decyzyjnego w sytuacjach, które dzielą największe mocarstwa organizacji – Rosję i Chiny (Sagild, Hsiung, 2024).

Moskwa skutecznie wykorzystuje zasadę konsensusu, aby blokować wszelkie inicjatywy, które mogłyby prowadzić do krytyki jej działań w Ukrainie. Dzięki swojej pozycji jako jednego z dwóch największych graczy w SOW, Rosja zyskuje *de facto* prawo weta w kwestiach, które są dla niej politycznie wrażliwe (Garcia, Modlin, 2022). Jednocześnie inne państwa członkowskie, takie jak Chiny, Indie czy Pakistan, również unikają jednoznacznego zaangażowania w tę sprawę, kierując się własnymi interesami politycznymi i gospodarczymi.

Chiny, choć formalnie wspierają Rosję, prowadzą politykę ostrożną i wyważoną. Pekin unika otwartego poparcia dla rosyjskiej agresji, koncentrując się na narracji pokojowej i wezwaniu do dialogu. Jednocześnie Chiny korzystają z konfliktu, aby wzmocnić swoją pozycję gospodarczą i polityczną, szczególnie w relacjach z państwami Azji Centralnej, które coraz bardziej dystansują się od Moskwy (Harnisch, Alibegović, 2024). Indie i Pakistan, z kolei, przyjmują pragmatyczne stanowisko neutralności, unikając opowiedzenia się po którejkolwiek ze stron konfliktu. Dla New Delhi i Islamabadu ważniejsze są korzyści gospodarcze wynikające z tanich surowców energetycznych z Rosji niż krytyka polityki Kremla.

Brak wyraźnej reakcji SOW na wojnę w Ukrainie podważa wiarygodność organizacji jako platformy promującej stabilność i bezpieczeństwo w regionie. Państwa członkowskie nie wypracowały wspólnego stanowiska w sprawie strategii antysankcyjnej, mimo że obroty handlowe między Rosją a krajami SOW rosną (Makhmutova, 2024).

W swoich dokumentach założycielskich SOW (Shanghai Convention, 2001) zobowiązała się do ochrony zasad suwerenności i integralności terytorialnej, jednak w praktyce organizacja nie była w stanie sprostać temu wyzwaniu. Taka sytuacja wzbudza pytania o jej skuteczność i zdolność do reagowania na kryzysy, które bezpośrednio dotyczą jej członków.

W obecnej sytuacji SOW bardziej przypomina arenę rywalizacji między członkami niż narzędzie wspólnej polityki i współpracy. Najwięksi gracze, tacy jak Rosja i Chiny, wykorzystują organizację do realizacji swoich partykularnych interesów, podczas gdy mniejsze państwa, takie jak Kazachstan, Uzbekistan czy Kirgistan, starają się balansować między wpływami obu mocarstw. Zamiast działać jako skuteczny mechanizm koordynacji regionalnej, SOW coraz częściej jawi się jako forum, na którym poszczególni członkowie realizują swoje własne cele, często sprzeczne z ogólnymi założeniami organizacji.

Wojna w Ukrainie stała się więc katalizatorem uwypuklającym słabości instytucjonalne SOW. Jej struktura, która wymaga jednomyślności w podejmowaniu decyzji, okazała się niezdolna do efektywnego reagowania na sytuacje kryzysowe, w których zaangażowani są kluczowi członkowie organizacji. Taka dynamika podważa zdolność SOW do odgrywania aktywnej roli w kształtowaniu bezpieczeństwa i stabilności w regionie, pozostawiając organizację bardziej jako pasywnego obserwatora niż skutecznego aktora międzynarodowego. W obliczu rosnących napięć i podziałów w ramach SOW, jej przyszłość jako platformy współpracy wydaje się coraz bardziej niepewna.

Rosja i Chiny: narastająca asymetria

Pekin jako główny inwestor i gospodarczy lider regionu systematycznie umacnia swoją pozycję, stopniowo wypierając Moskwę z roli dominującego gracza (Campbell, 2023). Chiny dzięki swojej potędze gospodarczej i strategicznym inicjatywom, takim jak „Pas i Szlak”, konsekwentnie rozwijają wpływy w Azji Centralnej, regionie tradycyjnie uznawanym za strefę wpływów Rosji.

Rosja, choć wciąż odgrywa ważną rolę jako dostawca surowców energetycznych, staje się coraz bardziej zależna od chińskich inwestycji i rynków zbytu. Sankcje nałożone na Moskwę przez Zachód po agresji na Ukrainę zmusiły Rosję do przekierowania eksportu ropy, gazu i innych surowców do Azji, przede wszystkim do Chin. W efekcie Rosja nie tylko zacieśniła współpracę z Pekinem,

ale także znalazła się w pozycji słabszego partnera. Pekin wykorzystuje tę zależność, negocjując korzystniejsze warunki handlowe i umacniając swoją rolę w regionalnym porządku gospodarczym (Chang-Liao, 2023).

Chiny odgrywają także kluczową rolę jako inwestor w infrastrukturę Azji Centralnej. Dzięki finansowaniu projektów transportowych, energetycznych i logistycznych Pekin buduje alternatywne szlaki handlowe, które omijają rosyjskie terytorium. Państwa Azji Centralnej, takie jak Kazachstan i Uzbekistan, postrzegają te inwestycje jako szansę na uniezależnienie się od rosyjskich szlaków przesyłowych i ograniczenie wpływów Moskwy. Chińskie inwestycje w regionie wzmacniają także wzajemne powiązania gospodarcze między Pekinem a lokalnymi stolicami, co stopniowo zmienia układ sił w SOW na korzyść Chin (Saqib, Naazer, 2023).

Narastająca asymetria jest również widoczna na poziomie politycznym. Chiny coraz częściej prezentują się jako bardziej stabilny i przewidywalny partner w porównaniu z Rosją, której międzynarodowa pozycja uległa osłabieniu w wyniku wojny w Ukrainie. Pekin, mimo strategicznego partnerstwa z Moskwą, konsekwentnie dystansuje się od rosyjskiej narracji wojennej, unikając otwartego poparcia dla agresji i wzywając do dialogu oraz pokojowego rozwiązania konfliktu. Takie podejście wzmacnia wizerunek Chin jako neutralnego i odpowiedzialnego gracza na arenie międzynarodowej, co kontrastuje z polityką Kremla opartą na eskalacji i konfrontacji (Mikkelsen, 2024). Rola Chin w SOW rośnie także w kontekście ich zdolności do kształtowania polityki organizacji. Pekin zyskuje coraz większe poparcie ze strony państw Azji Centralnej, które cenią chińskie inwestycje i neutralność wobec konfliktów regionalnych. W porównaniu z Rosją, która jest coraz bardziej izolowana i osłabiona, Chiny stają się nie tylko gospodarczym, ale także politycznym liderem w organizacji.

Narastająca asymetria między Rosją a Chinami w SOW ma daleko idące konsekwencje dla przyszłości organizacji. Rosja, choć nadal ważna, jest coraz bardziej zmuszona do dostosowywania się do chińskiej dominacji w kluczowych kwestiach gospodarczych i politycznych. Chiny, z kolei, wykorzystują sytuację, aby wzmocnić swoje wpływy i budować wizerunek odpowiedzialnego lidera regionalnego. Przyszłość SOW będzie w dużej mierze zależała od tego, jak Rosja i Chiny będą zarządzać swoją rywalizacją i współpracą. Jeśli Pekin zdecyduje się na dalsze zwiększanie swoich wpływów kosztem Moskwy, może to prowadzić do głębszych napięć między oboma mocarstwami, co z kolei osłabi zdolność organizacji do realizacji swoich celów. Z drugiej strony, jeśli Rosja zaakceptuje swoją słabszą pozycję i skupi się na współpracy z Chinami, SOW może stać się platformą, na której Pekin jeszcze bardziej umocni swoją dominację w regionie. W każdym przypadku narastająca asymetria między Rosją a Chinami jest kluczowym czynnikiem kształtującym dynamikę w SOW i całym regionie Azji Centralnej.

Relacje między wybranymi członkami SOW a Ukrainą

W niniejszym akapicie przedstawiono reakcje wybranych państw członkowskich SOW na wojnę w Ukrainie według ustrukturyzowanego schematu porównawczego. Dla każdego państwa analizie poddano cztery kryteria: (1) oficjalne stanowisko wobec konfliktu, (2) zakres współpracy z Rosją po 2022 r., (3) działania dyplomatyczne, (4) aktywność na forum SOW i ONZ.

Białoruś

1. **Stanowisko wobec konfliktu:** Białoruś konsekwentnie wspiera rosyjską narrację o „konflikcie proxy” z Zachodem i nie potępiła inwazji na Ukrainę.
2. **Współpraca z Rosją:** Mińsk udostępnił terytorium dla działań militarnych Rosji, uczestniczy we wspólnych ćwiczeniach wojskowych, a rosyjskie wojska stacjonują na jego terytorium.
3. **Działania dyplomatyczne:** W grudniu 2024 r. wiceminister Jurij Ambrazewicz zadeklarował gotowość Mińska do udziału w rozmowach pokojowych. Ukraina odrzuciła tę propozycję, wskazując na brak neutralności Białorusi.
4. **Aktywność międzynarodowa:** Mińsk promuje chińską wizję zakończenia konfliktu – poparcie dla planu pokojowego Xi Jinpinga wyrażone zostało w marcu 2023 r. Białoruś stara się odgrywać rolę mediatora, choć jej wiarygodność w tej roli jest ograniczona przez sojusz z Rosją jako najbliższy sojusznik Rosji w regionie. W przeciwieństwie do państw Azji Centralnej, które starają się zachować pewien stopień autonomii wobec Moskwy, Mińsk konsekwentnie wspiera politykę Kremla, w tym działania wojenne w Ukrainie.

Jednocześnie Białoruś promuje chińską wizję zakończenia wojny w Ukrainie, która nie do końca koresponduje z rosyjską. W marcu 2023 r. prezydent Białorusi, Aleksandr Łukaszenka, podczas spotkania z chińskim przywódcą Xi Jinpingiem wyraził poparcie dla chińskiej inicjatywy pokojowej, dotyczącej konfliktu w Ukrainie. Wspólne oświadczenie obu przywódców zawierało wezwanie do „jak najszybszego zaprowadzenia pokoju” oraz „poszanowania suwerenności wszystkich państw”, co odzwierciedlało retorykę Pekinu. Chiński 12-punktowy plan pokojowy, mimo deklaratywnej neutralności, nie został entuzjastycznie przyjęty przez Ukrainę ani przez jej zachodnich sojuszników, którzy postrzegają go jako próbę wzmocnienia pozycji Chin i zamrożenia konfliktu na korzyść Rosji (RBC, 2024). Białoruś, popierając chińskie propozycje, może próbować wzmocnić swój wizerunek jako państwa zdolnego do uczestnictwa w procesach pokojowych, choć jej faktyczna rola jako mediatora pozostaje wątpliwa ze względu na silne uzależnienie polityczne i wojskowe od Moskwy (Kłyński, Żochowski, 2023).

Kazachstan

1. **Stanowisko wobec konfliktu:** Kazachstan nie uznał aneksji ukraińskich terytoriów przez Rosję. Prezydent Kasym-Żomart Tokajew wielokrotnie podkreślał, że Kazachstan uznaje integralność terytorialną Ukrainy, co zostało wyraźnie zasygnalizowane zarówno podczas szczytów międzynarodowych, jak i w wystąpieniach publicznych (Możgin, Magradze, Maksut, 2022). Władze w Astanie przyjęły postawę neutralną, unikając jednoznacznego opowiedzenia się po którejkolwiek ze stron konfliktu.
2. **Współpraca z Rosją:** Choć Kazachstan pozostaje w silnych relacjach gospodarczych z Rosją (np. w ramach Unii Euroazjatyckiej), po 2022 r. państwo to unika eskalacji współpracy militarnej. Zrezygnowano z udziału w niektórych ćwiczeniach wojskowych pod egidą Rosji, a także zablokowano reeksport towarów objętych sankcjami. Władze kazachskie starają się zredukować zależność energetyczną i logistyczną od Moskwy, rozwijając alternatywne połączenia z Chinami i Turcją (np. Korytarz Transkaspijski) (Wang, 2024).
3. **Działania dyplomatyczne:** Kazachstan prowadzi aktywną politykę wielowektorową. Prezydent Tokajew brał udział w wielu inicjatywach pokojowych, w tym w spotkaniach z przedstawicielami UE i Chin. Kazachstan intensyfikuje relacje z Zachodem i deklaruje chęć udziału w pokojowym uregulowaniu sytuacji w Ukrainie. Astana stara się jednocześnie utrzymać poprawne relacje z Moskwą, balansując między lojalnością wobec sojuszników a próbą zachowania autonomii.
4. **Aktywność międzynarodowa:** W ramach SOW Kazachstan pozostaje aktywny, ale unika popierania antyzachodnich inicjatyw Rosji. Jego przedstawiciele nie podpisali żadnych dokumentów, które wprost legitymizowałyby rosyjską agresję. Na forum ONZ Kazachstan konsekwentnie wstrzymuje się od głosów popierających Rosję i unika uczestnictwa w blokach politycznych mogących ograniczyć jego elastyczność dyplomatyczną. W wypowiedziach oficjalnych zachowuje neutralność, podkreślając znaczenie suwerenności państw.

Uzbekistan (Madaminova, 2023)

1. **Stanowisko wobec konfliktu:** Uzbekistan od początku wojny w Ukrainie prezentuje stanowisko neutralne, koncentrując się na potrzebie przestrzegania prawa międzynarodowego i zachowania stabilności regionalnej. Władze w Taszkencie oficjalnie nie zajęły stanowiska w sprawie rosyjskiej inwazji, ale unikały również używania języka wspierającego rosyjską narrację. Prezydent Szawkat Mirzijojew wielokrotnie deklarował poparcie dla pokojowego rozwiązania konfliktu, odwołując się do zasady suwerenności i integralności terytorialnej państw.

2. **Współpraca z Rosją:** Choć Rosja pozostaje jednym z głównych partnerów gospodarczych Uzbekistanu, szczególnie w sektorze energetycznym i migracyjnym, Taszcent nie rozszerzył współpracy wojskowej po 2022 r. Uzbekistan zrezygnował z udziału w niektórych wspólnych ćwiczeniach wojskowych z Rosją i nie przyłączył się do rosyjskich projektów politycznych, wymierzonych w Zachód. Dąży też do rozwoju alternatywnych relacji gospodarczych, m.in. z Chinami, Turcją i krajami Zatoki Perskiej.
3. **Działania dyplomatyczne:** Uzbekistan prowadzi aktywną dyplomację regionalną, unikając otwartej krytyki Rosji, ale również nie legitymizując jej działań. Taszcent zachowuje wstrzemięźliwość w głosowaniach na forum ONZ, unikając opowiedzenia się po którejkolwiek stronie. Wystąpienia uzbeckich dyplomatów koncentrują się na potrzebie dialogu, bezpieczeństwie granic i walki z ekstremizmem.
4. **Aktywność międzynarodowa:** Na forum SOW Uzbekistan aktywnie uczestniczy w inicjatywach dotyczących bezpieczeństwa wewnętrznego i walki z terroryzmem, jednak unika angażowania się w projekty polityczne mające charakter konfrontacyjny wobec Zachodu. Państwo to wykorzystuje swoją obecność w SOW głównie do budowania relacji gospodarczych i rozwijania regionalnych powiązań infrastrukturalnych, nie deklarując jednoznacznego poparcia dla polityki Rosji czy Chin.

Indie

1. **Stanowisko wobec konfliktu:** Indie nie potępiły bezpośrednio rosyjskiej inwazji na Ukrainę, unikając języka oskarżycielskiego w stosunku do Moskwy. Premier Narendra Modi we wrześniu 2022 r., podczas szczytu SOW w Samarkandzie, powiedział prezydentowi Putinowi, że „dzisiejsza epoka nie jest erą wojny”. Wypowiedź ta była szeroko komentowana jako sygnał dystansowania się Indii od rosyjskich działań, jednak bez jednoznacznego potępienia.
2. **Współpraca z Rosją:** Indie utrzymują rozbudowane relacje gospodarcze i wojskowe z Rosją, będąc jednym z jej największych odbiorców broni (Warren, Ganguly, 2022). Po 2022 r. zwiększono także import rosyjskiej ropy naftowej, korzystając z obniżonych cen (Khan i in., 2023). Równocześnie New Delhi rozwija współpracę z państwami zachodnimi w ramach QUAD oraz z Japonią i Australią, starając się utrzymać strategiczną autonomię (Vinodan, Kurian, 2024).
3. **Działania dyplomatyczne:** Wystąpienia indyjskich przedstawicieli w ONZ i innych gremiach międzynarodowych konsekwentnie wzywają do dialogu i zawieszenia broni, unikając jednak jednoznacznej krytyki Rosji. Indie wielokrotnie wstrzymywały się od głosowań nad rezolucjami ONZ potępiającymi Rosję, argumentując to potrzebą neutralności i skupienia się na działaniach deeskalacyjnych.

4. **Aktywność międzynarodowa:** Indie aktywnie uczestniczą w pracach SOW, traktując ją jako element równoważenia wpływów Chin w Azji. Choć nie wspierają otwarcie antyzachodnich inicjatyw, pozostają ważnym graczem w strukturze organizacji. Działania Indii w ramach SOW są ukierunkowane na bezpieczeństwo regionalne, przeciwdziałanie ekstremizmowi oraz promocję własnej agendy strategicznej.

Pakistan

1. **Stanowisko wobec konfliktu:** Pakistan nie zajął jednoznacznego stanowiska wobec wojny w Ukrainie, unikając oficjalnych ocen rosyjskiej inwazji. Władze w Islamabadzie skoncentrowały się na utrzymaniu stabilności wewnętrznej i relacjach z kluczowymi partnerami – przede wszystkim z Chinami (Wang, 2024). Publiczne wypowiedzi liderów Pakistanu koncentrują się na wezwaniu do dialogu i unikaniu eskalacji, bez jednoznacznego poparcia dla którejkolwiek ze stron konfliktu.
2. **Współpraca z Rosją:** Po 2022 r. Pakistan wyraził zainteresowanie importem rosyjskich surowców energetycznych, zwłaszcza ropy i gazu, w celu dywersyfikacji źródeł dostaw (Hussain, 2023). Współpraca wojskowa pozostaje ograniczona, choć pojawiły się sygnały o zbliżeniu strategicznym – m.in. wspólne ćwiczenia wojskowe i rozmowy o projektach infrastrukturalnych (Muhammad i in., 2023). Jednakże, ze względu na silne związki z Chinami oraz napięcia z Indiami Pakistan zachowuje ostrożność w relacjach z Rosją.
3. **Działania dyplomatyczne:** Islamabad nie podjął wyraźnych działań dyplomatycznych w związku z konfliktem. Na forum ONZ Pakistan najczęściej wstrzymuje się od głosu lub nie bierze udziału w głosowaniach dotyczących wojny. Brak także jednoznacznych deklaracji popierających chińskie inicjatywy pokojowe, co wskazuje na intencjonalne zachowanie elastyczności.
4. **Aktywność międzynarodowa:** W strukturach SOW Pakistan skupia się przede wszystkim na współpracy w zakresie bezpieczeństwa regionalnego, walki z terroryzmem i pogłębiania relacji z Chinami. Choć kraj ten uczestniczy aktywnie w szczytach i deklaracjach organizacji, unika angażowania się w działania o charakterze geopolitycznym, szczególnie w kontekście konfliktu w Ukrainie (Iqbal, Rahman, 2023). Jego postawa może być interpretowana jako strategiczne wycofanie się z ryzykownych deklaracji, by nie antagonizować żadnej ze stron.

Tabela 1. Relacje między wybranymi członkami SOW a Ukrainą

Państwo	Stanowisko wobec konfliktu	Współpraca z Rosją po 2022 r.	Działania dyplomatyczne	Aktywność na forum SOW i ONZ
Białoruś	Otwarte poparcie dla Rosji, brak potępienia inwazji	Wysoka – udostępnienie terytorium, ćwiczenia wojskowe	Próba przedstawienia się jako mediator, wsparcie planu Chin	Aktywna, promuje prorosyjskie i prochińskie narracje
Kazachstan	Neutralność, akcentowanie suwerenności	Ograniczona, bez wsparcia militarnego	Apel o pokój, zacieśnianie relacji z Zachodem i Chinami	Zachowawcza, unika deklaracji wspierających Rosję
Uzbekistan	Neutralność, odwołanie do prawa międzynarodowego	Gospodarcza, brak militarnej	Unika wsparcia Rosji w głosowaniach ONZ	Akcent gospodarczy i bezpieczeństwo wewnętrzne
Indie	Dwuznaczność, nawoływanie do pokoju	Intensywna – współpraca wojskowa i energetyczna	Apele o zakończenie działań wojennych	Równoważenie wpływów Rosji i Chin
Pakistan	Brak jednoznacznego stanowiska	Umiarkowana, zainteresowanie handlem	Brak wyraźnych działań	Skupienie na relacjach z Chinami
Chiny	Brak potępienia Rosji, krytyka NATO	Rosnąca – energetyka, obronność	Występowanie jako mediator, plan pokojowy	Dominująca rola w kształtowaniu agendy SOW

Źródło: opracowanie własne.

Państwa Azji Centralnej wobec wojny: Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan

Kazachstan utrzymuje bliskie relacje z Rosją, wynikające z geograficznej bliskości, powiązań gospodarczych oraz członkostwa w innych strukturach, takich jak Euroazjatycka Unia Gospodarcza czy Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ). Jednak wojna w Ukrainie skłoniła Astanę do poszukiwania nowych rynków eksportowych dla swoich surowców, szczególnie ropy i gazu (Wang, 2024). Władze Kazachstanu zadeklarowały, że nie uznają nielegalnej aneksji ukraińskich terytoriów przez Rosję, co wzbudziło irytację Kremla (Możgin, Magradze, Maksut, 2022). Jednocześnie Kazachstan rozwija współpracę

z Chinami w ramach inicjatywy „Pasa i Szlaku” oraz z państwami Zachodu, szukając sposobów na zmniejszenie zależności od Moskwy.

Uzbekistan (Madaminova, 2023) historycznie związany z Rosją zarówno gospodarczo, jak i politycznie, również unika otwartego wsparcia dla Kremla. Taszkent dąży do wzmocnienia swojej niezależności gospodarczej, rozwijając współpracę z Chinami oraz krajami Zatoki Perskiej. Uzbekistan postrzega konflikt w Ukrainie jako zagrożenie dla stabilności regionu, co skłania go do bardziej zrównoważonej polityki międzynarodowej. Podobnie jak Kazachstan, Uzbekistan odrzuca uznanie rosyjskich aneksji terytorialnych, starając się jednocześnie nie zaostrzać relacji z Moskwą.

Kirgistan (Gyene, 2024), będący jednym z najbiedniejszych państw regionu, jest mocno zależny od Rosji pod względem gospodarczym i politycznym. Rosja to kluczowy partner handlowy dla Kirgistanu oraz główny odbiorca jego siły roboczej – miliony Kirgizów pracują w Rosji, a ich przekazy pieniężne stanowią istotną część PKB kraju. W obliczu wojny w Ukrainie Kirgistan unika krytyki Rosji, obawiając się potencjalnych reperkusji gospodarczych i politycznych. Jednakże Kirgistan również zacieśnia współpracę z Chinami, które inwestują w infrastrukturę transportową i energetyczną w kraju, m.in. w projekty drogowe i kolejowe w ramach „Pasa i Szlaku”. Kirgistan stara się zachować równowagę między Rosją a Chinami, choć jego niewielki potencjał gospodarczy i polityczny sprawia, że ma ograniczone możliwości kształtowania niezależnej polityki regionalnej (Tang, Joldybayeva, 2023).

Tadżykistan jest jeszcze bardziej zależny od Rosji niż Kirgistan, zarówno gospodarczo, jak i militarnie. W kraju stacjonują rosyjskie bazy wojskowe, a Rosja odgrywa kluczową rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa Tadżykistanu, szczególnie w kontekście niestabilności w sąsiednim Afganistanie. Wojna w Ukrainie nie zmieniła stanowiska Duszanbe, które pozostaje lojalne wobec Kremla (Kluczevska, Silvan, 2024). Tadżykistan obawia się jednak, że wojna w Ukrainie może osłabić zdolności Rosji do pełnienia roli gwaranta bezpieczeństwa w regionie, co otwiera drzwi dla większej obecności Chin (Nyshanbayev i in., 2024). Pekin już teraz znacząco inwestuje w Tadżykistanie, szczególnie w projekty infrastrukturalne i wydobywcze surowców naturalnych.

Turkmenistan, choć nie jest członkiem SOW, pozostaje ważnym partnerem w regionie Azji Centralnej. Jego polityka tradycyjnie opiera się na zasadzie „neutralności”, co sprawia, że unika zaangażowania w konflikty międzynarodowe. W kontekście wojny w Ukrainie Turkmenistan utrzymuje swoje relacje z Rosją, ale jednocześnie aktywnie rozwija współpracę z Chinami, które są głównym odbiorcą turkmeńskiego gazu (Kelkitli, 2022).

Podsumowanie

Wojna w Ukrainie stała się testem dla Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW) ujawniającym jej ograniczenia i wewnętrzne napięcia. Organizacja, której celem jest stabilizacja regionu, promocja współpracy gospodarczej i bezpieczeństwa, nie zdołała zająć jednoznacznego stanowiska wobec konfliktu. Przyczyny tego stanu rzeczy leżą w zróżnicowanych interesach członków SOW, strukturze opartej na zasadzie konsensusu oraz dominacji Rosji i Chin.

Rosja, będąca jednym z założycieli SOW, wykorzystuje organizację do łagodzenia skutków międzynarodowej izolacji i legitymizowania swojej polityki. Jednocześnie wojna w Ukrainie osłabiła pozycję Moskwy w organizacji, zwłaszcza wobec rosnącej roli Chin. Pekin, choć oficjalnie wspiera Rosję, prowadzi ostrożną politykę, balansując między strategicznym partnerstwem z Moskwą a unikaniem sankcji wtórnych, które mogłyby zagrozić jego relacjom z Zachodem. Dzięki temu Chiny umacniają swoją pozycję lidera gospodarczego w regionie, wykorzystując słabość Rosji do wzmocnienia własnych wpływów.

Kraje Azji Centralnej, takie jak Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan i Tadżykistan, również dążą do większej niezależności od Rosji. Kazachstan i Uzbekistan, jako liderzy regionalni, otwarcie odrzuciły rosyjską narrację o aneksji ukraińskich terytoriów, jednocześnie rozwijając współpracę z Chinami oraz państwami Zachodu. Kirgistan i Tadżykistan, bardziej zależne od Moskwy, zachowują ostrożność, ale także korzystają z chińskich inwestycji, aby zmniejszyć wpływy Rosji w regionie. Turkmenistan, choć nie jest członkiem SOW, również umacnia relacje z Chinami, co wpisuje się w trend stopniowego ograniczania rosyjskich wpływów w Azji Centralnej.

Białoruś, która w 2024 r. podczas szczytu w Astanie dołączyła do SOW jako pełnoprawny członek, odgrywa odmienną rolę niż państwa Azji Centralnej. W przeciwieństwie do Kazachstanu czy Uzbekistanu Mińsk nie próbuje dystansować się od polityki Kremla, lecz pozostaje jego kluczowym sojusznikiem. Białoruś aktywnie wspiera Rosję politycznie i logistycznie, zapewniając jej zaplecze dla działań wojskowych, co wywołuje napięcia wśród innych członków SOW, którzy dążą do większej neutralności w konflikcie ukraińskim. Jej akcesja do organizacji umocniła prorosyjski blok wewnątrz SOW, ale jednocześnie pogłębiła podziały między państwami skłonnymi do współpracy z Zachodem a tymi, które pozostają blisko Kremla.

Jednocześnie Indie i Pakistan przyjęły neutralne stanowisko wobec konfliktu, kierując się pragmatyzmem. Indie zwiększyły import taniej rosyjskiej ropy i nadal korzystają z długoletniej współpracy wojskowej z Moskwą, jednocześnie rozwijając relacje z Zachodem w ramach Quad. Pakistan, choć zacieśnia współpracę z Chinami, również postrzega Rosję jako potencjalnego partnera w dziedzinie energetyki i obronności.

Brak jednoznacznego stanowiska SOW wobec wojny w Ukrainie obnażył jej instytucjonalne słabości. Organizacja nie jest w stanie efektywnie reagować na globalne kryzysy, gdy interesy jej członków są sprzeczne. Różnorodność priorytetów, odmienna skala wyzwań oraz asymetria sił między Rosją, Chinami a mniejszymi państwami Azji Centralnej uniemożliwiają wypracowanie wspólnej strategii działania. SOW coraz bardziej jawi się jako forum zarządzania różnicami między jej członkami, zamiast narzędzia do realizacji wspólnych celów. Chiny i Rosja, jako dominujące państwa, wykorzystują organizację do realizacji swoich interesów, podczas gdy mniejsze państwa próbują maksymalizować korzyści, unikając nadmiernej zależności od któregośkolwiek z tych mocarstw.

Celem niniejszego artykułu była analiza wpływu wojny w Ukrainie na funkcjonowanie SOW oraz ocena, czy organizacja ta ma potencjał do odgrywania roli stabilizacyjnej w regionie, czy raczej służy realizacji partykularnych interesów dominujących państw. Postawiona hipoteza zakładała, że rola SOW jako forum państw kontestujących zachodni model ładu międzynarodowego rośnie, jednak jej skuteczność ogranicza brak wewnętrznej spójności.

Przeprowadzona analiza porównawcza stanowisk państw członkowskich wobec wojny w Ukrainie oraz przegląd dokumentów i inicjatyw SOW pozwalają częściowo potwierdzić tę hipotezę. Z jednej strony, organizacja zyskuje na znaczeniu jako instrument wyrażania alternatywnych wobec Zachodu wizji ładu międzynarodowego – szczególnie z perspektywy Rosji i Chin. Z drugiej strony, poważne różnice w podejściu do kluczowych kwestii bezpieczeństwa, suwerenności i polityki zagranicznej ujawniają ograniczoną spójność i efektywność działania SOW jako wspólnego podmiotu strategicznego.

Wojna w Ukrainie nie tylko ujawniła brak spójności w ramach SOW, ale również zmieniła dynamikę w relacjach między jej członkami. Rosja, która niegdyś odgrywała dominującą rolę, staje się coraz bardziej zależna od Chin, co zmienia równowagę sił w organizacji. Państwa Azji Centralnej, z kolei, szukają alternatywnych kierunków współpracy, starając się wykorzystać obecne zawirowania do budowania swojej niezależności. Włączenie Białorusi do SOW umocniło Rosję na płaszczyźnie politycznej, ale nie rozwiązało jej problemu malejącego wpływu gospodarczego i strategicznego.

Przyszłość SOW będzie zależeć od jej zdolności do adaptacji i przezwyciężenia wewnętrznych podziałów. Jeśli organizacja nie wypracuje bardziej spójnej strategii działania, jej rola na arenie międzynarodowej może się zmniejszyć, a SOW pozostanie jedynie forum dla rywalizacji interesów największych graczy. W obliczu dynamicznych zmian geopolitycznych SOW stoi przed wyborem: czy stanie się rzeczywistym narzędziem stabilizacji w regionie, czy pozostanie platformą o ograniczonym wpływie na globalny porządek międzynarodowy.

Bibliografia

- Abdulgaffar, M., Micah, E.E.M., Idris, M.B., Ishaq, A.A., Abdullah, A.K. 2023. The Belt and Road Initiative: Implications for Infrastructure Development and Economic Integration in Eurasia. *Journal of Environmental Science and Economics*, 2(2), s. 50–63. <https://doi.org/10.56556/jescae.v2i2.548>
- Allison, R. 2004. Regionalism, Regional Structures and Security Management in Central Asia. *International Affairs*, 80(3), s. 463–483. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2004.00393.x>
- Ambrosio, T. 2008. Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 60(8), s. 1321–1344. <https://doi.org/10.1080/09668130802292143>
- Arghavani Pirsalami, F., Alipour, H. 2022. Chinese Economic Diplomacy in Central Asia: Opportunities and Challenges. *Iranian Research Letter of International Politics*, 11(1). <https://doi.org/10.22067/irlip.2022.68959.1033>
- Bazyłow, L., Wieczorkiewicz, P. 2006. *Historia Rosji*. Wrocław: Ossolineum.
- Blank, S. 2008. The Strategic Importance of Central Asia: An American View. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 38(1). <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2400>
- Campbell, P. 2023. *China-Russia Relations and Prospects for Regional Stability: A Historical and Conceptual Investigation* (Doctoral dissertation, Bond University).
- Chang-Liao, N.-C. 2023. The Limits of Strategic Partnerships: Implications for China’s Role in the Russia-Ukraine War. *Contemporary Security Policy*, 44(2), s. 226–247. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2174702>
- Christoffersen, G. 2023. Central Asia Over a Decade: The Shifting Balance between Russia and China. W: G. Rozman, G. Christoffersen (red.). *Putin’s “Turn to the East” in the Xi Jinping Era*. Routledge.
- Czaputowicz, J. 2014. *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*. W: E. Haliżak, J. Czaputowicz (red.). *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowania badawcze* (s. 25–41). Warszawa: Rambler.
- Garcia, Z., Modlin, K. 2022. Sino-Russian Relations and the War in Ukraine. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 52(3). <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3165>
- Gyene, P. 2024. The Geopolitical Implications of the Russo-Ukrainian War for Central Asia. *Eurázsia Szemle*, 142.
- Haliżak, E. 2012. Geneza geokononomii – ideowe i materialne przesłanki. W: E. Haliżak (red.). *Geokononomia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Harnisch, S., Alibegović, A. 2024. The Roles of the Shanghai Cooperation Organisation during Global Crises: Preferences of Illiberal Powers and Functioning of an Authoritarian International Organization. W: *International Organizations Amid Global Crises* (s. 49–67). Bristol University Press. <https://bristoluniversitypressdigital.com/edcollchap/book/9781529242980/ch003.xml> (dostęp: 1.06.2025).

- Hitch, R. 2023. *Finding Autonomy Under the Russian Bear: Explaining Central Asia's Response to the Invasion of Ukraine*. Dissertations, Theses, and Capstone Projects. https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/5180 (dostęp: 1.06.2025).
- Hussain, I. 2023. The Indo-US Strategic Nexus: Policy Options for Pakistan. *Journal of Globalization Studies*, 14(2), s. 129–142. <https://doi.org/10.30884/jogs/2023.02.08>
- Iqbal, B.A., Rahman, M.N. 2023. BRICS and India in the Light of Russia-Ukraine Crisis: Emerging Challenges and Opportunities. *Journal of East Asia and International Law*, 16, s. 159.
- Kelkitli, F.A. 2022. Small State Foreign Policy in Central Asia: The Cases of Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan. *Insight Turkey*, 24(4), s. 145–166.
- Khan, A., Singh, S., Singh, B., Kaur, A. 2023. *India's Energy Diplomacy in Eurasia: Geopolitical and Geo-economic Perspectives*. Springer Nature.
- Khan, D.A.M. 2025. Navigating the China-Russia Alliance: A New Paradigm in International Relations. *Contemporary Journal of Social Science Review*, 3(1), Article 1.
- Kłysiński, K., Żochowski, P., *Focused on Survival the Belarusian Political and Business*. ELITE POST-2020 OSW.
- Król, P. 2024. Białoruś chce wziąć udział w przyszłych rozmowach pokojowych o Ukrainie. *Kresy.pl*, <https://kresy.pl/wydarzenia/bialorus-chce-brac-udzial-rozmowach-pokojowych-o-ukrainie/> (dostęp: 1.06.2025).
- Liu, D. 2024. Where Are Russia-China Energy Relations Headed? A Regime Analysis. *Eurasian Geography and Economics*, 65(4), s. 542–557. <https://doi.org/10.1080/15387216.2023.2247405>
- Lo, B. 2009. *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*. Rowman & Littlefield.
- Makhmutova (Voyko), E. b.d. *How SCO Contributes to Security in Eurasia*. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/how-sco-contributes-to-security-in-eurasia/> (dostęp: 6.02.2025).
- Martynenko, S.E., Parkhitko N.P., 2019. Russian-Chinese Cooperation in Central Asia in the Context of 'Belt and Road Initiative:' Historical Retrospective and Economic Prospects. *RUDN Journal of Russian History*, 18(4), Article 4.
- Mikkelsen, N.R. 2024. *Balancing Behavior in Asia? A Neorealist Analysis of Contemporary International Relations of Asia*. Praha.
- Nazarova, K., Dauen, D., Apakhayev, N., Khushkeldiyeva, S. 2025. The New Geopolitical Reality in the SCO Space. *Asian Journal of Political Science*, 33(2), s. 307–325. <https://doi.org/10.1080/02185377.2024.2447995>
- Nyshanbayev, N., Tarman, B., Tolen, Z., Samay, A., Agybay, Z. 2024. The Republic of Kazakhstan's Multi-Vector Foreign Policy: Re-evaluation under President Tokayev. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 45(3).
- Pirani, S. 2012. *Central Asian and Caspian Gas Production and the Constraints on Export*. Oxford Institute for Energy Studies.
- Ramanand, D. (2022). Sino-Russian Cooperation and Competition in Central Asia. *Focus*, 16(2).
- Sagild, R.Å., Hsiung, C.W. 2024. Chinese Re-Examinations of Russia? The Strategic Partnership in the Wake of Russia's War Against Ukraine. *Journal of Contemporary China*, 34(155), s. 781–796. <https://doi.org/10.1080/10670564.2024.2358876>

- Saidazimova, G. 2006. *Kazakhstan: Environmentalists Say China Misusing Cross-Border Rivers*. September, 1.
- Saqib, N.U., Naazer, M.A. 2023. Dynamics of Regional Integration in Central Asia: A Case Study of Belt and Road Initiative. *Journal of South Asian Studies*, 11(3), Article 3. <https://doi.org/10.33687/jsas.011.03.4981>
- Šćepanović, J. 2024. Still a Great Power? Russia's Status Dilemmas Post-Ukraine War. *Journal of Contemporary European Studies*, 32(1), s. 80–95. <https://doi.org/10.108/14782804.2023.2193878>
- Sergei, L. 2023. Russia-China Relations: An Asymmetrical Partnership? *Вестник МГИМО Университета (Więstnik MGIMO Uniwersytetu)*, 16(2), Article 2.
- Sikora-Gaca, M. 2015. Szanghajska Organizacja Współpracy i jej wpływ na kształtowanie globalnego zarządzania [Shanghai Cooperation Organization and its Influence on the Global Governance]. W: M. Rewizorski (red.). *Instytucje międzynarodowe w dobie globalnego zarządzania*. Warszawa: Elipsa, https://www.researchgate.net/publication/290303263_Szanghajska_Organizacja_Wspolpracy_i_jej_wplyw_na_ksztaltowanie_globalnego_zarzadzania_Shanghai_Cooperation_Organization_and_its_Influence_on_the_Global_Governance (dostęp: 6.02.2025).
- Singh, S. 2023. The Ukraine-Russia War and Non-Aligned South Asia: A Steady Walk Amidst Great Power Politics. *Journal of International Affairs*, 75(2), s. 109–120.
- Tang, W., Joldybayeva, E. 2023. Pipelines and Power Lines: China, Infrastructure and the Geopolitical (Re)construction of Central Asia. *Geopolitics*, 28(4), s. 1506–1534. <https://doi.org/10.1080/14650045.2022.2062325>
- Wang, M. 2024. *Balancing, Challenges, and Opportunities: Kazakhstan's Multi-Vector Foreign Policy after Ukraine Crisis*. Harbin Institute of Technology.
- Warren, S.A., Ganguly, S. 2022. India – Russia Relations after Ukraine. *Asian Survey*, 62(5–6), s. 811–837. <https://doi.org/10.1525/as.2022.1799235>
- Wishnick, E. 2009. *Russia, China, and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*. Strategic Studies Institute.
- Yuan, J. 2023. Forging a New Security Order in Eurasia: China, the SCO, and the Impacts on Regional Governance. *Chinese Political Science Review*, 8(3), s. 422–439. <https://doi.org/10.1007/s41111-022-00223-7>
- Yuldasheva, G.I. 2022. New International Cooperation Trends in Central Asia. W: *International Congress-2022 Future Dynamics in Asia (14–15 May 2022) Full Papers Book*.
- Ziegler, C.E. 2024. Filling the Void Left by Great-Power Retrenchment: Russia, Central Asia, and the U.S. Withdrawal from Afghanistan. *Texas National Security Review*, <https://tnsr.org/2024/08/filling-the-void-left-by-great-power-retrenchment-russia-central-asia-and-the-u-s-withdrawal-from-afghanistan/> (dostęp: 1.06.2025).

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(2)

Igor Miśta

 <https://orcid.org/0009-0001-2341-6135>

Uniwersytet Łódzki

e-mail: igor.mista@edu.uni.lodz.pl

Kształt strategicznego partnerstwa. Podejście Stanów Zjednoczonych do Inicjatywy Trójmorza

Streszczenie. Artykuł przedstawia rolę Stanów Zjednoczonych jako strategicznego partnera Inicjatywy Trójmorza. Amerykanie są zaangażowani we współpracę w tym formacie niemal od początku jego istnienia. Partnerstwo między Stanami a Inicjatywą Trójmorza obejmuje okres kadencji dwóch prezydentów Stanów Zjednoczonych wywodzących się z różnych partii politycznych. Artykuł odpowiada na pytania, jaką formę przybrała postawa Waszyngtonu wobec Inicjatywy Trójmorza w trakcie pierwszej prezydentury Donalda Trumpa oraz następującej po niej kadencji Joeego Bidena, a także, czy wystąpiły różnice między podejściami ich administracji. Stawia sobie również za cel stwierdzenie, czy i na jaką skalę forma partnerstwa USA i Inicjatywy Trójmorza kształtowana była przez zachodzące globalne trendy geopolityczne. Badanie opiera się na metodzie analizy dokumentów, tekstów źródłowych oraz publicznych wypowiedzi decydentów politycznych.

Słowa kluczowe: Trójmorze, Inicjatywa Trójmorza, Stany Zjednoczone, partnerstwo strategiczne, Trump, Biden, relacje transatlantyckie, Europa Środkowa i Wschodnia

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 17.03.2025. Verified: 27.08.2025. Accepted: 29.09.2025.

Funding information: University of Lodz. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the Author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

The Shape of a Strategic Partnership. The United States' Approach to the Three Seas Initiative

Abstract. The article presents the role of the United States as a strategic partner of the Three Seas Initiative. The Americans have been involved in cooperation in this format almost from its inception. The partnership between the United States and the Three Seas Initiative spans the terms of two U.S. presidents from different political parties. The article addresses questions about the form Washington's stance toward the Three Seas Initiative took during Donald Trump's first presidency and the subsequent term of Joe Biden, as well as whether there were differences between their administrations' approaches. It also aims to determine whether, and to what extent, the form of partnership between the United States and the Three Seas Initiative has been shaped by ongoing global geopolitical trends. The study is based on the method of analyzing documents, source texts and public statements of political decision-makers.

Keywords: Three Seas, Three Seas Initiative, United States, strategic partnership, Trump, Biden, transatlantic relations, Central and Eastern Europe

Wstęp

Inicjatywa Trójmorza (nazywana też Trójmorzem lub – z języka angielskiego – Three Seas Initiative, TSI, 3SI) to polityczno-gospodarczy format współpracy międzynarodowej, opierający się na wspólnych projektach infrastrukturalnych państw Trójmorza w obszarach transportu, energetyki i cyfryzacji. Jako swój główny cel TSI przyjmuje poprawę połączeń między północnymi i południowymi regionami wschodniej części Unii Europejskiej, a co za tym idzie realizację potencjału gospodarczego tego obszaru Europy. W 2016 r. państwa-założyciele Inicjatywy Trójmorza stanowiły 27% powierzchni UE oraz 22% jej ludności (Wasilewska, 2018). O atrakcyjności ekonomicznej tego regionu niech świadczą dane przytoczone w obrazowy sposób przez prof. Żurawskiego vel Grajewskiego (2024) na międzynarodowej konferencji naukowej „Three Seas Initiative: One Concept, Different Approaches?” – z perspektywy Niemiec polski rynek, jeszcze przed pełnoskalową inwazją Rosji na Ukrainę, był większy niż rynek rosyjski. Z kolei rynek państw Grupy Wyszehradzkiej był większy niż rynek francuski.

Oficjalnie pomysł powołania TSI wyszedł w 2015 r. od prezydentów Polski i Chorwacji. Inauguracyjny szczyt Inicjatywy Trójmorza odbył się w 2016 r. w Dubrowniku, a format objął 12 państw członkowskich Unii Europejskiej – Austrię, Bułgarię, Chorwację, Czechy, Estonię, Węgry, Łotwę, Litwę, Polskę, Rumunię, Słowację i Słowenię. Podczas szczytu w 2023 r. do tego grona

dołączyła Grecja, formując tym samym obecny skład trzynastki państw uczestniczących w TSI. Format jest otwarty na współpracę z partnerami strategicznymi, którymi są Komisja Europejska, Niemcy, Stany Zjednoczone, od roku 2024 Japonia (Lachert, 2024), a od 2025 także Turcja i Hiszpania (Kozioł, 2025). Państwami stowarzyszonymi z Trójmorzem, spoza Unii Europejskiej¹, są Ukraina oraz Mołdawia (3SI Research Center, b.d.), a od 2025 także Albania i Czarnogóra (Kozioł, 2025).

Od samego początku idea Trójmorza wzbudzała zainteresowanie Stanów Zjednoczonych, których zaangażowanie stało się istotnym czynnikiem stymulującym rozwój tego formatu. Funkcjonowanie Inicjatywy przypadło na okres sprawowania urzędu przez dwóch prezydentów USA – Donalda Trumpa i Joeego Bidena. Niniejszy artykuł ma na celu porównanie podejścia obu administracji do Inicjatywy Trójmorza oraz ocenę intensywności i charakteru amerykańskiego zaangażowania w jej dalszy rozwój z pozycji tytułowego partnera strategicznego. W tym miejscu warto podkreślić, że analizie poddano wyłącznie pierwszą, zakończoną już, kadencję Donalda Trumpa oraz pełną kadencję Joeego Bidena, co wyznacza ramy czasowe pracy na lata 2017–2024. Poza przyjęty przedział czasowy wykroczone jedynie w uzasadnionych przypadkach, dla zapewnienia pełnego kontekstu tudzież dokładniejszego zarysowania omawianego zagadnienia.

Ze względu na specyfikę materiału źródłowego – centralne miejsce wśród użytych metod zajmuje analiza dokumentów. Z uwagi na fakt, że praca za nadrzędny cel stawia sobie porównanie okresu sprawowania władzy przez dwie administracje prezydenckie, nieodzowna okazuje się metoda analizy porównawczej. Konieczne było również uwzględnienie metody historycznej, która umożliwiała zrozumienie ewolucji amerykańskiego zaangażowania w regionie Europy Środkowej i Wschodniej oraz przyczyn powstania samej Inicjatywy Trójmorza. Choć praca opiera się głównie na źródłach pisanych, celowe wydaje się uzupełnienie jej o elementy jakościowej analizy eksperckiej, w tym interpretacji wypowiedzi liderów politycznych i dyplomatów zaangażowanych w TSI, co może dostarczyć szerszego kontekstu do oceny kierunków amerykańskiej polityki względem tego regionu. Zaznaczyć trzeba jednak, że do przytaczanych w artykule wypowiedzi politycznych trzeba podchodzić z pewną dozą sceptycyzmu. Dotyczy to przede wszystkim stawianych w nich deklaracji, które niejednokrotnie nie są finalizowane na poziomie wykonawczym. Kolejnym ograniczeniem, wynikającym ze specyfiki omawianego tematu, jest niemożność uchwycenia wszystkich nieoficjalnych procesów decyzyjnych, na których opiera się funkcjonowanie Inicjatywy

---

¹ Pierwsza wspólna deklaracja TSI wydana po I szczycie TSI w 2016 określa, że państwami uczestniczącymi w formacie Trójmorza są państwa członkowskie Unii Europejskiej, [za:] 3SI Research Center, Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza, Dubrownik, 25 sierpnia 2016 r., <https://trojmorze.isppan.waw.pl/deklaracje/wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza-deklaracja-z-dubrownika-25-sierpnia-2016/> (dostęp: 10.05.2024).

Trójmorza. Wart nadmienienia jest jednak udział autora w dwóch szczytach TSI, podczas których na zasadzie badań terenowych był w stanie skonfrontować teoretyczną bazę omawianych w pracy zagadnień z – prezentowanym na szczytach – praktycznym podejściem, jakie prezentują wobec nich decydenci polityczni.

Inicjatywa Trójmorza

Nie jest pewne, jak dokładnie wyglądał proces tworzenia Inicjatywy Trójmorza, ponieważ wokół związanych z nim szczegółów przetacza się spór pomiędzy przedstawicielami różnych środowisk. Dodatkowo jej powstanie było wynikiem wielu nieoficjalnych i dotąd nieopisanych rozmów, więc opierać można się jedynie na szczątkowych relacjach osób zaangażowanych w to przedsięwzięcie.

Według źródeł amerykańskich należy doszukiwać się jej w latach 2012–2013, gdy koncepcja podjęcia tego typu współpracy wyłoniła się z rozmów polskiego środowiska biznesowego z przedstawicielami amerykańskiego think-tanku Atlantic Council², którzy zauważyć mieli potrzebę szeroko zakrojonych inwestycji w regionie Europy Środkowej. Tak genezę obecnej Inicjatywy Trójmorza opisują byli ambasadorzy USA w Polsce Dan Fried i Georgette Mosbacher oraz ekspert Ian Brzezinski, uczestnik ówczesnych rozmów (Brzezinski, Fried, Mosbacher, b.d.).

Tak przedstawionej historii sprzeciwia się w swojej polemice do tekstu wspomnianych autorów wiceprezes Stowarzyszenia Trójmorze, prof. Żurawski vel Grajewski. Przyznaje, że rozmowy amerykańsko-polskie w owym okresie rzeczywiście miały miejsce i w oględny sposób odnosiły się do potrzeb modernizacji infrastrukturalnej regionu, jednak nie były to okoliczności mające związek z powołaniem TSI. W jego opinii próba przedstawienia tych dyskusji jako koncepcyjnego początku Trójmorza jest próbą powiązania późniejszego sukcesu z okresem sprawowania władzy w Polsce i USA przez środowiska bliższe autorom w chwili powstawania tekstu – odpowiednio koalicję PO i PSL oraz Demokratów. Dodatkową intencją miałyby być chęć zatarcia późniejszych zasług konserwatywnych polityków, którzy mieli być realnymi ojcami sukcesu Trójmorza, lecz stali po drugiej stronie politycznego sporu – prezydenta Polski, Andrzeja Dudy, oraz prezydenta Stanów Zjednoczonych, Donalda Trumpa (Żurawski vel Grajewski). Przytoczona rozbieżność opinii nie ma na celu rozstrzygnięcie tej kwestii, a stanowi dowód na upolitycznienie i polaryzację dyskusji wokół Inicjatywy Trójmorza,

---

² Atlantic Council to bezpartyjny think tank z siedzibą w Waszyngtonie, działający od 1961 r. Zakres jego działalności obejmuje przede wszystkim stosunki międzynarodowe i politykę zagraniczną. Promuje współpracę transatlantycką, opracowuje ekspertyzy badawcze, dokumenty i strategie mające na celu wzmocnienie globalnego bezpieczeństwa.

która zawiązuje się między przedstawicielami debaty publicznej już na etapie rozmowy o genezie jej powstania.

Faktem jest, że rozmowy opisywane przez Brzezinskiego, Frieda i Mosbacher doprowadziły do powołania przez Atlantic Council grupy zadaniowej, która opracowała raport o lukach infrastrukturalnych w Europie Środkowej wraz z rekomendacjami ich redukcji. Finansowany przez polskie spółki energetyczne³ i wsparty przez ówczesnie najbogatszego Polaka, Jana Kulczyka, dokument *Completing Europe* (listopad 2014) powstał pod przewodnictwem gen. Jima Jonesa i Pawła Olechnowicza, a pracami badawczymi kierowali David Koranyi i Ian Brzezinski (Gębska, 2022). Raport analizował: (1) wewnętrzne i zewnętrzne czynniki zagrożenia dla bezpieczeństwa i rozwoju państw członkowskich UE, które dołączyły do Wspólnoty po 1989 r.; (2) powiązania między bezpieczeństwem a rozwojem projektów infrastrukturalnych oraz ich wpływ na zwalczanie i zapobieganie kryzysom; (3) rekomendacje dla decydentów krajowych, unijnych, sektora prywatnego, a także Stanów Zjednoczonych. Choć raport nie zawierał terminu „Trójmorze”, jego założenia w dużej mierze przeniesiono do późniejszych deklaracji Inicjatywy, co wskazuje na trwałą zbieżność przedstawionych w dokumencie interesów amerykańskich i potrzeb państw TSI. Docenić trzeba też wkład intelektualny i inicjatywę włożoną przez Amerykanów w pracę koncepcyjną rozwoju omawianego regionu.

Za rzeczywisty początek Inicjatywy przyjmuje się pierwszy szczyt zorganizowany w Dubrowniku w sierpniu 2016 r. Wówczas 12 państw zadeklarowało chęć nawiązania ścisłej współpracy w ramach wyznaczonych przez założenia Inicjatywy Trójmorza: Austria, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry (w 2023 r. dołączyła do niej Grecja)⁴.

Pierwszy szczyt Inicjatywy Trójmorza, którego gospodarzem była Chorwacja, wykazał wciąż nieprzezwyciężoną rezerwę wielu państw, które zadeklarowały chęć współpracy wobec tego formatu. W Dubrowniku stawiała się osobiście raptem połowa głów państw Inicjatywy, instytucje Unii Europejskiej również nie wysłały tam swoich przedstawicieli. W tamtym czasie postrzegano Trójmorze jako podmiot mogący zagrozić spójności UE wobec zarysowującego się wówczas w Unii wewnętrznego podziału wywołanego kryzysem migracyjnym. Mimo to członkom formatu udało się w ostatnim dniu szczytu wystosować wspólne oświadczenie, które komunikowało priorytety TSI. Zapowiedziano też kolejny szczyt, mający odbyć się w 2017 r. w Warszawie (Gębska, 2022). Od tej pory szczyty Inicjatywy Trójmorza odbywały się co roku, a wraz z kolejnymi wydarzeniami udawało się

---

³ Przede wszystkim Grupę LOTOS S.A. oraz Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągów Naftowych SA, PERN „Przyjaźń”.

⁴ Łącznie 13 państw uczestniczących, stan na 2025 r.

choć w części przełamywać sceptycyzm prezentowany przez niektóre państwa podczas pierwszego szczytu.

Podstawą funkcjonowania Inicjatywy Trójmorza są organizowane cyklicznie szczyty oraz wspólne deklaracje członków, będące ich zwieńczeniem. Kluczową rolę odgrywają głowy państw, gdyż to na szczęblu prezydenckim odbywają się szczyty TSI. Bezpośrednio eksponuje to wspólna deklaracja końcowa z II szczytu, który odbył się w Warszawie. Stanowi ona, że Trójmorze to „[...] elastyczne Forum Prezydenckie, które zapewnia polityczne wsparcie na rzecz skuteczniejszej współpracy rządów, podmiotów biznesowych i organizacji pozarządowych zainteresowanych pogłębianiem więzi w regionie, a jednocześnie jest świadome, że osiągnięcie konkretnych rezultatów w ramach tej inicjatywy wymaga czynnego zaangażowania rządów oraz roboczych kontaktów między przedstawicielami Prezydentów”⁵.

To właśnie prezydenci podejmują wspólne deklaracje, które są dokumentami określającymi cele, sposoby współpracy, związki z innymi organizacjami regionalnymi i wszelkie inne zagadnienia, związane z działalnością Trójmorza. Z perspektywy prawa międzynarodowego ważne jest zaznaczenie, że wszystkie deklaracje Trójmorza przyjmowane są przez głowy państw, jednocześnie nie będąc przez nie sygnowane. Co za tym idzie, pozbawione są mocy wiążącej, a ich istota pozostaje w sferze deklaracji politycznej. W doktrynie określa się to mianem *soft law*, czyli miękkiego prawa, które nie rodzi zobowiązań i odpowiedzialności prawnej, a jedynie oczekiwania (Skuczyński, 2008). Choć to prezydenci kreują kierunek działania Inicjatywy, za realizację podjętych decyzji odpowiadają premierzy rządów (Zbaraszevska, 2019). Rodzi to poważne zagrożenie braku woli politycznej wcielania w życie deklaracji Trójmorza, zwłaszcza gdy państwo będące uczestnikiem formatu ma do czynienia ze zjawiskiem kohabitacji.

Stany Zjednoczone jako partner strategiczny Inicjatywy Trójmorza

Żeby odpowiednio podejść do opisywania roli Stanów Zjednoczonych jako strategicznego partnera Inicjatywy Trójmorza, trzeba określić, czym owo strategiczne partnerstwo jest w ujęciu generalnym, jakie państwa posiadają ten status w ramach TSI i co to oznacza.

„Partnerstwo strategiczne” jako termin opisujący relacje między podmiotami politycznymi to stosunkowo nowe pojęcie, które w swoim współczesnym znaczeniu

---

⁵ Źródło cytatu Wspólna deklaracja II Szczytu Inicjatywy Trójmorza (Warszawa, 6–7 czerwca 2017), <https://trojmorze.isppan.waw.pl/deklaracje/wspolna-deklaracja-ii-szczytu-inicjatywy-trojmorza-warszawa-6-7-czerwca-2017/> (dostęp: 10.05.2024).

uksztaltało się dopiero w latach 90. XX w., choć wciąż brak jego jednolitej definicji. Wydaje się, że najbardziej adekwatną stworzył Ryszard Stemplowski (2001), pisząc, że partnerstwo strategiczne odnosi się do „stosunku między państwami, który przekracza typowy dla tych państw poziom ich współpracy międzynarodowej z innymi państwami”. Stemplowski podkreśla tutaj ponadprzeciętność relacji między partnerami strategicznymi w porównaniu do „zwykłych” partnerów. Co prawda pisał o tym w kontekście współpracy międzypaństwowej, ale znajduje to zastosowanie również w innych konfiguracjach na arenie międzynarodowej, w tym do więzi łączącej Stany Zjednoczone i Inicjatywę Trójmorza, zwłaszcza że historia zna niejednego przykład strategicznego partnerstwa między państwami a aktorami niepaństwowymi. Wspomnieć można choćby Unię Europejską, która podpisywała oficjalne globalne partnerstwa strategiczne z państwami będącymi regionalnymi potęgami w swoich częściach świata (Tyushka, Czechowska, 2019).

Inicjatywa Trójmorza dochodziła do sprecyzowania formuły „partnerstwa strategicznego” wraz z biegiem czasu. Niemal od początku oczywiste było, że kluczowymi partnerami współpracującymi z Inicjatywą zostały Komisja Europejska, Niemcy i Stany Zjednoczone. Pierwszy raz w oficjalnym dokumencie zadowolenie z zaangażowania we współpracę z tymi podmiotami wyrażono w 2018 r. w deklaracji kończącej III szczyt TSI w Bukareszcie. Rok później w deklaracji ze szczytu w Lublanie dokonano już podziału na członków Inicjatywy oraz „państwa i instytucje partnerskie”. Przełom nastąpił dopiero w 2022 r. podczas szczytu w Rydze, gdy po raz pierwszy w deklaracji końcowej użyto sformułowania „partnerzy strategiczni”, co pozwoliło na uprzywilejowanie semantyczne wymienionych wcześniej podmiotów w stosunku do innych, takich jak Wielka Brytania czy Japonia, które określono jako „udzielające wsparcia”. Od tej pory partnerstwo strategiczne stało się powszechnym określeniem używanym w komunikacji TSI.

Przeszkodą, która pojawia się przy próbie analizy strategicznych partnerstw Inicjatywy Trójmorza, jest brak jakichkolwiek oficjalnych i publicznych wymogów tudzież zasad funkcjonowania stawianych partnerom strategicznym. W przedstawianych przez TSI dokumentach pojawiają się jedynie stwierdzenia, kto jest partnerem strategicznym lub zyskał to miano, jednak w żaden sposób nie wykazano różnic między nim a innymi formami zaangażowania w Inicjatywę. Problem ten podnosili zresztą sami zainteresowani. Akio Miyajima (2025), były ambasador Japonii w Polsce⁶, w krytycznym tonie odnosił się do faktu, że obecnie oczekiwania wobec partnerów strategicznych są mało jasne, a temu statusowi brakuje przejrzystej treści (Bochorodycz i in., 2025).

---

⁶ Pełnił swoją misję w latach 2020–2024, również w momencie, gdy Japonia przyjmowała status partnera strategicznego Inicjatywy Trójmorza.

Nie ma jasnych ram określających, kiedy państwo lub instytucja mogą stać się partnerem strategicznym. Zależy to wyłącznie od samej Inicjatywy Trójmorza i chęci oraz determinacji zainteresowanego podmiotu. Dzieje się tak, ponieważ nie ustalono żadnych wymogów lub kryteriów, które wymagałyby spełnienia. Tym samym Inicjatywa może tworzyć za każdym razem nowe oczekiwania, zupełnie niezależne od tych postawionych przed innymi państwami (Frisch, 2024). Takie podejście z jednej strony może powodować frustrację samych interesantów, co wykazano powyżej, jednak z perspektywy samego Trójmorza jest bardzo wygodną konstrukcją. Dzięki temu TSI zachowuje pełną elastyczność w doborze partnerów oraz jest w stanie dostosować swoje oczekiwania do potencjału, który dany podmiot może wnieść w rozwój Inicjatywy. Stany Zjednoczone uzyskały status strategicznego partnera jako jeden z architektów koncepcyjnych idei Trójmorza oraz mocarstwo legitymizujące Inicjatywę swoim prestiżem i zaangażowaniem. Symptomatycznym przykładem takiej percepcji roli USA może być debata, która miała miejsce podczas posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu RP w 2023 r. Przewodnicząca Rady Nadzorczej Funduszu Inwestycyjnego Inicjatywy Trójmorza skrytykowała wówczas innego partnera strategicznego (Niemcy) za brak zaangażowania w działania Inicjatywy, natomiast Stany Zjednoczone były przywoływane przez różnych uczestników dyskusji jako przykład modelowego partnerstwa (Kancelaria Sejmu, 2023).

Administracje Donalda Trumpa i Joeego Bidena wobec Inicjatywy Trójmorza

Inicjatywa Trójmorza od początku swojego istnienia znajdowała się w przestrzeni zainteresowania Stanów Zjednoczonych ze względu na postrzeganie celów TSI jako zbieżnych z amerykańskimi interesami. Wpasowywało się w amerykańską wizję ekspansji gospodarczej. Szczególnie inwestycje energetyczne, będące jednym z priorytetów TSI, były w Ameryce obszarem szczególnej uwagi. W Waszyngtonie postrzegano państwa regionu Trójmorza jako potencjalne nowe rynki zbytu i nabywców amerykańskiego gazu skroplonego. Takim kalkulem sprzyjał czas, w którym kształtowała się Inicjatywa Trójmorza. Wiele państw z tej części Europy, w ramach prób dywersyfikacji importu energii, poszukiwało alternatyw dla dostaw gazu z Rosji, która nie wzbraniała się od wykorzystywania zależności energetycznej swoich klientów do nacisków politycznych (Lewkowicz, 2020).

Można przypuszczać, że Donalda Trumpa urzekła formuła TSI nastawiona na biznes i współpracę gospodarczą bez dodatkowej agendy politycznej, co doskonale wpasowywało się w „transakcyjną” naturę prezydenta. Sekretarz Stanu, Rex Tillerson, mówił, w kontekście Trójmorza, że „On [Trump] to rozumie. On

rozumie interes strategiczny; on rozumie interes ekonomiczny⁷” (Ansley, 2017). W tamtym czasie⁸ w większości państw zaangażowanych w TSI dostawy rosyjskiego gazu stanowiły ponad 75% całego importu tego surowca. W przypadku Bułgarii, Chorwacji, Estonii, Łotwy i Węgier było to 100%. Zmiana europejskich postaw wobec uzależnienia dostaw gazu z Rosji została zauważona po drugiej stronie Atlantyku. W 2016 r. uruchomiono pierwszy amerykański terminal LNG, za pomocą którego amerykański gaz mógł trafić do Europy. Amerykanie byli też zaangażowani w realizację projektów infrastrukturalnych takich jak terminale LNG na chorwackiej wyspie Krk czy w Świnoujściu (Chojan, 2019). Inicjatywa Trójomorza była formatem mającym jeszcze mocniej otworzyć państwa regionu na tego typu inwestycje. Między innymi z tego powodu Donald Trump udzielił jej swojego jednoznacznego poparcia, widząc w tym okazję do realizacji amerykańskich interesów gospodarczych.

Alternatywnym czynnikiem, który może pośrednio wpływać na tak mocne zaangażowanie w ideę Trójomorza – zarówno amerykańskich decydentów politycznych, jak i środowiska eksperckiego – jest rywalizacja Stanów Zjednoczonych z Chinami. W Waszyngtonie postrzegano Inicjatywę Trójomorza jako odpowiedź na rosnące wpływy Pekinu w regionie Europy Środkowej i Wschodniej. Formuły współpracy takie jak Inicjatywa Pasa i Szlaku lub format 16+1⁹ odbierano tam jako zagrożenie dla amerykańskich interesów i przejmowanie przez Chiny wpływów w regionie, który tradycyjnie opowiadał się za Ameryką. Oczywiście państwa uczestniczące w Trójomorzu nie stanowią monolitu i zaobserwować wśród nich można skrajnie różne postawy. Za przykład jednego podejścia może posłużyć Litwa, która zdecydowała się iść na zwanie z Pekinem, umożliwiając Tajwanowi otwarcie przedstawicielstwa w Wilnie, tym samym mierząc się z sankcjami gospodarczymi ze strony Chin (Kern, 2021). Rewersem tej samej monety jest sytuacja Węgier prowadzących otwarcie prochińską politykę (Sadecki, 2024). Spośród trzech strategicznych priorytetów TSI Chiny zainteresowane nie są jedynie kwestiami związanymi z energetyką, gdyż znają swoje ograniczenia i wiedzą, że nie byłyby w stanie eksportować energii do Europy Centralnej. Jednak pozostałe dwa priorytety – infrastruktura transportowa i technologie cyfrowe wpasowują się w ich strategię ekspansji gospodarczej. Na polu transportu wspomniane Węgry współpracują z chińskim kapitałem, by modernizować połączenie

⁷ Tłumaczenie własne autora.

⁸ Przytoczone dane dotyczą 2017 r.

⁹ Oficjalna angielska nazwa to *China-Central and Eastern European Cooperation*. Była to inicjatywa strony chińskiej, która chciała za pomocą niej promować stosunki gospodarcze między Chinami a krajami regionu: Albanią, Bośnią i Hercegowiną, Bułgarią, Chorwacją, Czechami, Węgrami, Czarnogórą, Macedonią Północną, Polską, Rumunią, Serbią, Słowacją, Słowenią, Estonią, Łotwą i Litwą. Obecnie format nie wykazuje aktywności, a w 2022 r. wycofały się z niego Litwa, Łotwa i Estonia.

kolejowe między Budapesztem a Belgradem. Z kolei Bułgaria podpisała z Chinami porozumienie ramowe na budowę autostrad i tuneli (Morris, 2020), a Polska stanowiąca kluczowy punkt na mapie połączeń kolejowych Inicjatywy Szlaku i Pasa jest punktem, przez który przepływa znacząca część chińskiego handlu kolejowego (Łuczewski, b.d.). O zaniepokojeniu, które współpraca państw Europy Środkowej i Wschodniej wywołuje w Waszyngtonie może świadczyć wypowiedź wspomnianego w tej pracy promotora idei Trójmorza, I. Brzezinskiego, którą przywołam w całości: „Chiny są pod pewnymi względami większym wyzwaniem dla Zachodu niż Związek Radziecki w czasach zimnej wojny. Codziennie mamy do czynienia z chińskimi prowokacjami i naruszaniem systemu opartego na regułach. Należy zauważyć, że inicjatywa Trójmorza wniosła realną wartość do wspólnoty transatlantyckiej poprzez zwiększenie siły gospodarczej Europy. Trójmorze powinno uzyskiwać wyraźne i systematyczne wsparcie ze strony USA i UE. Umożliwiłoby to Europie ewolucję w kierunku upowszechnienia dobrobytu poprzez rozwój nowoczesnej gospodarki oraz stworzenie nowych silnych powiązań ekonomicznych. Przyczyniłoby się także do polepszenia bezpieczeństwa kontynentu” (Polski Instytut Ekonomiczny, 2020). Próby przekonywania państw Europy Środkowej i Wschodniej, tak historycznie doświadczonych rosyjską i sowiecką polityką, do tezy, że Chiny są dla nich większym zagrożeniem niż Związek Radziecki wydają się być z góry skazane na porażkę. Jednak sięganie po taką – niemalże desperacką – retorykę obrazuje, jak zdeterminowani są Amerykanie, by trzymać członków Trójmorza blisko siebie, a z dala od Chin.

Donald Trump nie tylko wyraził swoje stanowisko, wspierające rozwój Inicjatywy Trójmorza werbalnie w przemówieniu przy okazji wizyty w Warszawie w 2017 r., ale też osobiście gościł przy tej okazji na warszawskim Szczycie TSI. Dało to – nowemu wówczas – formatowi współpracy międzynarodowej politycznego wiatru w żagle, a jednocześnie nadało mu wymiar transatlantycki. Ocenia się, że tak zdecydowane zaangażowanie prezydenta USA uwiarygodniło Inicjatywę Trójmorza w oczach zarówno europejskich polityków, patrzących na nią do tej pory z rezerwą, jak również amerykańskiego biznesu (Orzelska-Stączek, Ukielski, 2020). W podobnym tonie wypowiadali się także decydenci politycznie. Urzędujący w tamtym czasie prezydent Słowacji, Andrej Kiska, ocenił, że był to ważny sygnał USA w stosunku do trójmorskiego regionu Europy (Bajda, 2024), a rumuński dyplomata, Ovidiu Dranga, podkreślał, że poparcie Trumpa z 2017 r. miało swój ekonomiczny wymiar już rok później: „podczas szczytu w Bukareszcie w 2018 nastąpiła kapitalizacja przełomu politycznego, który dokonał się w 2017 r. w Warszawie” (Orzelska-Stączek, Ukielski, 2020: 160–161). Poparcie dyplomatyczne dla Inicjatywy nie było jednorazowym aktem. Sam Trump wracał do niej wielokrotnie podczas trwania swojej pierwszej kadencji, czego przykładem może być poświęcony Trójmorzu akapit we wspólnym oświadczeniu prezydentów Polski i Stanów Zjednoczonych z 2020 r., gdzie kolejny raz bezpośrednio wyrażono amerykańskie poparcie dla Inicjatywy (Biały Dom, 2020).

Wsparcie administracji Trumpa dla TSI miało też wymiar finansowy. W 2020 r. sekretarz stanu USA, Mike Pompeo, zadeklarował przeznaczenie przez Stany do miliarda dolarów na inwestycje infrastrukturalne w państwach regionu Trójmorza (Atlantic Council, 2020). Tak sformułowane i wyrażone przez sekretarza stanu stanowisko Ameryki nadało powstałemu w tym samym roku Funduszowi Inwestycyjnemu Inicjatywy Trójmorza politycznego znaczenia. Odbiło się to na zwiększonym zainteresowaniu państw europejskich i innych instytucji finansowych w partycypacji finansowej na jego rzecz (Orzelska-Stączek, 2023). Taką tendencję można zaobserwować, chociażby patrząc na Estonię. Tallin po 2017 r. znacząco zwiększył swoją aktywność w ramach TSI, a po deklaracjach Trumpa i Pompeo o finansowej partycypacji Ameryki w Fundusz Trójmorza Estonia sama przeznaczyła na ten cel 20 mln euro (Szacawa, 2020). Wkład finansowy USA w trakcie trwania prezydentury Donalda Trumpa dobrze obrazują też dane zebrane w raporcie The Heritage Foundation, która podsumowała, że w momencie obejmowania prezydentury przez Joego Bidena Stany Zjednoczone miały pokryć niemal 1/5 wszystkich środków zebranych na Funduszu Inwestycyjnym Inicjatywy Trójmorza, który służy jako narzędzie inwestycyjne dofinansowania projektów infrastrukturalnych w regionie Trójmorza. Spodziewany wkład finansowy Ameryki wynosił wówczas 247 milionów dolarów wobec zebranego 1,25 miliarda (Kochis, 2021).

Zmiana lokatora w Białym Domu w 2020 r. nie przyniosła zmiany kursu Ameryki wobec Inicjatywy Trójmorza. Stany Zjednoczone pozostały partnerem strategicznym TSI, a w swoich wypowiedziach zarówno prezydent Joe Biden, jak i sekretarz stanu, Antony Blinken, podkreślali istotną rolę Trójmorza w rozwoju państw wschodniej części Unii Europejskiej. Przykładem tego są wystąpienia obu polityków, które – w formie nagrania video – adresowali do uczestników Szczytu Trójmorza w Sofii w 2021 r. Joe Biden podkreślał „niesamowity potencjał”, jaki posiadają państwa zrzeszone w tym formacie (Gębska, 2022: 101) i zwracał uwagę na bliskie relacje inwestycyjne i handlowe, gdyż w 2020 r. amerykański eksport do państw TSI wyniósł aż 17 mld dolarów (Gębska, 2022: 51). Z kolei Blinken wyraził zdecydowane poparcie administracji nowego prezydenta dla TSI, zwracając uwagę na liczne wspólne interesy, które Stany Zjednoczone dzielą z państwami tego regionu (3seas.eu, 2021). Jak widać, demokratyczna administracja – przynajmniej w wymiarze narracyjnym – podjęła się kontynuacji polityki Republikanów wobec TSI, dodatkowo podpierając się argumentami podobnymi do tych, których używał Trump. Nie był to jedyny przykład ponadpartyjnej zgody w zakresie politycznego poparcia Inicjatywy Trójmorza przez Stany Zjednoczone. 18 listopada 2020 r. Kongres Stanów Zjednoczonych głosami obu partii przyjął rezolucję wyrażającą wsparcie dla TSI (GLOBSEC, 2020). Wśród wysiłków na polu dyplomatycznym podejmowanych przez administrację Bidena trzeba wykazać jeszcze fakt, że to za jego prezydentury dokonano rozszerzenia Trójmorza o Grecję w 2023 r., a z rozmów z dyplomatami wynika, że o jej przyłączenie zabiegali właśnie Amerykanie (Gębska, 2022).

Warto jednak zaznaczyć, że wobec Bidena pojawiała się także krytyka. Dotyczyła przede wszystkim braku praktycznego wymiaru politycznego poparcia. Zwracali na to uwagę np. Czesi, którzy w 2022 r. wyrażali wątpliwości co do szczerości deklaracji Demokratów. Według nich nie przerodziły się one w finansową kontrybucję w Fundusz Inwestycyjny Trójmorza (Dostál, 2022). Jednak pierwsze po wybuchu wojny ukraińsko-rosyjskiej Forum Biznesu w Rydze przyniosło konkrety. Wówczas prezes Development Finance Corporation (DFC), czyli instytucji federalnej USA będącej narzędziem amerykańskich inwestycji w TSI, zadeklarował, że wspomże ona projekty Trójmorza wkładem kapitałowym o wysokości do 300 mln dolarów (Bank Gospodarstwa Krajowego, 2022). Była to kontynuacja zapowiedzi administracji Trumpa, choć liczby, o których rozmawiano, stopniowo zmniejszały się, by z miliarda dolarów spaść do ok. 1/3 tej kwoty.

Jak wynika z analizy deklaracji końcowych szczytów TSI, po 2022 r. zaangażowanie Stanów Zjednoczonych uległo przekształceniu. Przed rosyjską inwazją USA postrzegano przede wszystkim jako kluczowego partnera politycznego i głównego inwestora zewnętrznego, natomiast po jej wybuchu ich rola zaczęła być postrzegana głównie przez pryzmat bycia gwarantem bezpieczeństwa. Świadczy o tym chociażby deklaracja z Wilna, w której do kluczowej roli wyniesiono zagadnienia partnerstwa transatlantyckiego i roli USA jako właśnie głównego dostawcy bezpieczeństwa w Europie Środkowej. Po raz pierwszy zdecydowanie i często definiowano w ramach Inicjatywy Trójmorza potrzeby związane z bezpieczeństwem militarnym – logistyką, cyberbezpieczeństwem – a także łączono zadania TSI z celami NATO i bezpieczeństwem wschodniej flanki Sojuszu.

Można jednak odnieść wrażenie, że jest to rola, w której Ameryka została obsadzona nie z inicjatywy administracji prezydenta Bidena, a raczej dzięki sprawnej dyplomacji państw Trójmorza, które dokonały wysiłków, by zwiększać obecność i zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w tej części świata.

Podsumowanie

Stany Zjednoczone wspierały ideę Inicjatywy Trójmorza od momentu, gdy ta była jeszcze świeżym i rozwijającym się projektem. Gorącym orędownikiem tego formatu okazał się prezydent Donald Trump, który wspierał ją zdecydowanymi deklaracjami politycznymi, za którymi szły zapowiedzi przekazania środków finansowych na rozwój inwestycji. Pozwolił też inicjatywie nabrać impetu, uwiarygodniając ją w pierwszych latach działalności autorytetem prezydenta Stanów Zjednoczonych poprzez pojawienie się na II Szczycie Inicjatywy Trójmorza w Warszawie oraz udział w tworzeniu Funduszu Trójmorza. Joe Biden, choć bez podobnego rozmachu, również wsparł TSI i utrzymał status USA jako strategicznego partnera inicjatywy. Zaznaczyć jednak trzeba, że Trójmorze nie było przez

niego traktowane priorytetowo. Za prezydentury Bidena kontrybucja Stanów Zjednoczonych w praktyczny rozwój formatu była zdecydowanie mniejsza, opierając się przede wszystkim na politycznych deklaracjach.

Dokonując porównania zaangażowania obu prezydentów, zaznaczyć trzeba, że Trójmorze nie było przez nich traktowane jednakowo. Za prezydentury Bidena, pomimo deklaratywnej kontynuacji polityki Trumpa, TSI straciło status jednej z priorytetowych platform współpracy. Kontrybucja Stanów Zjednoczonych w praktyczny rozwój formatu była mniejsza, opierając się przede wszystkim na politycznych deklaracjach, które nigdy nie osiągnęły ciężaru gatunkowego deklaracji Trumpa, wzmocnionych osobistym stawiennictwem na jednym ze szczytów. Nie przeszkodziło to jednak Inicjatywie rozwijać się również w czasie kadencji Bidena. Często zapomina się, że to w czasie pełnienia przez niego urzędu nastąpiły znaczące rozszerzenia formatu – w 2023 r. Grecja – według niektórych autorów dzięki zabiegom Waszyngtonu – dołączyła do grona państw Trójmorza, a w 2024 r. Japonia powiększyła grupę partnerów strategicznych.

Trzeba jednak pamiętać, że wspomniane rozszerzenia miały miejsce po 2022 r., czyli po rozpoczęciu wojny w Ukrainie, która redefiniowała globalny *status quo*. Jest to dowód na wpływ trendów geopolitycznych na kształt partnerstwa USA i Inicjatywy Trójmorza. Można wysnuć wniosek, że dołączenie Grecji i Japonii byłoby mniej prawdopodobne, gdyby nie nastąpił ten czynnik. Z podobnej pozycji można oceniać sam fakt zainteresowania się Trójmorzem przez Republikanów. Gdyby nie nasilająca się w 2016 r. rywalizacja amerykańsko-chińska i napięcia państw regionu z Rosją, być może Trump nie dostrzegałby amerykańskiego interesu w inwestycjach w Europie Środkowej. Stąd trafna wydaje się ocena, mówiąca, że priorytety, na które administracje kładły nacisk, kształtowane były w większym stopniu przez okoliczności geopolityczne, które określały nadrzędne interesy amerykańskie niż preferencje polityczne.

Wydaje się, że wobec globalnych wyzwań i erozji stabilności ładu światowego rola Trójmorza w amerykańskiej percepcji może wzrastać i przybierać nieco inną formę – bardziej bezpośrednio powiązaną z aspektem bezpieczeństwa, a nie tylko komponentem gospodarczo-politycznym. Za pierwszą przesłankę tego można było uznać IX Szczyt Inicjatywy Trójmorza w Wilnie, który w dużej części poświęcony był zagadnieniom powiązanym z Ukrainą i toczącą się tam wojną. Słowo „bezpieczeństwo”, odmieniane przez różne przypadki, pojawiało się we wspólnej deklaracji, kończącej ten szczyt zdecydowanie częściej niż w poprzednich deklaracjach, także w kontekście zaangażowania Stanów Zjednoczonych. Takie przewidywania potwierdzać mogą słowa Geoffreya Pyatta, przedstawiciela departamentu stanu USA, który powiedział w Wilnie, że „jeśli Inicjatywa Trójmorza by nie istniała, musielibyśmy ją stworzyć po wojnie na Ukrainie” (Albares, Lagurashvili, 2024). Za tezę o wzroście roli TSI w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w oczywisty sposób przemawia także powrót do władzy Donalda Trumpa, który podczas swojej pierwszej kadencji wykazywał duże zainteresowanie tym projektem.

Na przykładzie możliwej ewolucji pozycjonowania się Stanów Zjednoczonych wobec TSI widać jak znamienne okazały się słowa prof. Żurawskiego vel Grajewskiego (2017), który pisał, że koncepcja Trójmorza jest konstrukcją *in statu nascendi*, a więc w stanie dynamicznego powstawania. Jej kształt wciąż nie jest sprecyzowany, a dynamiczna natura polityki nie daje gwarancji, że kiedykolwiek osiągnie stan ostateczny.

Bibliografia

- 3seas.eu. 2021. The Head of State: Our Region Will Become Increasingly Attractive for Strategic Investments, Thanks to the Strengthened Partnership Within the Three Seas, <https://3seas.eu/media/news/the-head-of-state-our-region-will-become-increasingly-attractive-for-strategic-investments-thanks-to-the-strengthened-partnership-within-the-three-seas> (dostęp: 19.10.2025).
- 3seas.eu. US Secretary of State Antony Blinken expressed US support for the Three Seas Initiative, <https://3seas.eu/media/news/us-secretary-of-state-antony-blinken-expressed-us-support-for-the-three-seas-initiative> (dostęp: 19.10.2025).
- 3SI Research Center. Podstawowe informacje. Inicjatywa Trójmorza, zwana Trójmorzem, <https://trojmorze.isppan.waw.pl/inicjatywa-trojmorza/podstawowe-informacje/> (dostęp: 19.10.2025).
- 3SI Research Center. Wspólna deklaracja 9. Szczytu Inicjatywy Trójmorza w Wilnie. Wilno, 11 kwietnia 2024 r., <https://trojmorze.isppan.waw.pl/deklaracje/2394/> (dostęp: 19.10.2025).
- 3SI Research Center. Wspólna deklaracja III Szczytu Inicjatywy Trójmorza. Bukareszt, 17–18 września 2018 r., <https://trojmorze.isppan.waw.pl/deklaracje/wspolna-deklaracja-iii-szczytu-inicjatywy-trojmorza-bukareszt-17-18-wrzesnia-2018/> (dostęp: 19.10.2025).
- 3SI Research Center. Wspólna deklaracja VII Szczytu Inicjatywy Trójmorza. Ryga, 20–21 czerwca 2022 r., <https://trojmorze.isppan.waw.pl/deklaracje/wspolna-deklaracja-siodmego-szczytu-inicjatywy-trojmorza-ryga-20-21-czerwca-2022-r/> (dostęp: 19.10.2025).
- 3SI Research Center. Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza. Dubrownik, 25 sierpnia 2016 r., <https://trojmorze.isppan.waw.pl/deklaracje/wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza-deklaracja-z-dubrownika-25-sierpnia-2016/> (dostęp: 19.10.2025).
- Albares, S., Lagurashvili, T. 2024, 16 kwietnia. Advancing regional resilience through interconnectivity: Key takeaways from Three Seas Summit 2024. *Clean Air Task Force*, <https://www.catf.us/it/2024/04/advancing-regional-resilience-through-interconnectivity-key-takeaways-from-three-seas-summit-2024/> (dostęp: 19.10.2025).
- Ansley, R. 2017, 3 maja. Making the Three Seas Initiative a Priority for Trump. *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/making-the-three-seas-initiative-a-priority-for-trump/> (dostęp: 19.10.2025).

- Atlantic Council. 2020, 15 lutego. US Commits \$1 Billion Dollars to Develop Central European Infrastructure, <https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/us-commits-1-billion-dollars-to-develop-central-european-infrastructure/> (dostęp: 19.10.2025).
- Bajda, P. 2024, lipiec. Stanowisko Republiki Słowackiej wobec Inicjatywy Trójmorza w latach 2016–2024. Brak wizji i pomysłu. *3SI Research Center*, <https://trojmorze.isppan.waw.pl/publikacje-w-ramach-centrum-badawczego-3si/stanowisko-republiki-slowackiej-wobec-inicjatywy-trojmorza-w-latach-2016-2024-brak-wizji-i-jakiegolwiek-pomyslu/> (dostęp: 19.10.2025).
- Bank Gospodarstwa Krajowego. 2022, 22 czerwca. Nowy inwestor i inwestycja w Funduszu Trójmorza, <https://www.bgk.pl/aktualnosc/nowy-inwestor-i-inwestycja-w-fundusz-trojmorza/> (dostęp: 19.10.2025).
- Biały Dom. 2020, 24 czerwca. Joint Statement by President Donald J. Trump and President A. Duda, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/joint-statement-president-donald-j-trump-president-andrzej-duda/> (dostęp: 19.10.2025).
- Bochorodycz, B., Gaens, B., Galik, M., Kim, A.B., Miyajima, A., Romei, S. 2025. Japan as a New Strategic Partner in the Three Seas Initiative: Opportunities and Challenges Ahead. *GMF*, <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2025-05/Japan%20as%20a%20New%20Strategic%20Partner%20in%20the%20Three%20Seas%20Initiative.pdf> (dostęp: 19.10.2025).
- Brzezinski, I., Fried D., Mosbacher G. Fried, Mosbacher, Brzezinski: Czym jest Inicjatywa Trójmorza? Od wizji do działania. *trimarium.pl*, <https://trimarium.pl/projekt/brzezinski-fried-mosbacher-czym-jest-inicjatywa-trojmorza-od-wizji-do-dzialania/> (dostęp: 19.10.2025).
- Chojan, A. 2019. The United States on the Three Seas Initiative. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 17(3), s. 79–91. <https://doi.org/10.36874/RIESW.2019.3.5>
- Dostál, V. 2022. *Czech Republic: A Stalemate and Promising Circumstances*. W: A. Sprüds, M. Vargulis (red.). *Three Seas Initiative. Mapping National Perspectives*. Latvian Institute of International Affairs.
- Frisch, B. 2024, 24 maja. What Does It Take to Join the Three Seas Initiative? *The Warsaw Institute*, https://warsawinstitute.org/what-does-it-take-to-join-the-three-seas-initiative-2/?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 19.10.2025).
- Gębska, M. 2022. *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa państw Inicjatywy Trójmorza. Teoria i praktyka*. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej.
- Kancelaria Sejmu, Biuro Komisji Sejmowej. Pełny zapis posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych nr 143 z dnia 6 lipca 2023 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/zapisy9.nsf/0/A7CA90132486654EC1258A0000477E7F/\\$File/0398509.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/zapisy9.nsf/0/A7CA90132486654EC1258A0000477E7F/$File/0398509.pdf) (dostęp: 19.10.2025).
- Kern, S. 2021, 16 grudnia. Lithuania Stands Up to China. *Gatestone Institute*, <https://www.gatestoneinstitute.org/18034/lithuania-china> (dostęp: 19.10.2025).
- Kochis, D. 2021, 18 lutego. The Three Seas Initiative Is a Strategic Investment that Deserves the Biden Administration's Support. *Issue Brief*, 6051, The Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/sites/default/files/2021-02/IB6051.pdf> (dostęp: 19.10.2025).
- Kozioł, W. 2025, 28 kwietnia. Trójmorze się powiększy. Nowi członkowie i partnerzy. *Defence24*, <https://defence24.pl/geopolityka/trojmorze-sie-powiekszy-nowi-czlonkowie-i-partnerzy> (dostęp: 19.10.2025).

- Lachert, J. 2024, 11 kwietnia. Japonia będzie partnerem Trójmorza. Bezpieczeństwo przede wszystkim. *wnp.pl*, <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/japonia-bedzie-partnerem-trojmorza-bezpieczenstwo-przede-wszystkim,823917.html> (dostęp: 19.10.2025).
- Lewkowicz, Ł. 2020, 26 lutego. Deklaracja wsparcia finansowego USA dla Inicjatywy Trójmorza. *Komentarze IEŚ* 28, Instytut Europy Środkowej, <https://ies.lublin.pl/komentarze/deklaracja-wsparcia-finansowego-usa-dla-inicjatywy-trojmorza/> (dostęp: 19.10.2025).
- Litewska Akademia Nauk. 2024, 10 kwietnia. *International scientific conference The Three Seas Initiative: One Concept, Different Approaches? organized in the framework of the Three Seas Initiative Summit in Vilnius*, Wilno, https://www.lma.lt/uploads/files/2024-04-10_3SI_poster.pdf (dostęp: 19.10.2025).
- Łuczewski, M. Chiny szukają wpływów w Trójmorzu. *trimarium.pl*, <https://trimarium.pl/projekt/chiny-szukaja-wplywow-w-trojmorzu/> (dostęp: 19.10.2025).
- Morris, D. 2020, 26 października. The Three Seas Initiative: A European Answer to China's Belt and Road? *Lowy Institute*, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/three-seas-initiative-european-answer-china-s-belt-road> (dostęp: 19.10.2025).
- Orzelska-Stączek, A. 2023. Fundusz Inwestycyjny Inicjatywy Trójmorza: geneza i etapy rozwoju. *Studia Polityczne* 1, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. <https://doi.org/10.35757/STP.2023.51.1.06>
- Orzelska-Stączek, A., Ukielski, P. 2022. *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy jej uczestników*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Polski Instytut Ekonomiczny. 2020, 17 czerwca. Trójmorze jako obiekt sporu Chin i Stanów Zjednoczonych, <https://pie.net.pl/trojmorze-jako-obiekt-sporu-chin-i-stanow-zjednoczonych/> (dostęp: 19.10.2025).
- Sadecki, A. 2024, 7 sierpnia. Zmierzch Zachodu i wiek Azji, czyli świat według Orbana. *Ośrodek Studiów Wschodnich*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-08-07/zmierzch-zachodu-i-wiek-azji-czyli-swiat-wedlug-orbana> (dostęp: 19.10.2025).
- Skuczyński, P. 2008. Soft law w perspektywie teorii prawa. W: O. Bogucki, S. Czepita (red.). *System prawny a porządek prawny*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Stemplowski, R. 2001. Następny krok w strategicznym partnerstwie polsko-litewskim. *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 1(2).
- Szacawa, D. 2020. Ewolucja podejścia Estonii wobec Inicjatywy Trójmorza. *Komentarze IEŚ* 270, Instytut Europy Środkowej.
- Three Seas Initiative Gains Bipartisan Support in the U.S. Congress. 2020, 20 listopada. *GLOBSEC*, <https://www.globsec.org/what-we-do/commentaries/three-seas-initiative-gains-bipartisan-support-us-congress> (dostęp: 19.10.2025).
- Tyushka, A., Czechowska L. 2019. *Partnerstwo strategiczne, polityka międzynarodowa i teoria stosunków międzynarodowych*. W: L. Czechowska, A. Tyushka, A. Doma-chowska, K. Gawron-Tabor, J. Piechowiak-Lamparska (red.). *Państwa, organizacje międzynarodowe i partnerstwa strategiczne*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. <https://doi.org/10.12775/4105-1>

- Wasilewska K. 2018, 19 lipca. Gaz i transport. Potencjał Trójmorza w liczbach (ANALIZA). *Biznes Alert*, <https://biznesalert.pl/gaz-transport-trojmorze-analiza/> (dostęp: 19.10.2025).
- Wiśniewski B. 2017. Trójmorze – Nowy Instrument w Polskiej Polityce Zagranicznej. *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 4, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Zbaraszewska A. 2019. Inicjatywa Trójmorza wobec Unii Europejskiej dwóch prędkości. W: A. Zbaraszewska, B. Dziewiałtowski-Gintowt (red.). *Inicjatywa Trójmorza w wymiarze historycznym, geopolitycznym i gospodarczym*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu.
- Żurawski vel Grajewski, P., Prof. Żurawski vel Grajewski: Co w istocie mówi nam tekst Frieda, Mosbacher i Brzezinskiego? *trimarium.pl*, https://trimarium.pl/think_tank/prof-zurawski-vel-grajewski-co-w-istocie-mowi-nam-tekst-frieda-mosbacher-i-brzezinskiego/ (dostęp: 19.10.2025).
- Żurawski vel Grajewski, P., Prof. Trójmorze – kontekst europejski i atlantycki. 2017, 11 września. *Jagiellonia.org*, <https://jagiellonia.org/lektura-na-nowy-tydzien-trojmore-kontekst-europejski-atlantycki/> (dostęp: 19.10.2025).

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(2)

Krystian Maras

 <https://orcid.org/0000-0001-5400-0485>

Uniwersytet Łódzki

e-mail: krystian.maras@edu.uni.lodz.pl

Trilog Polska-Rumunia-Turcja – kluczowe partnerstwo czy didaskalia Inicjatywy Trójmorza?

Streszczenie. Głównymi obszarami współpracy w ramach Trilogu polsko-rumuńsko-tureckiego są bezpieczeństwo w regionie Morza Czarnego czy Europy Środkowej i Wschodniej oraz kwestie powiązań infrastrukturalnych i energetycznych. Celem niniejszego artykułu jest analiza opisywanego formatu współpracy międzypaństwowej, wskazanie obszarów współdziałania, potencjalnych możliwości i kierunków dalszego rozwoju. Jednocześnie wskazano ograniczenia płynące ze sprzeczności interesów, które sprawiają, że format ten nie może rozwinąć w pełni swojego potencjału.

Słowa kluczowe: Trilog, Inicjatywa Trójmorza, szczyt w Warszawie, Polska, Rumunia, Turcja, współpraca międzynarodowa

Poland-Romania-Türkiye Trilogue – a Key Partnership, or a Didascalia of the Three Seas Initiative?

Abstract. The main areas of cooperation within the Poland-Romania-Türkiye Trilogue are security in the Black Sea region and Central and Eastern Europe, as well as issues of infrastructure and energy connections. The main objective of this article is to

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 25.02.2025. Verified: 1.09.2025. Accepted: 29.09.2025.

Funding information: University of Lodz. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the Author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

analyze the above mentioned format of trilateral cooperation, to identify areas of interaction, potential opportunities and directions for further development. At the same time, limitations arising from contradictory interests that prevent this format from developing its full potential are indicated.

Keywords: Trilogue, Three Seas Initiative, Warsaw summit, Poland, Romania, Türkiye, international cooperation

Wprowadzenie

Polska, Rumunia i Turcja były – do momentu wstąpienia Finlandii i Szwecji odpowiednio w 2023 i 2024 r. – największymi państwami tzw. wschodniej flanki NATO. Ich potencjał gospodarczy i militarny oraz wynikające z nich znaczenie w tej części Europy sprzyja powstaniu porozumień o współpracy w podanych obszarach. Została ona zapoczątkowana z inicjatywy rumuńskiej w 2012 r. w postaci regularnych spotkań i konsultacji dyplomatów niższego szczebla w celach dyskusji nad wspólnymi interesami bezpieczeństwa w regionie (Wasilewski, 2025: 20). Od 2016 r. natomiast, rozmowy w tej formule zostały podniesione do rangi ministrów spraw zagranicznych w celu większej koordynacji działań (Oleksy, Olchowski, 2022; Wasilewski, 2025: 20–21). W sierpniu 2016 r. szefowie ministerstw spraw zagranicznych spotkali się w Ankarze, gdzie przedyskutowali wyniki szczytu NATO w Warszawie i wyrazili solidarność z rządem tureckim wobec nieudanego zamachu stanu z lipca 2016 r. (Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs, 2016). W 2018 r. w stolicy Rumunii rozmawiano m.in. o decyzjach szczytu NATO w Brukseli. Podkreślono kluczową rolę Sojuszu Północnoatlantyckiego w budowaniu bezpieczeństwa w regionie, zaniepokojenie coraz bardziej agresywną postawą Rosji, przejawiającą się poprzez wzmacnianie potencjału militarnego na Krymie i w Obwodzie Kaliningradzkim czy prowadzenie ćwiczeń wojskowych na dużą skalę. Zadeklarowano również nieustający sprzeciw i brak uznania nielegalnej aneksji Krymu, dokonanej przez Federację Rosyjską (Romanian Ministry of Foreign Affairs, 2018). W 2019 r. w Ankarze dyskutowano głównie o kwestiach bezpieczeństwa w obszarze Morza Czarnego (PolskieRadio24, 2019). Przy okazji szczytu szefów dyplomacji państw Trilogu w Bukareszcie w 2021 r. zorganizowano specjalną sesję rozmów z udziałem ministrów spraw zagranicznych Ukrainy i Gruzji, wskazując pośrednio, lecz wyraźnie, na którym kierunku skupia się współpraca w ramach formatu (Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2021). W roku 2022 w Stambule głównym tematem rozmów była pełnoskalowa agresja militarna Rosji na Ukrainę z lutego 2022 r. (Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2022). Rozmowy w ramach Trilogu nie odbywają się jedynie na szczeblu szefów ministerstw spraw zagranicznych; dla przykładu, w maju 2024 r. w Ankarze spotkali się doradcy ds. bezpieczeństwa prezydentów Rumunii, Turcji i Polski, którzy zostali również przyjęci przez prezydenta Recepta Tayyipa

Erdoğana (Kozioł, 2024). Dyskutowano sprawy związane z pełnoskalową agresją militarną Rosji na Ukrainę, bezpieczeństwo w regionie Morza Czarnego oraz przygotowania do szczytu NATO w Waszyngtonie. Spotkania w ramach formatu odbywają się do dziś, a ostatnie z nich odbyło się w czerwcu 2024 r. w Polsce, przed szczytem NATO w Waszyngtonie (Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2024).

Pierwsza faza agresji Rosji na Ukrainę w postaci aneksji półwyspu Krymskiego w 2014 r. spowodowała zacieśnienie współpracy trójstronnej mającej na celu zwiększenie stopnia kooperacji najbardziej znaczących państw NATO regionu. Działania Trilogu stanowią ważne uzupełnienie dla innych formatów współpracy regionalnej, takich jak Inicjatywa Trójmorza¹ oraz Bukareszteńska Dziewiątka², do których nie należy Turcja. Format polsko-rumuńsko-turecki nabral większego znaczenia w wyniku pełnoskalowej inwazji militarnej Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Główne obszary współpracy państw Trilogu skupiają się wokół tematu bezpieczeństwa w obszarze Morza Czarnego czy Europy Środkowej i Wschodniej oraz kwestii powiązań infrastrukturalnych i energetycznych.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie Czytelnikowi opisywanego formatu współpracy międzypaństwowej, wskazanie obszarów współdziałania oraz potencjalnych możliwości i kierunków rozwoju. W związku z tym postawiono następujące pytania badawcze: P1: Jakie są główne obecne i potencjalne obszary współpracy w ramach wskazanego formatu?; P2: Jakie zagrożenia płyną z potencjalnej sprzeczności interesów państw uczestniczących?; P3: Czy opisany format współpracy jest równie ważny dla każdego państwa uczestniczącego? Postawiono hipotezę, jakoby format Trilogu polsko-rumuńsko-tureckiego nie może rozwinąć w pełni swojego potencjału ze względu na ograniczenia płynące ze sprzeczności interesów państw uczestniczących. Jednocześnie, wskazany rodzaj współpracy międzynarodowej nie jest kluczowy z punktu widzenia żadnej ze stolic go tworzących.

Główna metoda badawcza zastosowana w trakcie powstawania artykułu to analiza treści tekstów. Praca opiera się na artykułach i doniesieniach prasowych, raportach polskich ośrodków analitycznych (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Instytut Europy Środkowej) oraz bazie tekstów powstałych w ramach projektu Centrum Badawcze Inicjatywy Trójmorza przy ISP PAN, raportów Polsko-Tureckiej Izby Gospodarczej i Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu czy komunikatów końcowych po szczytach Inicjatywy Trójmorza. Tekst reprezentuje analizę

---

¹ Format zapoczątkowany w 2016 r. przez prezydentów Polski i Chorwacji. Skupia 13 państw członkowskich regionu Europy Środkowej będących członkami Unii Europejskiej (Austria, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Grecja, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry). Celem formatu jest współpraca i budowa połączeń gospodarczych na osi Północ-Południe w dziedzinach energetyki, infrastruktury i digitalizacji (3SI Research Center, 2024a; Lewkowicz, 2023).

² Grupa lobbingowa w ramach NATO zainicjowana przez prezydentów Polski i Rumunii w 2015 r. Skupia 9 państw regionu Europy Środkowej (Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja i Węgry).

kooperacji między państwami z perspektywy liberalnej teorii stosunków międzynarodowych, która „opiera się na założeniu istnienia harmonii interesów narodów, społeczeństw i państw [...], które opierają się na pełnym i nieskrępowanym rozwoju więzi ekonomicznych, wolnym handlu i współpracy gospodarczej z innymi narodami” (Haliżak, 2016: 18). Współpraca międzypaństwowa w ramach opisanych w tekście narzędzi – przede wszystkim formatów Trilogu oraz Inicjatywy Trójmorza – stanowi przykład realizacji interesów w tej perspektywie.

Kluczowe obszary współpracy

Bezpieczeństwo

Kwestie bezpieczeństwa w obszarze Morza Czarnego oraz Europy Środkowej i Wschodniej są kluczowym obszarem współpracy Trilogu polsko-rumuńsko-tureckiego łączącego trzy największe państwa tzw. wschodniej flanki NATO (sprzed akcesji Finlandii i Szwecji). Format ten może służyć rozszerzeniu takich inicjatyw jak Bukareszteńska Dziewiątka czy Inicjatywa Trójmorza, do których nie należy Turcja, jednocześnie sygnalizująca chęć współpracy (Oleksy, Olchowski, 2022). Kooperacja ta nabrała szczególnego znaczenia w wyniku pełnoskalowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Należy pamiętać, że Turcja nie uznaje nielegalnej rosyjskiej aneksji Krymu z 2014 r., wspierając – również po 24 lutego 2022 r. – integralność terytorialną Ukrainy (Wasilewski, 2022; 3Seas Local Government Congress. Economic Forum, 2021).

Postawa turecka wobec wojny rosyjsko-ukraińskiej charakteryzuje się transakcyjnością i wielowektorowością. Transakcyjność dobrze ilustruje sprzeciw Turcji wobec akcesji Szwecji do NATO, który ustał w momencie uzyskania przez Ankarę ustępstw w zakresie podejścia Sztokholmu do migrantów kurdyjskich³ oraz zawarcia umowy z Amerykanami na sprzedaż pakietów modernizacyjnych do tureckiej floty samolotów F-16 (Spancerska, 2023). Wielowektorowość natomiast przejawia się w utrzymywaniu współpracy gospodarczej zarówno z państwami Zachodu, jak i Wschodu. Turcja, utrzymując dobre relacje zarówno z Rosją, jak

---

³ Głównym problemem w relacjach turecko-szwedzkich było udzielenie przez państwo nordyckie schronienia osobom, które według Turków powiązane są z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK) – uznawaną za organizację terrorystyczną przez Turcję, UE i USA – czy z Ruchem Fethullahi Gülena odpowiadającym za nieudany zamach stanu z 2016 r. Wynika to z tego, że Turcja traktuje bezpieczeństwo wewnętrzne jako nie tylko bezpieczeństwo w ramach swoich granic, stąd w ostatnich latach tureckie operacje wojskowe przeciw PKK w Syrii i Iraku. Turcy żądali wycofania poparcia dla organizacji prokurdyjskich, zniesienia sankcji nałożonych na turecki przemysł obronny oraz ekstradycję osób z obywatelstwem tureckim, którzy według rządu w Ankarze byli terrorystami (Spancerska, 2022; Maras, 2025).

i z Ukrainą, znajduje się w szczególnym miejscu tego układu geopolitycznego. Z Rosją łączy ją przede wszystkim stosunki gospodarcze – import gazu, budowa przez Rosatom elektrowni jądrowej w Akkuyu czy duża liczba rosyjskich turystów. W przypadku Ukrainy ważne są kwestie historyczne (Tatarzy krymscy) czy też współpraca w dziedzinie obronności. W obliczu pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę Turcja pozycjonuje się w roli państwa, które może w przyszłości odegrać rolę mediatora-rozjemcy przy jednoczesnej próbie utrzymania dobrych relacji z oboma państwami oraz maksymalizacji zysków politycznych i gospodarczych płynących z tak opisanej sytuacji międzynarodowej (Maras, 2025). Niejednoznaczność i zniuansowanie polityki tureckiej wynika z przeświadczenia decydentów politycznych w Ankarze o konsekwentnej ewolucji ładu międzynarodowego w kierunku systemu wielobiegunowego. Turcy dążą do tego, żeby ich państwo na forum międzynarodowym było uznawane za jeden z takich biegunów.

Chociaż, opisany powyżej, niejednoznaczny stosunek prezydenta Turcji Recepty Tayyipa Erdoğan⁴ do Rosji Władimira Putina nie pozwala zaufać jego przywództwu w pełni, nie można zaprzeczać wadze i roli Turcji jako kluczowego partnera zaangażowanego na kierunku czarnomorskim. Zasadniczymi inicjatywami tureckimi w regionie Morza Czarnego po wybuchu kolejnego etapu wojny rosyjsko-ukraińskiej są: porozumienie o ustanowieniu korytarza zbożowego umożliwiającego eksport ukraińskiego zboża (lipiec 2022) (Szeligowski, 2022; Olchowski, 2022) oraz porozumienie Bułgarii, Rumunii i Turcji w sprawie odminowywania Morza Czarnego (styczeń 2024) (Zagroba, 2024; Gospodarka Morska.pl, 2023; Rzeczpospolita, 2024).

Polska i Rumunia ze względu na wspólne doświadczenia historyczne⁵ bardzo podobnie postrzegają zagrożenie bezpieczeństwa regionu Europy Środkowej płynące ze strony Rosji, co sprzyja zacieśnianiu współpracy gospodarczej i wojskowej (Wójcik, 2021). Obroty handlowe pomiędzy oboma państwami w roku 2021 wyniosły 8,66 mld euro, notując wzrost o prawie 20% względem roku poprzedniego⁶ (Polska Agencja Inwestycji i Handlu, 2022). W interesie Polski i Rumunii jest również wiązanie interesów amerykańskich w regionie Europy Środkowej i Wschodniej w celu wzmocnienia poczucia swojego bezpieczeństwa. Działania te zmierzają do zwiększenia obecności wojskowej sojuszników w Europie Środkowej, w tym

---

⁴ Recep Tayyip Erdoğan jest kluczowym założycielem Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) oraz politykiem rządzącym Turcją od 2003 r. – najpierw jako premier, a następnie od 2014 r. jako prezydent. Politykę zagraniczną prowadzoną przez niego można określić mianem transakcyjnej. Utrzymuje on stosunki zarówno z szeroko rozumianym Zachodem (USA, UE), jak i Wschodem (Rosja, ChRL) (Spancerska, 2023).

⁵ Dwa państwa leżą w regionie Europy Środkowej. W czasie II wojny światowej państwa doświadczyły okupacji hitlerowskich Niemiec, w następnych dekadach natomiast znalazły się w tzw. bloku wschodnim – sowieckiej strefie wpływów, gdzie zaprowadzano system polityczny i gospodarczy na wzór moskiewski.

⁶ Dla porównania, wzajemne obroty handlowe Polski i Turcji w roku 2021 wyniosły 10,46 mld euro, w 2022 r. natomiast – 12,15 mld euro (Polsko-Turecka Izba Gospodarcza, 2024a).

przede wszystkim Amerykanów. Istotny jest również udział wojsk obu krajów w ćwiczeniach Defender-Europe, organizowanych przez dowództwo amerykańskie. Jednocześnie państwa te „konkurują” (w pozytywnym, motywującym sensie) ze sobą o uwagę Stanów Zjednoczonych i status najważniejszego państwa w regionie (Chudziak, Oleksy, 2023: 46–47). Po wybuchu pełnoskalowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę, Polaków i Rumunów połączyły interesy związane z uniezależnieniem się energetycznym od Moskwy i wsparciem wojskowym dla walczącej Ukrainy. Co więcej, polskie wojska stacjonują w Rumunii, a rumuńskie w Polsce, wzmacniając interoperacyjność, spójność między procedurami i potencjał odstraszania NATO (Polska Agencja Prasowa, 2023). Bukareszt i Warszawa reprezentują również podobne stanowisko w sprawie rozszerzenia NATO i UE na wschód. Współpraca tych dwóch stolic wzmacnia słyszalność głosu reprezentującego interesy i percepcję zagrożeń Europy Środkowej wśród stolic zachodniej części starego kontynentu. Ten kontekst powoduje, że te dwa państwa są wiodącymi członkami Bukareszteńskiej Dziewiątki czy Inicjatywy Trójomorza.

Polsko-turecka współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa nabrała tempa od 2017 r., gdy oficjalną wizytę w Polsce złożył prezydent Recep Tayyip Erdoğan. Podpisano wtedy m.in. deklarację intencji między ministerstwami obrony państw (Prezydent.pl, 2017). W 2020 r. Polska zdecydowała się wysłać kontyngent wojskowy do Turcji w celu patrolowania wschodniej części Morza Śródziemnego i Morza Czarnego (Wojsko Polskie, 2021). Podczas rewizyty prezydenta Andrzeja Dudy w Turcji w maju 2021 r. Polska sfinalizowała zakup tureckich dronów Bayraktar TB2 jako pierwszy kraj NATO, tym samym wzmacniając wyraźnie więzy między państwami (Forsal24, 2021). Ustalono również, że Turcy dołączą do misji NATO Baltic Air Policing, co zrobili w lipcu 2021 r., rozmieszczając jednocześnie tureckie samoloty w bazie w Malborku (Wasilewski, 2025: 22). Kolejne wizyty wysokich przedstawicieli Polski w Turcji (marszałka Sejmu RP Szymona Hołowni we wrześniu 2024 r. i premiera Donalda Tuska w marcu 2025 r.) wskazują na rosnące znaczenie współpracy z Turcją, której głównym tematem jest bezpieczeństwo i obronność (Sejm RP, 2024; Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2025). Stosunki polsko-tureckie nie uniknęły jednak poważnych kryzysów, wśród których najpoważniejszymi były: blokowanie planów obronnych NATO dla państw bałtyckich i Polski w 2019 r. oraz ambiwalentna rola Turcji w procesie przepływu uchodźców z Bliskiego Wschodu (głównie loty operatora Turkish Airlines ze Stambułu do Mińska), którzy następnie szturmowali polską granicę jesienią 2021 r. jako element operacji białoruskich i rosyjskich służb specjalnych, wymierzonych w Polskę (Wasilewski, 2025: 21–23).

Ważnym odcinkiem współpracy polsko-rumuńsko-tureckiej może okazać się Mołdawia mająca problemy z zapanowaniem nad całością swojego terytorium⁷.

---

⁷ Chodzi głównie o nieuznaną na forum międzynarodowym Naddniestrzańską Republikę Mołdawską (Naddniestrze), ale także problemy związane ze specyficznym statusem Terytorium Autonomicznego Gagauzji (Gagauzja).

W miesiącach poprzedzających pełnoskalową agresję militarną Rosji na Ukrainę stała się ona celem rosyjskiego szantażu politycznego z wykorzystaniem dostaw gazu⁸. Ze względów historycznych i kulturowych Mołdawia zajmuje szczególne miejsce w świadomości Rumunów. Polska wyraźnie zaangażowała się we wspieranie prozachodniego rządu Mai Sandu⁹ i pomoc rozwojową, z kolei Turcja jest obecna w regionie poprzez liczne inwestycje (Oleksy, Olchowski, 2022). Obecność ta jest szczególnie widoczna w Terytorium Autonomicznym Gagauzji, gdzie Turcja jest największym inwestorem (Oleksy, 2022). Co warto podkreślić, Mołdawia od szczytu w Bukareszcie w 2023 r. jest państwem stowarzyszonym Inicjatywy Trójomorza (Lewkowicz, Gołębiowska, 2024), co stanowi jeden z przykładów realizacji prozachodniej polityki mołdawskiej.

Energetyka

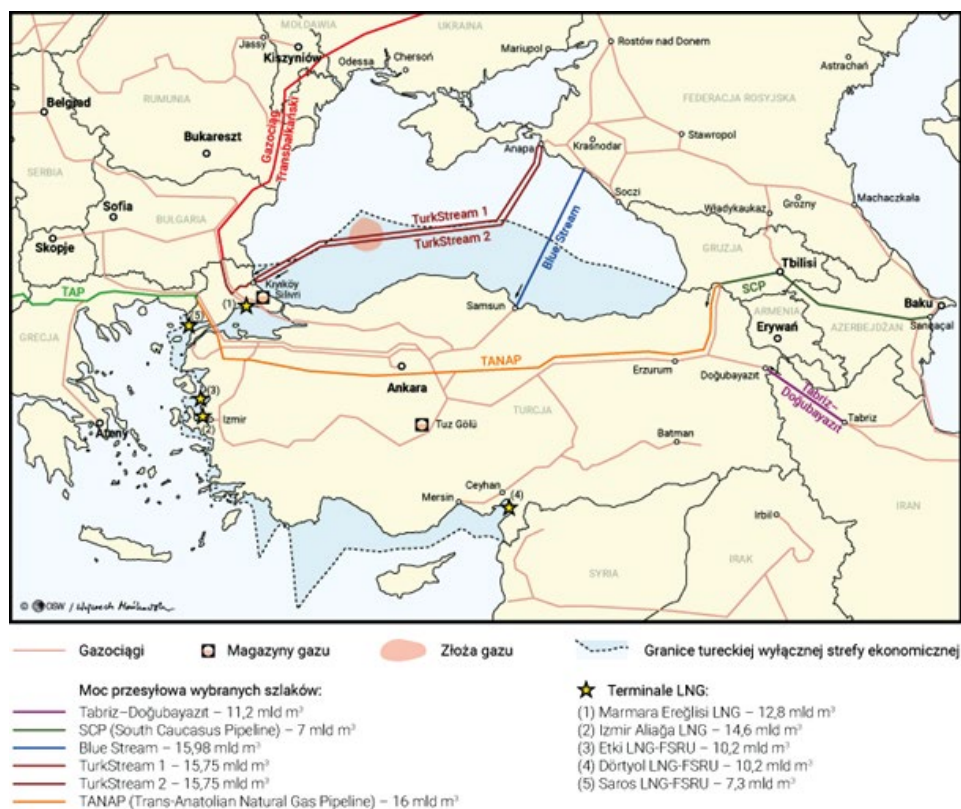
Potencjalnym obszarem współpracy w ramach Trilogu mogą być kwestie energetyczne. W przeszłości Polska i Rumunia miały wspólny interes w działaniach zmierzających do zablokowania (czy też ograniczenia) wzrostu wpływów rosyjskich w Europie za pośrednictwem budowy gazociągu Nord Stream 2. Rząd rumuński podczas pełnienia Prezydencji w Radzie UE w 2019 r. podjął efektywne działania legislacyjne, nakładające obowiązek stosowania przejrzystych taryf niedyskryminujących żadnego z odbiorców czy zakaz zarządzania przez jedną firmę podmorskimi gazociągami oraz dostawami surowca (Torz, 2019). Aktualne i przyszłe perspektywy współpracy energetycznej mogą natomiast być powiązane z wieloletnim dążeniem Turcji do bycia hubem energetycznym umożliwiającym handel gazem pochodzącym ze wszystkich dostępnych jej źródeł i reeksport surowca do państw trzecich, w tym również UE (Łoskot-Strachota, Michalski, 2023). W 2021 r. w strukturze zużycia energii elektrycznej Rumunii gaz odpowiadał za 30%, w Polsce natomiast za 17% ogółu źródeł (Paszkowski, 2023; Oleksy, 2023) – istnieje więc pole do współpracy z Turcją w tym zakresie. Co więcej, doświadczenie rosyjskiego szantażu gazowego, któremu uległa Mołdawia w latach 2021/2022, zwiększa świadomość wagi bezpieczeństwa i stabilności dostaw

---

⁸ Mołdawia pod przywództwem Mai Sandu od 2020 r. przyjęła prozachodni kurs w polityce zagranicznej, co spotkało się ze sprzeciwem wewnątrz państwa (prorosyjska opozycja) oraz z zewnątrz (interwencja dyplomatyczna Rosji). W efekcie Gazprom w październiku 2021 r. ograniczył dostawy gazu do Mołdowy do poziomu 60% jej zapotrzebowania, jednocześnie „negocjując” nowy kontrakt. Ostatecznie kryzys zażegnano w listopadzie 2021 r., ustalając cenę 450 dolarów za 1000 m³ gazu (poprzednia cena wynosiła 200 dolarów, a Gazprom żądał podwyżki do poziomu 790 dolarów) (Wiech, 2023: 217–218).

⁹ Maia Sandu jest osobą kierującą mołdawską polityką (w latach 2019–2020 jako premier, od 2020 r. jako prezydent). Jest reprezentantką zdecydowanego proeuropejskiego kursu ukierunkowanego na integrację i wstąpienie Mołdawii w szeregi państw Unii Europejskiej, przy jednoczesnej próbie ograniczenia wpływów rosyjskich w kraju.

surowców energetycznych – Turcja ma ambicję zaspokojenia tych potrzeb. Należy mieć jednak świadomość, że jednym z kluczowych państw, u których Turcja zaopatruje się w gaz, jest Federacja Rosyjska¹⁰ (Łoskot-Strachota, Michalski, 2023). Budzi to kontrowersje wśród europejskich stolic, ponieważ Moskwa dzięki tym środkom może finansować wysiłek militarny na Ukrainie. Z tego powodu w państwach Europy Środkowej wizja współpracy energetycznej z partnerem takim jak Turcja może być problematyczna.

Mapa 1. Sieć gazociągowa i terminale na terenie Republiki Turcji

Źródło: Łoskot-Strachota, Michalski (2023)

¹⁰ Rosja jest jednym z głównych dostawców gazu na rynek turecki. W latach 2019–2023 import tego surowca z Rosji stanowił wyraźnie największy wolumen w porównaniu z innymi państwami. W roku 2019 sprowadzono 15,2 mld m³ (z 45,2 mld m³ ogółem), w 2020 r. 16,2 mld m³ (z 48,1 mld m³ ogółem), w 2021 r. 26,3 mld m³ (z 58,6 mld m³ ogółem), w 2022 r. 21,6 mld m³ (z 54,6 mld m³ ogółem) i w 2023 r. 21,3 mld m³ (z 47,4 mld m³ ogółem) (Michalski, Łoskot-Strachota, 2024).

Infrastruktura transportowa

Dla Turcji szczególnie atrakcyjna jest potencjalna współpraca w budowie połączeń infrastrukturalnych na osi północ-południe w ramach Inicjatywy Trójmorza. Kluczowym zagadnieniem w tym temacie jest budowa drogi Via Carpatia mającej połączyć litewską Kłajpedę z greckimi Salonikami. Partycypacja turecka otworzyłaby dla niej możliwości szerszej współpracy gospodarczej z państwami regionu Europy Środkowej (GospodarkaMorska.pl, 2018). Z perspektywy rumuńskiej natomiast projekt ten ma duże znaczenie z powodu ułatwienia i zwiększenia przewozu towarów korytarzami pomiędzy Morzem Bałtyckim, Czarnym i Śródziemnym (PolskieRadio24, 2023). Polska również postrzega budowę nowych powiązań gospodarczych na osi północ-południe jako sposób na zwiększenie konkurencyjności swojej gospodarki, a zwłaszcza na rozwój wschodniej części Polski, przez terytorium której biegnie polska nitka Via Carpatia. Zarówno Via Carpatia, jak i inne projekty infrastrukturalne państw Inicjatywy Trójmorza (Rail-2-Sea czy Via Baltica) w wyniku pełnoskalowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę zyskują również znaczenie militarne, ze względu na potencjalne zwiększenie mobilności jednostek wojskowych. Nowo powstające szlaki komunikacyjne mogą zostać wykorzystane w przypadku możliwej eskalacji konfliktu na Ukrainie (Bornio, 2023; Lewkowicz, Gołębiowska, 2023; PolskieRadio24, 2023). Polska, Rumunia oraz Turcja ze względu na wspólne członkostwo w NATO powinny być zainteresowane poprawą uwarunkowań w logistyce transportu i zaopatrzenia kontyngentów wojskowych.

Mapa 2. Przebieg trasy Via Carpatia
Źródło: TechPedia (2024)

Sprzeczności interesów

Choć perspektywy współpracy polsko-rumuńsko-tureckiej są obiecujące, w rzeczywistości istnieją również sprzeczne interesy uniemożliwiające rozwinięcie w pełni potencjału partnerstwa. Głównym powodem do nieufności względem Turcji – a więc najsilniejszego podmiotu w Trilogu – jest jej współpraca z Rosją. Jest ona państwem NATO, które wyłamuje się z reżimu sankcyjnego wobec Rosji i równocześnie utrzymuje z nią stosunki dyplomatyczne (Olchowski, 2022). Uzasadnione podejrzenia budzi również łatwość, z jaką propaganda rosyjska pada na turecki grunt (Olszowska, Wasilewski, 2024)¹¹ czy współpraca służb obu państw (Jawor, 2025). Co więcej, Ankara jest objęta amerykańskimi sankcjami CAATSA jako konsekwencja zakupu rosyjskich systemów przeciwlotniczych i przeciwrakietowych S-400, które nie są kompatybilne z systemami NATO oraz stwarzają zagrożenie dla sojuszniczych tajemnic wojskowych. Jednocześnie Turcja utrzymuje dobre relacje z Ukrainą (czego przykładami są nieuznawanie nielegalnej aneksji Krymu przez Rosję, poparcie dla integracji terytorialnej Ukrainy, bieżąca współpraca w dziedzinie obronności w postaci m.in. sprzedaży dronów Bayraktar TB2 czy budowa fabryki firmy Baykar na terytorium Ukrainy) oraz prezentuje asertywną postawę wobec państw Zachodu. Wszelkie działania dyplomacji tureckiej wobec pełnoskalowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę miały na celu umocnienie pozycji prezydenta Recep Tayyipa Erdoğana w polityce krajowej przed wyborami parlamentarnymi i prezydenckimi z maja 2023 r. oraz pozycjonowaniem się Turcji w roli potencjalnego mediatora w konflikcie. Jednocześnie, jak zostało to już wskazane powyżej, turecka polityka zagraniczna charakteryzuje się transakcyjnością i wielowektorowością, które mają przyczyniać się do budowy jej mocarstwowej pozycji.

Współpraca w ramach Trilogu stanowi zatem jedynie jeden z wielu kierunków polityki Ankary. Turcja niechętnie więc podejmie poważniejsze i trwałe zobowiązania, chyba że doraźne interesy tureckie zbiegną się z interesami Polski i Turcji (Chudziak, Oleksy, 2023: 8). Innym powodem, dla którego współpraca w ramach Trilogu nie może wznieść się na wyższy poziom, była skala napięć

---

¹¹ Jednym z tureckojęzycznych, lecz rosyjskich mediów w Turcji jest Sputnik Türkiye (obecny w radiu, telewizji i mediach społecznościowych, działający w latach 1993–2014 pod nazwą Głos Rosji, a przed 1993 r. jako Radio Moskwa). Szerzy on narrację m.in. o „operacji specjalnej” prowadzonej na terenie Ukrainy, „hipokryzji Zachodu” oraz często powołuje się na słowa Marii Zacharowej czy Dmitrija Pieskowa. Działania te mają na celu osłabienie zaufania do NATO, USA i UE, promowanie narracji rosyjskiej wobec wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz wzmocnienie pozytywnego wizerunku Rosji w Turcji. Po dokładną analizę propagandy rosyjskiej w Turcji warto sięgnąć do działalności Instytutu Badań nad Turcją, który prowadzi projekt pod nazwą „Disinformation in MENAT – Jak Globalne Południe postrzega Polskę? Analiza obrazu Polski i dezinformacji na jej temat na obszarze MENA” na stronie: Disinformation in MENAT, a w szczególności do publikacji Olszowska, Wasilewski (2024).

amerykańsko-tureckich spowodowanych m.in. zakupem przez Turcję rosyjskich systemów obrony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej S-400 w 2019 r. W ostatnim czasie jednak obserwujemy polepszenie w relacjach turecko-amerykańskich spowodowane wyrażeniem tureckiej zgody na akcesję Szwecji do NATO oraz uzgadnianiem szczegółów dotyczących sprzedaży Turcji samolotów F-16 wraz z pakietami modernizacyjnymi. Turcy liczą również na dalszą poprawę stosunków z USA jako wynik ponownego przejścia władzy przez Donalda Trumpa, z którym Recep Tayyip Erdoğan miał dobre osobiste relacje z czasów jego pierwszej kadencji w Białym Domu (Soylu, 2024). Co warto podkreślić jednak, napięcia turecko-amerykańskie nie mają charakteru jednostkowego, związane go z charakterami poszczególnych przywódców, lecz systemowy – są one ściśle związane z turecką percepcją stosunków międzynarodowych i aprobatą dla zmian w ładzie międzynarodowym w kierunku systemu wielobiegunowego. Rumunia natomiast jako priorytetowych partnerów traktuje Stany Zjednoczone Ameryki oraz NATO; a na kontynencie – chcąc pozostać w głównym nurcie polityki unijnej – Francję, Niemcy i Unię Europejską. Współpraca z Polską jest ważna, ale ma charakter regionalny (Chudziak, Oleksy, 2023: 7). Główną sprzecznnością interesów między Rumunią a Turcją jest kwestia metody ograniczenia wpływów rosyjskich w akwenie Morza Czarnego. Podczas gdy Rumuni dążą do zwiększenia obecności Amerykanów i Brytyjczyków, podnosząc nawet w przeszłości temat rewizji konwencji z Montreux (Olszowska, 2023: 281–282; Hyps, 2022)¹², Turcy są przeciwni takim działaniom, traktując ten obszar jako swoją strefę wpływów (Chudziak, Oleksy, 2023: 49–50). Polska – podobnie jak Rumunia – swoją politykę bezpieczeństwa opiera na członkostwie w NATO, które jest postrzegane nie tylko jako sojusz wojskowy niezbędny do utrzymania suwerenności, ale także jako wspólnota wartości. Turcja również jest członkiem NATO, jednakże jej stosunek do Sojuszu różni się od pozostałych państw Trilogu. Traktuje ona swoje członkostwo w NATO znacznie bardziej oportunistycznie – jako możliwość realizacji własnych interesów (Chudziak, Oleksy, 2023: 80). Dobrym przykładem takiego działania było blokowanie przez Turcję w 2019 r. planów obronnych NATO obejmujących Polskę i państwa bałtyckie (Dziennik Gazeta Prawna, 2020).

Inicjatywa Trójmorza jako pole realizacji współpracy w ramach Trilogu

W kwietniu 2025 r. w Warszawie odbył się jubileuszowy (dziesiąty) szczyt Inicjatywy Trójmorza, któremu towarzyszyło również (siódme) Forum Biznesowe. Było to największe wydarzenie międzynarodowe, zaplanowane w Polsce

---

¹² Konwencja z Montreux została zawarta w 1936 r. Reguluje ona status cieśnin Bosfor i Dardanele, dając Turcji całkowitą nad nimi kontrolę. Więcej w: Olszowska (2023); Hyps (2022).

w 2025 r. (3SI Research Center, 2024b). Sekretarz stanu w MSZ, Władysław Teofil Bartoszewski, w Informacji Ministra Spraw Zagranicznych na temat aktualnego stanu współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza przed Komisją Spraw Zagranicznych Sejmu RP podkreślił rosnące znaczenie wspomnianego formatu współpracy międzynarodowej (3SI Research Center, 2024c). Minister Sikorski natomiast w exposé poświęconym polskiej polityce zagranicznej stwierdził, że Inicjatywa Trójmorza jest ważnym dla Polski forum kształtowania polityki w regionie Europy Środkowej (3SI Research Center, 2024d). Jednakże warto zauważyć, że w związku ze zmianą władzy w Polsce pod koniec 2023 r. koordynację działalności Polski w ramach Inicjatywy przejął w całości Sekretariat ds. Trójmorza w Kancelarii Prezydenta RP (Błaszczak, 2025). Stany Zjednoczone na szczycie w Warszawie reprezentował Sekretarz ds. Energii Chris Wright, choć zaproszenie do udziału otrzymał również prezydent Donald Trump, który złożył wizytę podczas analogicznego wydarzenia w stolicy Polski w 2017 r. (Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, 2024; Bojanowicz, 2024). Zaangażowanie USA w rozwój Inicjatywy Trójmorza jest ważne dla jej dalszego rozwoju. Jak dotąd Amerykanie zadeklarowali w 2022 r. wsparcie finansowe Funduszu Trójmorza w kwocie 300 milionów dolarów (Zespół INE, 2022). W 2020 r. natomiast ówczesny sekretarz stanu Mike Pompeo zadeklarował chęć przekazania państwom Inicjatywy Trójmorza do 1 miliarda dolarów na cele inwestycji energetycznych (Lewkowicz, 2020). W 2019 r. natomiast Kongres USA przyjął rezolucję popierającą współpracę między Stanami Zjednoczonymi Ameryki a państwami Inicjatywy Trójmorza (Three Seas Summit Vilnius 2024, 2024a). Problemатyczne jednak staje się wprowadzenie w życie tych deklaracji.

W kontekście działalności Trilogu polsko-rumuńsko-tureckiego należy zaznaczyć, że Turcja jest zaangażowana w działanie Inicjatywy Trójmorza jako partner przy projekcie stworzenia inteligentnej platformy cyfrowej do monitorowania wody w regionie 3SI (Three Seas Summit Vilnius 2024, 2024b). Projekt ten jest dowodem na to, że monitorowanie parametrów jakości wody i związane z tym ryzyka coraz częściej wymagają współpracy transnarodowej. Innym projektem, którego Turcja jest państwem partnerskim, jest plan stworzenia inteligentnej platformy cyfrowej dla transakcji usług transportowych i logistycznych w regionie 3SI (Three Seas Summit Vilnius 2024, 2024c). Ponownie możemy zauważyć zaangażowanie państwa znad Bosforu w rozwój połączeń z regionem Europy Środkowej, tym razem w sferze cyber. Co ważne, taki system obejmowałby również połączenia w zakresie energetyki (Three Seas Summit Vilnius 2024, 2024c). Przedstawiciele Turcji brali udział w forum biznesowym w Wilnie, które towarzyszyło szczytowi państw Inicjatywy Trójmorza (Lewkowicz, Gołębiowska, 2024). Turcja została wpisana do deklaracji końcowej w 2024 r. jako tzw. *like minded state*. W poprzednich latach przedstawiciele Turcji zostali wymienieni w deklaracji końcowej jedynie w roku 2023, gdzie postrzegani byli jako „goście specjalni” (3SI Research Center, 2024e), jak również jako tzw. *like minded state*

(3SI Research Center, 2024f). Stosunki między omawianymi podmiotami ulegają zatem intensyfikacji od 2023 r. Żaden z tureckich gości przybyłych na forum biznesowe nie wystąpił jednak na scenie w roli prelegenta (Three Seas Summit Vilnius 2024, 2024d).

Podczas jubileuszowego szczytu w Warszawie Republika Turcji (razem z Hiszpanią) została ogłoszona partnerem strategicznym Inicjatywy. To wydarzenie może pozytywnie wpłynąć na rozwój współpracy w ramach Trilogu. Jak wskazano powyżej, Turcja od kilku lat zainteresowana jest projektami infrastrukturalnymi budowanymi na osi północ-południe, zwłaszcza w obszarze infrastruktury energetycznej. Turcja zainteresowana jest przedłużeniem tego typu infrastruktury do swojego terytorium, stwarzając tym samym nowe możliwości eksportowe i konsolidując połączenia komunikacyjne, co wpłynęłoby pozytywnie na rozwój relacji gospodarczych z regionem Europy Środkowej, w tym z Polską i Rumunią.

Rumunia również pełni istotną rolę w Inicjatywie Trójmorza. Rumuni – razem z Polakami – są założycielami Funduszu Inwestycyjnego Inicjatywy Trójmorza – z wkładami odpowiednio 20 i 500 milionów euro (Wójcik, 2024). Ma on za zadanie finansować inwestycje infrastrukturalne. Zorganizowali oni dwukrotnie szczyt państw (w latach 2018 i 2023), podczas których podejmowano kluczowe decyzje, będące filarami Inicjatywy (Wójcik, 2024). Jak opisano powyżej, Inicjatywa Trójmorza stanowi ważny element w polityce zagranicznej Rumunii. Traktowana jest ona jako okazja do rozwoju i współpracy gospodarczej w regionie, jako inicjatywa komplementarna z Bukareszteńską Dziewiątką, która z kolei odpowiada za lobbowanie w ramach NATO w temacie wzmocnienia militarnego regionu. Waga współpracy w regionie wzrosła zwłaszcza w wyniku pełnoskalowej agresji militarnej Rosji na Ukrainę z lutego 2022 r. Władze Rumunii były reprezentowane w Warszawie w kwietniu 2025 r. przez pełniącego obowiązki prezydenta kraju Iliję Bolojana ze względu na trwający na początku 2025 r. kryzys polityczny, związany z odwołaniem drugiej tury wyborów prezydenckich i ustąpieniem ze stanowiska prezydenta Klausa Johannisa (Polska Agencja Prasowa, 2025).

Podsumowanie

Z analizy potencjału i zagrożeń dla współpracy w ramach Trilogu polsko-rumuńsko-tureckiego zaprezentowanej w niniejszym tekście wyciągnąć można kilka wniosków. W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że w przypadku zbieżności interesów wszystkich trzech państw stanowi on istotny format do współkształtowania bezpieczeństwa i odporności regionu w obszarze Europy Środkowej i Wschodniej oraz Morza Czarnego. Kwestie budowy infrastruktury i połączeń na osi północ-południe Europy Środkowej oraz współpraca w zakresie dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych to potencjalne kierunki rozwoju działania w ramach Trilogu.

Największym ograniczeniem rozwoju współpracy w ramach Trilogu są niekiedy sprzeczne interesy polityczne jego uczestników. Należy tu zwrócić uwagę np. na odmienne podejście sojuszników do NATO czy do stosunków z Rosją. O ile Polska i Rumunia reprezentują podobną percepcję w tych tematach, o tyle Turcja stanowi odrębny przypadek. Utrzymuje ona stosunki dyplomatyczne z Rosją i jest państwem, które pomaga w omijaniu międzynarodowych sankcji nałożonych na handel z Moskwą, jednocześnie czerpiąc z tego zyski. Co więcej, niepokój europejskich sojuszników Turcji budzi duży stopień uzależnienia Ankary od np. dostaw gazu z Rosji. Turcja w kontekście relacji z najważniejszym państwem NATO, Stanami Zjednoczonymi Ameryki, reprezentuje podejście asertywne i gotowość do podejmowania działań sprzecznych z interesami USA. Należy pamiętać więc, że istotnymi ograniczeniami są specyficzny charakter relacji turecko-rosyjskich i – szerzej – turecko-zachodnich oraz wielowektorowość tureckiej polityki zagranicznej. W konsekwencji działalność w ramach Trilogu polsko-rumuńsko-tureckiego nie jest w stanie w pełni rozwinąć swojego potencjału ze względu na wspomniane sprzeczności interesów politycznych. Jednocześnie wydaje się, że wskazany rodzaj współpracy międzynarodowej nie jest kluczowy z punktu widzenia żadnej ze stolic go tworzących.

W przeciwieństwie do politycznych aspektów działalności formatu, gdzie najwyraźniej objawiają się sprzeczności interesów, współpraca gospodarcza rozwija się. Obroty handlowe między Polską a Rumunią oraz Polską a Turcją rosną z roku na rok (Polska Agencja Inwestycji i Handlu, 2022; Polsko-Turecka Izba Gospodarcza, 2024a), jak również między Rumunią a Turcją (Chudziak, Oleksy, 2023: 49). Obroty handlowe pomiędzy Polską a Rumunią w roku 2021 wyniosły 8,66 mld euro, notując wzrost o prawie 20% względem roku poprzedniego¹³ (Polska Agencja Inwestycji i Handlu, 2022). Wzajemne obroty handlowe Polski i Turcji, natomiast, w roku 2021 wyniosły 10,46 mld euro, w 2022 r. – 12,15 mld euro (Polsko-Turecka Izba Gospodarcza, 2024a). Projekty infrastrukturalne Inicjatywy Trójmorza, z kolei, budzą istotne zainteresowanie wszystkich trzech państw. Współpraca kulturalna i wymiana międzynarodowa również się rozwija, czego przykładem jest rosnąca liczba studentów tureckich w Polsce (będących na trzecim miejscu po Ukraincach i Białorusinach) (Polsko-Turecka Izba Gospodarcza, 2024b; Polsko-Turecka Izba Gospodarcza, 2024c) czy działania Rumuńskiego Instytutu Kultury w Polsce (Marczuk, 2020) i współpraca akademicka. Trilog polsko-rumuńsko-turecki zatem w pełni swoich możliwości rozwija się przede wszystkim na polu gospodarczym. Okazjonalne zbieżności politycznych interesów pozwalają natomiast współdziałać w dziedzinie współkształtowania bezpieczeństwa w regionie Europy Środkowej i Wschodniej oraz na Morzu Czarnym.

---

¹³ Dla porównania, wzajemne obroty handlowe Polski i Turcji w roku 2021 wyniosły 10,46 mld euro, w 2022 r. natomiast – 12,15 mld euro (Polsko-Turecka Izba Gospodarcza, 2024a).

Bibliografia

- 3SI Research Center. 2024a. Basic information, <https://3si.politic.edu.pl/basic-information/> (dostęp: 8.10.2025).
- 3SI Research Center. 2024b. Zbliża się X Szczyt Trójmorza (3SI) i Forum Biznesu w Warszawie, <https://trojmorze.isppan.waw.pl/aktualnosci/zbliza-sie-x-szczyt-trojmorza-3si-i-forum-biznesu-w-warszawie/> (dostęp: 8.10.2025).
- 3SI Research Center. 2024c. Informacja Ministra Spraw Zagranicznych na temat aktualnego stanu współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza, <https://trojmorze.isppan.waw.pl/aktualnosci/informacja-ministra-spraw-zagranicznych-na-temat-aktualnego-stanu-wspolpracy-w-ramach-inicjatywy-trojmorza/> (dostęp: 8.10.2025).
- 3SI Research Center. 2024d. Three Seas Initiative in the minister Radosław Sikorski's expose, <https://3si.politic.edu.pl/three-seas-initiative-in-radoslaw-sikorskis-expose/> (dostęp: 8.10.2025).
- 3SI Research Center. 2024e. Joint Declaration of the Eight Summit of the Three Seas Initiative (Bucharest, 6–7 September 2023), <https://3si.politic.edu.pl/joint-declaration-of-the-eighth-summit-of-the-three-seas-initiative-bucharest-6-7-september-2023/> (dostęp: 8.10.2025).
- 3SI Research Center. 2024f. Declarations, <https://3si.politic.edu.pl/declarations/> (dostęp: 8.10.2025).
- 3Seas Local Government Congress. Economic Forum. 2021, 18 października. Turcja wspiera Inicjatywę Trójmorza, <https://congress.lubelskie.pl/turcja-wspiera-inicjatywe-trojmorza/> (dostęp: 8.10.2025).
- Błaszczak, J. 2025, 26 stycznia. Inicjatywa Trójmorza w 2025 roku: na drodze do jubileuszu, <https://ine.org.pl/inicjatywa-trojmorza-w-2025-roku-na-drozdzie-do-jubileuszu/> (dostęp: 8.10.2025).
- Bojanowicz, R. 2024, 21 grudnia. Ostatnie miesiące prezydentury Dudy: Szczyt Inicjatywy Trójmorza i zaproszenie Trumpa, <https://forsal.pl/kraj/polityka/artykuly/9698290,ostatnie-miesiace-prezydentury-dudy-szczyt-inicjatywy-trojmorza-i-zap.html> (dostęp: 8.10.2025).
- Bornio, J. 2023, 30 września. Znaczenie Inicjatywy Trójmorza dla wojskowej współpracy w regionie, <https://ies.lublin.pl/komentarze/znaczenie-inicjatywy-trojmorza-dla-wojskowej-wspolpracy-w-regionie/> (dostęp: 8.10.2025).
- Chudziak, M., Oleksy, P. 2023. Czy Trilog ma przyszłość? Rumunia i Turcja jako partnerzy dla polityki zagranicznej Polski. *Prace Instytutu Europy Środkowej* 5.
- Dziennik Gazeta Prawna. 2020, 17 czerwca. Turcja wciąż blokuje plany obrony NATO dla Polski i państw bałtyckich, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1483709,turcja-plany-obrony-nato-dla-polski-i-panstw-baltyckich.html> (dostęp: 8.10.2025).
- Dziurdzińska, N. 2024, 9 marca. Ekspert: przystąpienie Polski do NATO utorowało drogę do Sojuszu państwom bałtyckim, <https://www.pap.pl/aktualnosci/ekspert-przystapienie-polski-do-nato-utorowalo-droge-do-sojuszu-krajom-baltyckim> (dostęp: 8.10.2025).

- Forsal24. 2021, 24 maja. MON: Polska kupi od Turcji drony za blisko 270 mln dolarów, <https://forsal.pl/gospodarka/inwestycje/artykuly/8171662,mon-polska-kupi-od-turcji-drony-za-blisko-270-mln-dolarow.html> (dostęp: 8.10.2025).
- GospodarkaMorska.pl. 2018, 26 października. Ekspert OSW: Turcja jest zainteresowana gospodarczym aspektem Trójmorza, <https://www.gospodarkamorska.pl/porty-logistyka-ekspert-osw:-turcja-jest-zainteresowana-gospodarczym-aspektem-trojmorza-35142> (dostęp: 8.10.2025).
- GospodarkaMorska.pl. 2023, 18 grudnia. Bułgaria, Rumunia i Turcja przeprowadzą wspólne działania w zakresie rozminowania Morza Czarnego, <https://www.gospodarkamorska.pl/bulgaria-rumunia-i-turcja-przeprowadza-wspolne-dzialania-w-zakresie-rozminowania-morza-czarnego-75268> (dostęp: 8.10.2025).
- Halizak, E. 2016. Liberalna teoria polityki zagranicznej. W: E. Halizak, R. Ożarowski, A. Wróbel (red.). *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych: teoretyczny pluralizm*. Warszawa: Wydawnictwo Rambler.
- Hypś, M. 2022, 9 kwietnia. Cieśniny czarnomorskie i konwencja z Montreux. Żywa skamieniałość, która wciąż drażni Rosję, <https://www.konflikty.pl/historia/1918-1939/ciesniny-czarnomorskie-konwencja-z-montreux/> (dostęp: 8.10.2025).
- Jawor, A. 2025, 24 stycznia. Jak daleko może sięgnąć współpraca członka NATO z rosyjskimi służbami, https://infosecurity24.pl/za-granica/jak-daleko-moze-siegac-wspolpraca-czlonka-nato-z-rosyjskimi-sluzbami?utm_source=pocket_shared (dostęp: 8.10.2025).
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. 2025, 12 marca. Polska i Turcja wzmacniają współpracę na rzecz pokoju i bezpieczeństwa, <https://www.gov.pl/web/premier/polska-i-turcja-wzmacniaja-wspolprace-na-rzecz-pokoju-i-bezpieczenstwa> (dostęp: 8.10.2025).
- Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. 2024, 21 grudnia. Szef BPM: Prezydent USA Donald Trump zostanie zaproszony na szczyt Inicjatywy Trójmorza, <https://www.prezydent.pl/kancelaria/aktywnosc-ministrow/szef-bpm-prezydent-usa-donald-trump-zostanie-zaproszony-na-szczyt-inicjatywy-trojmorza,95729> (dostęp: 8.10.2025).
- Kozioł, W. 2024, 9 maja. Szczyt Polska-Turcja-Rumunia. Tematami bezpieczeństwo i współpraca, <https://defence24.pl/geopolityka/szczyt-polska-turcja-rumunia-tematami-bezpieczenstwo-i-wspolpraca> (dostęp: 8.10.2025).
- Lewkowicz, Ł. 2020, 26 lutego. Deklaracja wsparcia finansowego dla Inicjatywy Trójmorza, <https://ies.lublin.pl/komentarze/deklaracja-wsparcia-finansowego-usa-dla-inicjatywy-trojmorza/> (dostęp: 8.10.2025).
- Lewkowicz, Ł. 2023. Introduction – The Essence and Challenges of the Three Seas Initiative before the Bucharest Summit. W: Ł. Lewkowicz (red.). *The Three Seas Initiative before the Bucharest Summit 2023: The Perspective of Selected Participating Countries* (s. 9–12). Lublin: Instytut Europy Środkowej.
- Lewkowicz, Ł., Gołębiowska, M. 2023, 15 września. Inicjatywa Trójmorza po szczycie w Bukareszcie: południowe rozszerzenie i brak dalszej instytucjonalizacji, <https://ies.lublin.pl/komentarze/inicjatywa-trojmorza-po-szczycie-w-bukareszcie-poludniowe-rozszerzenie-i-brak-dalszej-instytucjonalizacji/> (dostęp: 8.10.2025).

- Lewkowicz, Ł., Gołębiowska, M. 2024, 12 kwietnia. Inicjatywa Trójomorza po szczycie w Wilnie: po pierwsze bezpieczeństwo, <https://ies.lublin.pl/komentarze/kies-1102/> (dostęp: 8.10.2025).
- Łoskot-Strachota, A., Michalski, A. 2023, 10 marca. Turecki sen o hubie. Polityka gazowa Ankary w czasie wojny, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-03-10/turecki-sen-o-hubie-polityka-gazowa-ankary-w-czasie-wojny> (dostęp: 8.10.2025).
- Maras, K. 2025. Dlaczego Recep Tayyip Erdoğan wygrał wybory w 2023 roku? Prezydenckie roszczenia do legitymacji władzy. *Eastern Review* 12(1), s. 83–101. <https://doi.org/10.18778/1427-9657.12.05>
- Marczuk, K.P. 2020, 16 kwietnia. O obszarach dyplomacji Rumunii: wizyta księżniczki Małgorzaty w Polsce, <https://ies.lublin.pl/komentarze/o-obszarach-dyplomacji-rumunii-wizyta-ksiezniczki-malgorzaty-w-polsce/> (dostęp: 8.10.2025).
- Michalski, A., Łoskot-Strachota, A. 2024, 3 czerwca. Turcja: szanse i wyzwania na krajowym rynku gazu w 2024 roku, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-06-03/turcja-szanse-i-wyzwania-na-krajowym-rynku-gazu-w-2024-roku> (dostęp: 8.10.2025).
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych. 2021, 23 kwietnia. Spotkanie szefów dyplomacji Polski, Rumunii i Turcji w Bukareszcie, <https://www.gov.pl/web/rumunia/spotkanie-szefow-dyplomacji-polski-rumunii-i-turcji-w-bukareszcie> (dostęp: 8.10.2025).
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych. 2022, 27 maja. Meeting between heads of diplomacy of Poland, Romania and Turkey in Istanbul, <https://www.gov.pl/web/diplomacy/meeting-between-heads-of-diplomacy-of-poland-romania-and-turkey-in-istanbul> (dostęp: 8.10.2025).
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych. 2024, 26 czerwca. Spotkanie ministrów spraw zagranicznych Polski, Rumunii i Turcji w formacie Trilogu, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/spotkanie-ministrow-spraw-zagranicznych-polski-rumunii-i-turcji-w-formacie-trilogu> (dostęp: 8.10.2025).
- Olchowski, J. 2022, 23 listopada. Czarnomorska rozgrywka zbożowa, <https://ies.lublin.pl/komentarze/czarnomorska-rozgrywka-zbozowa/> (dostęp: 8.10.2025).
- Oleksy, P. 2022, 13 czerwca. Sentymenty i kalkulacje. Gagauzja w polityce mołdawskiej i międzynarodowej, <https://ies.lublin.pl/komentarze/sentymenty-i-kalkulacje-gagauzja-w-polityce-moldawskiej-i-miedzynarodowej/> (dostęp: 8.10.2025).
- Oleksy, P. 2023. Rumunia. W: B. Surmacz, M. Paszkowski (red.). *Bezpieczeństwo energetyczne państw Europy Środkowej i Wschodniej* (s. 155–161). Lublin: Instytut Europy Środkowej.
- Oleksy, P., Olchowski, J. (2022, 30 listopada). Trilog Polska-Rumunia-Turcja, <https://ies.lublin.pl/komentarze/trilog-polska-rumunia-turcja/> (dostęp: 8.10.2025).
- Olszowska, K.W. 2023. *Stosunki turecko-amerykańskie i turecko-sowieckie w latach 1945–1952*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. <https://doi.org/10.4467/K7489.17/23.23.17914>
- Olszowska, K.W., Wasilewski, K. 2024. Rosyjska dezinformacja w Turcji, <https://disinfoinmenat.com/raport/rosyjska-dezinformacja-w-turcji/> (dostęp: 8.10.2025).

- Paszkowski, M. 2023. *Rzeczpospolita Polska*. W: B. Surmacz, M. Paszkowski (red.). *Bezpieczeństwo energetyczne państw Europy Środkowej i Wschodniej* (s. 145–152). Lublin: Instytut Europy Środkowej.
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu. 2022, 3 marca. Polsko-Rumuński Okrągły Stół Gospodarczy, https://www.paih.gov.pl/news/20220303-polsko_rumunski_okragly_stol_gospodarczy/ (dostęp: 8.10.2025).
- Polska Agencja Prasowa. 2023, 28 marca. Premier: współpraca Polski i Rumunii w dziedzinie obronności przebiega na wielu polach, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1553985%2Cpremier-wspolpraca-polski-i-rumunii-w-dziedzinie-obronnosci-przebiega-na> (dostęp: 8.10.2025).
- Polska Agencja Prasowa. 2025, 10 lutego. Prezydent Rumunii ogłosił rezygnację z urzędu, <https://www.pap.pl/aktualnosci/prezydent-rumunii-oglasza-rezygnacje-z-urzedu-wideo> (dostęp: 8.10.2025).
- Polsko-Turecka Izba Gospodarcza. 2024a. W 2023 roku 12, cel 20 miliardów euro dwustronnych obrotów handlowych, <https://www.ptcoc.eu/pl/wazne-informacje/w-2023-roku-12-cel-20-miliardow-euro-dwustronnych-obrotow-handlowych> (dostęp: 25.02.2025).
- Polsko-Turecka Izba Gospodarcza. 2024b. Rośnie liczba studentów z Turcji na polskich uczelniach, <https://www.ptcoc.eu/pl/wydarzenia/rosnie-liczba-studentow-z-turcji-na-polskich-uczelniach> (dostęp: 25.02.2025).
- Polsko-Turecka Izba Gospodarcza. 2024c, 6 lutego. Rośnie liczba studentów tureckich w Polsce. Opublikowano raport, <https://www.ptcoc.eu/pl/ciekawostki/rosnie-liczba-studentow-tureckich-w-polsce-opublikowano-raport> (dostęp: 8.10.2025).
- PolskieRadio24. 2019, 19 kwietnia. Trilog Polska-Rumunia-Turcja. Bezpieczeństwo w rejonie Morza Czarnego, <https://polskieradio24.pl/arttykul/2297838,trilog-polska-rumunia-turcja-bezpieczenstwo-w-rejonie-morza-czarnego> (dostęp: 8.10.2025).
- PolskieRadio24. 2023, 26 września. Kluczowe znaczenie Via Carpatia dla regionu. Istotny jest też wymiar militarny, <https://polskieradio24.pl/arttykul/3249140,Kluczowe-znaczenie-Via-Carpatia-dla-regionu-Istotny-jest-tez-wymiar-militarny> (dostęp: 8.10.2025).
- Prezydent.pl. 2017, 17 października. Wizyta Prezydenta Turcji PL/EN, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/wizyta-prezydenta-turcji,750> (dostęp: 8.10.2025).
- Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. 2016. The Trilateral Meeting of Foreign Ministers of Turkey, Poland and Romania, https://www.mfa.gov.tr/the-trilateral-meeting-of-foreign-ministers-of-turkey_-poland-and-romania.en.mfa (dostęp: 8.10.2025).
- Romanian Ministry of Foreign Affairs. 2018, 11 września. Trilateral Meeting of the Foreign Ministers of Romania, Poland and Turkey, <https://www.mae.ro/en/node/46865> (dostęp: 8.10.2025).
- Rzeczpospolita. 2024, 11 stycznia. Jest porozumienie krajów NATO ws. oczyszczania z min Morza Czarnego, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art39683871-jest-porozumienie-krajow-nato-ws-oczyszczania-z-min-morza-czarnego> (dostęp: 8.10.2025).
- Sejm RP. 2024, 20 września. Wizyta Marszałka Sejmu w Turcji. Spotkanie z polskimi żołnierzami pełniącymi służbę w ramach misji NATO, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/komunikat.xsp?documentId=0518238AADB3E8A1C1258B9E003F863D> (dostęp: 8.10.2025).

- Soylu, R. 2024, 8 listopada. 'Phone diplomacy': Erdogan wants to repair ties with US under Trump, <https://www.middleeasteye.net/news/phone-diplomacy-erdogan-wants-repair-ties-us-under-trump> (dostęp: 8.10.2025).
- Spancerska, A.M. 2022, 8 czerwca. Turcja wobec członkostwa Szwecji i Finlandii w NATO, <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-czlonkostwa-szwecji-i-finlandii-w-nato> (dostęp: 8.10.2025).
- Spancerska, A.M. 2023, 8 sierpnia. Transakcyjne oblicze tureckiej dyplomacji, <https://www.pism.pl/publikacje/transakcyjne-oblicze-tureckiej-dyplomacji> (dostęp: 8.10.2025).
- Szeligowski, D. 2022, 25 lipca. Porozumienie w sprawie odblokowania eksportu ukraińskiego zboża, <https://www.pism.pl/publikacje/porozumienie-w-sprawie-odblokowania-eksportu-ukrainskiego-zboza> (dostęp: 8.10.2025).
- TechPedia. 2024. Przebieg trasy Via Carpatia, która ma znaczenie geopolityczne, <https://www.techpedia.pl/index.php?str=tp&no=30262> (dostęp: 8.10.2025).
- Three Seas Summit Vilnius 2024. 2024a. Resolution supporting Three Seas Initiative unanimously passes U.S. House of Representatives, <https://3seas.eu/media/news/resolution-supporting-three-seas-initiative-unanimously-passes-u-s-house-of-representatives> (dostęp: 8.10.2025).
- Three Seas Summit Vilnius 2024. 2024b. Digital Platform on monitoring hydrographic bases in the 3SI region, <https://projects.3seas.eu/projects/digital-platform-on-monitoring-hydrographic-bases-in-the-3si-region> (dostęp: 8.10.2025).
- Three Seas Summit Vilnius 2024. 2024c. Transportation stock exchange in the 3SI region, <https://projects.3seas.eu/projects/transportation-stock-exchange-in-the-3si-region> (dostęp: 8.10.2025).
- Three Seas Summit Vilnius 2024. 2024d. *Business forum agenda*, <https://3seas.eu/event/business-forum-agenda> (dostęp: 8.10.2025).
- Torz, M. 2019, 23 lipca. „Lepsza niż oczekiwano”. Podsumowanie prezydencji Rumunii w Radzie UE, <https://warsawinstitute.org/pl/lepsza-niz-oczekiwano-prezydencja-rumunii-w-radzie-unii-europejskiej/> (dostęp: 8.10.2025).
- Wasilewski, K. 2022, 28 lutego. Turcja wobec agresji Rosji na Ukrainę, <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-agresji-rosji-na-ukraine> (dostęp: 8.10.2025).
- Wasilewski, K. 2025. Poland's Security and Turkey: Apart and Yet Together. *CATS Network Paper* 16: s. 32.
- Wiech, J. 2023. *Energetyka. Po prostu*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Wojsko Polskie. 2021. *Żołnierze Wojska Polskiego wesprą misję NATO w Turcji*, <https://www.wojsko-polskie.pl/articles/tym-zyjemy-v/2021-04-20d-zonierze-wojska-polskiego-wespra-misje-nato-w-turcji/> (dostęp: 8.10.2025).
- Wójcik, P. 2021, 10 sierpnia. Rumunia kluczem do bezpieczeństwa Polski?, <https://klubjagiellonski.pl/2021/08/10/rumunia-kluczem-do-bezpieczenstwa-polski/> (dostęp: 8.10.2025).
- Wójcik, P. 2024, 5 kwietnia. Inicjatywa Trójmorza w nadchodzących latach: jakie są perspektywy tej regionalnej współpracy CEE & NEE & SEE?, <https://www.blue-europe.eu/pl/pl-analysis/pelne-raporty/inicjatywa-trojmorza-w-nadchodzacych-latach-jakie-sa-perspektywy-tej-regionalnej-wspolpracy-cee-nee-see/> (dostęp: 8.10.2025).

- Zagroba, M. 2024, 26 kwietnia. Rumunia z Bułgarią i Turcją rozminują Morze Czarne?, <https://defence24.pl/polityka-obronna/rumunii-z-bulgaria-i-turcja-rozminuja-morze-czarne> (dostęp: 8.10.2025).
- Zespół INE. 2022, 21 czerwca. Amerykanie inwestują, Ukraina dołącza jako partner. Relacja ze szczytu Inicjatywy Trójmorza w Rydze, <https://ine.org.pl/amerykanie-inwestuja-ukraina-dolacza-jako-partner-relacja-ze-szczytu-inicjatywy-trojmorze-w-rydze/> (dostęp: 8.10.2025).

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(2)

Malgorzata Pietrasiak

 <https://orcid.org/0000-0002-4279-1483>

University of Lodz

e-mail: malgorzata.pietrasiak@uni.lodz.pl

Vietnamese Nationalism: Old Slogans, New Demands

Abstract. Vietnamese nationalism emerged from the struggle for national liberation. This is closely linked to the mythologisation of its leader, Ho Chi Minh, who became a key figure in Vietnamese nationalism, symbolising the country's national unity and independence. The maturation of Asian nationalisms during the colonial period and the unification around strong leadership are common traits in many Asian states. However, a distinctive feature of Vietnamese nationalism is its anti-Chinese sentiment. Despite Vietnam's historical adaptation of Chinese models beneficial for its development and survival, it has always emphasised independence in the process of absorption. This stance can be described as *adaptive autonomy* combined with a significant degree of pragmatism. Pragmatism and the ability to capitalise on historical moments have both facilitated the achievement of national goals and continue to legitimise the ruling authorities.

This article also explores modern nationalism, shaped by social media, which fosters new and often radical attitudes among the Vietnamese. This forces the authorities to manage anti-Chinese sentiment so as to prevent it from spiralling out of control. Furthermore, in the context of increasing regional rivalry in Asia, Vietnamese nationalism is being utilised in foreign policy to strengthen the country's position in relations with China, particularly regarding disputed areas in the South China Sea.

Keywords: Vietnam, nationalism, Vietnamese diplomacy, relations with China, Ho Chi Minh

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 26.10.2025. Verified: 17.11.2025. Accepted: 17.11.2025.

Funding information: Faculty of International and Political Studies, University of Lodz. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the Author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Wietnamski nacjonalizm. Stare hasła, nowe żądania

Streszczenie. Wietnamski nacjonalizm wyłonił się z walki o wyzwolenie narodowe. Jest on ściśle związany z mitologizacją jego przywódcy, Hồ Chí Minha, który stał się kluczową postacią wietnamskiego nacjonalizmu, symbolizując jedność narodową i niepodległość kraju. Do wspólnych cech wielu państw azjatyckich należą dojrzwienie nacjonalizmów w okresie kolonialnym oraz jednoczenie się wokół silnego przywództwa. Wyróżniającą cechą nacjonalizmu wietnamskiego jest jednak jego antychiński charakter. Mimo że Wietnam w swojej historii przyswajał chińskie wzorce, które okazały się korzystne dla jego rozwoju i przetrwania, zawsze podkreślał niezależność w procesie ich adaptacji. Postawę tę można określić jako adaptacyjną autonomię połączoną ze znacznym stopniem pragmatyzmu. Pragmatyzm oraz umiejętność wykorzystania przełomowych momentów historycznych ułatwiły realizację celów narodowych i nadal legitymizują władzę.

Artykuł omawia również współczesny nacjonalizm, kształtowany przez media społecznościowe, które sprzyjają powstawaniu nowych, często radykalnych postaw wśród Wietnamczyków. Zmusza to władze do kontrolowania nastrojów antychińskich, aby zapobiec ich wymknieniu się spod kontroli. Ponadto, w kontekście rosnącej rywalizacji regionalnej w Azji, wietnamski nacjonalizm wykorzystywany jest w polityce zagranicznej do wzmacniania pozycji kraju w relacjach z Chinami, szczególnie w odniesieniu do spornych obszarów na Morzu Południowochińskim.

Słowa kluczowe: Wietnam, nacjonalizm, wietnamska dyplomacja, relacje z Chinami, Ho Chi Minh

Introduction

Vietnamese nationalism has played a central role in shaping the country's identity, politics, and foreign relations. Unlike other nationalisms in Asia, Vietnam's nationalism is characterised by both deep anti-Chinese sentiment and pragmatic adaptation of foreign influences. In recent years, this nationalism has evolved further, fuelled by social media, economic modernisation, and geopolitical tensions in the South China Sea region. In order to discuss the aforementioned assessments, the paper answers the following questions: How can Vietnamese nationalism be described? What role had it played in the past, and what role does it play today in the country's modernisation process? What values does it refer to? Is it possible to identify specific characteristics of Vietnamese nationalism when the very definition of nationalism is ambiguous?

In his article on Asian nationalism, Adam Jelonek notes that defining nationalism is problematic due to geographical, historical, social, and cultural differences. Applying research on nationalism and the emergence of modern nation-states in Europe to the situation in East and Southeast Asia can be

misleading. Even the attempt to create a single model of nationalism for East Asia is flawed due to the significant differences in nation-building processes (Jelonek, 2011: 10). This ambiguity arises from the numerous theoretical approaches to nation-building. One of these is the ethnosymbolic paradigm, represented by Anthony D. Smith. In his book *Nationalism*, like Jelonek, Smith emphasises the heterogeneity of nationalism and its changing nature depending on historical, social, and contextual factors.

Taking into account the methodological limitations mentioned above, and following Smith, nationalism can be defined as follows: “Nationalism is an ideological movement aimed at attaining and maintaining autonomy, unity, and identity for a population deemed to constitute an actual or potential ‘nation’” (Smith, 2007: 21). Smith identifies key elements contributing to the emergence and strengthening of national unity, including symbols such as tradition, language, religion, and mythology. He introduces the concept of cultural nationalism and, more broadly, cultural identity (Smith, 2007: 99). While Smith acknowledges nationalism as a doctrine or ideology, he further asserts that “nationalism is much more than just a political ideology; it is also a form of culture and ‘religion’” (Smith, 2007: 51–52). Smith also highlights that certain aspects of nationalism serve as a substitute for political religion, portraying the nation as unique, extraordinary, and superior, regardless of region. He cites examples from India, the USA, and Japan. This includes the near-religious reverence for leaders of national liberation or nationalist movements in newly established states. Smith lists Nehru and Sukarno as examples. In this article, the focus will be on the mythologisation of Ho Chi Minh in Vietnam.

Certain theoretical assumptions from Smith’s work will be used to support the research hypothesis that a distinguishing feature of Vietnamese nationalism is its anti-Chinese sentiment. This is despite Vietnam’s historical adoption of useful Chinese models for its development and survival. However, Vietnam has always emphasised independence in its absorption of these influences. This stance can be described as ‘adaptive autonomy’ combined with a strong dose of pragmatism.

Discussions on nationalism often touch upon another related issue, namely that nationalism can be perceived both positively and negatively. On the one hand, it fosters national unity, cooperation towards common goals, harmony, and consensus. This form of nationalism is often equated with patriotism, i.e. love for one’s country, nation, and history. However, nationalism can also have a darker side, generating xenophobia and conflicts between competing national minorities with differing cultures, religions, and traditions. It can also fuel political rivalries and power struggles.

In the literature on the subject, I have encountered both admiration for Vietnamese nationalist movements and scepticism regarding the negative aspects of nationalism. This has sometimes led to a reluctance to use the term *nationalism* in favour of *patriotism*, *love of the homeland*, or *national liberation ideas*.

This study employs a historical and contextual analysis to examine the evolution of Vietnamese nationalism, its defining characteristics, and its role in contemporary political and diplomatic strategies. By analysing primary and secondary sources, including documents, historical texts, and academic literature, the paper contextualises nationalism within Vietnam's broader sociopolitical development. The research is grounded in historical inquiry, tracing nationalism from its colonial-era emergence to its current manifestations in state ideology and foreign policy. Additionally, contextualisation is used to interpret key political decisions, diplomatic shifts, and ideological narratives in the light of Vietnam's unique geopolitical position. This method allows for an in-depth exploration of how nationalism has been shaped by historical experiences while continuously adapting to modern challenges, particularly against the backdrop of Vietnam's relations with China.

During study trips to Vietnam (Hanoi) and other expert centres in Southeast Asia (2023–2024), including ISIS in Singapore, informal interviews were conducted on ideological dependencies, trust issues, and relations with China, which reinforce traditional source analysis.

A heuristic approach is employed to synthesise multiple perspectives, combining elements of nationalism theory with empirical case studies, including Vietnam's responses to China's political and economic influence. This multi-method approach not only captures the continuity and transformation of Vietnamese nationalism but also provides insight into how it functions as both a domestic unifying force and a foreign policy tool in Vietnam's regional strategy.

Asian nationalism

When analysing Asian nationalism, it is important to highlight the differences between European and Asian nationalism, stemming from the fact that the formation of modern nations in Asia coincided with the period of colonial conquests. An analysis of the works of theorists dealing with Asian nationalism – including Benedict Anderson, Partha Chatterjee, and Prasenjit Duara – shows that colonialism had had the greatest impact on the content of nationalism in this area. The second equally important factor was the modernisation processes that emerged in response to Western colonialism.

One of the most well-known and frequently cited scholars analysing Asian nationalism is the Indian researcher Partha Chatterjee. As he states, “My argument is that, due to the way the history of our modernity intertwines with the history of colonialism, we have never been able to believe in the existence of a universal domain of free discourse, unbound by differences of race or nationality. Somehow, from the very beginning, we had a cautious suspicion that, given the

close collaboration between modern knowledge and modern regimes of power, we would forever remain consumers of universal modernity; we would never be taken seriously as its authors. For this very reason, for over a hundred years, we have tried to avert our gaze from this chimera of universal modernity and to clear a space where we ourselves could become the creators of our own modernity” (Chatterjee, 1997: 14). Chatterjee emphasised the importance of creating one’s own vision of modernity by constructing a negative identity in relation to universal or Western modernity.

Benedict Anderson invokes the concept of imagined community in his study of Asian nationalism and explains that it is imagined because the members of the smallest nation will never know most of their fellow members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each of them lives the image of their communion (Anderson, 2006: 6). However, this imagined community of the nation also has certain characteristics, such as the creation of boundaries in the form of national borders, culture, and religion, as well as sovereignty, because nations arose as a response to religious monarchies and empires – and community, because despite all their differences, nations are perceived as a unity. Anderson, like other theorists of Asian nationalism, writes about the emergence of this idea in opposition to European colonialism, but at the same time emphasises that it was the colonisers who, through their actions – namely by creating bureaucracy, maps, education, and official languages – built imagined communities. An example of this is the Vietnamese myth of national community used by Ho Chi Minh in the national liberation struggle, despite all ethnic, cultural, and religious differences.

In his reflections on Asian nationalism, Prasenjit Duara emphasises that since World War II, nationalism in Asia has taken on various forms: revolutionary, anti-communist, participatory, civic, ethnic, religious, and others. These have often been movements for social justice and the reduction of inequality. Nationalism as a grassroots movement is important, because it encourages people to consider the costs of efficient modernisation for people and the environment. Duara draws attention to the “ominous face” of contemporary nationalism – the rise of chauvinistic, populist nationalism. In his view, nationalism today works both to protect from real or perceived predation and to integrate the nation in order to gain a competitive advantage (Duara, 2018: 16).

The theoretical generalisations presented above, characterising Asian nationalism, can be applied to Vietnamese nationalism. First and foremost, its anti-colonial nature, the need to build a community based on traditional values and religions – adopted mainly from China but also from the West – as well as language and the building of strong leadership, and even mythologising the leader in the national liberation struggle are all elements that appear in Vietnam’s nationalist movements starting from the second half of the 19th century.

This raises an important question: did nationalism, as a political and social phenomenon, emerge independently in Asia, based on the way the societies in the

region perceived it, or was it a product of elite intellectual thought? Did it adopt nationalist ideas, or did it create them?

Here, one can observe certain paradoxes. As Rupert Emerson highlights in his analysis, “Every nation that becomes aware of itself inevitably seeks in its past those elements that are characteristic, that led it to independent existence, and that serve to demonstrate its exceptional and distinguished ancestors – whether real or largely mythical. What likely drives a nation forward in its will to exist and strengthen itself is the belief among its members that they share common goals, values, customs, and views, shaped by an immemorial past, of which only they are truly aware and which only they can properly influence in guiding their collective life” (Emerson, 1954: 134).

This is true, but it must also be remembered that nationalist ideas reached Asian countries through colonisers. While searching for elements that contrasted with their national specificity, Asian societies simultaneously sought tools to weaponise nationalism against Western nations – ironically, drawing from Western sources and characteristics.

Summarising the theoretical considerations regarding nationalism – particularly Asian nationalism – it is evident that it is a multidimensional concept. It has evolved over time and in different geographical contexts, but it has always been focused on the nation-state – either as its foundation or as its consequence. Nationalism appeals to strong collective emotions and identity, which can sometimes lead to xenophobic behaviour. It is based on a sense of community, shaped by shared cultural patterns, ideas, values, and religion. Asian nationalisms in particular have emphasised collective responsibility and social unity. In Asian countries, nationalism played the leading role in anti-colonial struggles and is now utilised in modernisation processes aimed at breaking away from dependence on the West as well as achieving economic and social parity with developed nations. Asian nationalism has become a tool for mobilisation in international competition. However, Asian nationalism should not be standardised. Historical and geographical factors have made it complex and diverse. Nevertheless, both Asian and Western nationalisms share a common denominator, namely the pursuit of a strong national identity and independence. The case of Vietnamese nationalism serves as a prime example of this dynamic.

Nationalism in Vietnam

The theoretical generalisations presented above, characterising Asian nationalism, can be applied to Vietnamese nationalism.

In the academic literature, three different perspectives on the emergence of the Vietnamese nation can be identified. One perspective assumes that the Vietnamese

nation, as a modern phenomenon, is a result of Western colonialism and a reaction to it. This view was popular among comparative scholars who broadly described “Asian nationalism” but did not provide specific arguments to illuminate the case of Vietnam. This perspective was noted in the first part of the article. The second perspective considers the Vietnamese nation as an ethnic group rather than a modern phenomenon. Some scholars associate the country’s nationalism with opposition to the Chinese, who ruled the region from 111 BCE to 939 CE and later from 1407 to 1428 (SarDesai, 2005: 45). The third view, one proposed by Tuong Vu, conceptualises Vietnamese nationality not as an ethnic identity but as a communal identity (Tuong Vu, 2007: 179). This last level of conceptualisation can be linked to communist ideology, which is most commonly invoked when characterising Vietnamese nationalism today.

Ideology serves as a key criterion through which Vietnamese scholars classify nationalism. By the late 19th century, nationalism was associated with the spirit of “loyalty and patriotism” under the banner of the anti-colonial and anti-French ‘Can Vương’ movement. However, by the early 20th century, two main ideological currents had emerged: one associated with bourgeois ideology and the other connected with communist ideology. Nationalism rooted in liberal democracy developed significantly in the early 20th century. Its goal was not only to overthrow the monarchy but also to expel French colonialists. The most well-known representatives of these ideas, who were also key figures in Vietnamese nationalism, were Phan Boi Chau and Phan Chau Trinh.

It is worth noting that for the Vietnamese – who were more influenced by China than the rest of Southeast Asia – figures such as Sun Yat-sen and the Kuomintang, and later Chinese communism, became sources of nationalist and organisational inspiration. This confirms the validity of the assumptions of adaptive autonomy emphasised in the introduction to this article. Phan Boi Chau’s views were more radical, as he believed that military means should be used to end French colonialism. Phan Chau Trinh, on the other hand, differed, being more moderate and representing reformist views.

Despite acknowledging the influence of these thinkers as the founders of Vietnamese nationalism, Vietnamese scholars perceive the thought of Ho Chi Minh as the primary force that built and glorified nationalist ideas. According to Lai Quoc Khanh and Ngo Thi Huyen Tran, “Phan Boi Chau’s nationalism had a racist undertone when he introduced the concept of ‘incompatible heterogeneity.’ Through his entire explanation of ethnic relations, people can see glimpses of a narrow and selfish national spirit” (Lai Quoc Khanh, Ngo Thi Huyen Tran, 2023: 12).

Such remarks carefully constructed a nationalist narrative close to communist ideas and strengthened the position of the communist leader, Ho Chi Minh. Based on the aforementioned positions of Asian nationalism theorists, it should be noted that Vietnam’s national identity was not created solely in the struggle

against colonialism, but also through the adoption and use of various ideas, namely Confucianism, communism, modernism, and local tradition. From the very beginning, as David Marr argues, “Vietnamese nationalism was from the outset torn between a deep respect for tradition and a fervent desire for modernity” (Marr, 1971).

Religious contents were used in nationalistic narratives. Three religious and philosophical systems have played a particularly important role in Vietnamese national identity: Buddhism, Taoism, and Confucianism. This clearly indicates that Vietnam was historically connected to and influenced by the Chinese civilisation. Indeed, China did introduce Taoism and Confucianism to Vietnam. Only Buddhism was not associated with the Chinese civilisation, although even in this case it can be said that Chinese Buddhism and Vietnamese Buddhism have a great deal in common. Confucianism played an important role in shaping Vietnamese statehood and political elites. The concept of ‘unity in diversity’, a deeply humanistic slogan, became a core part of the Vietnamese nationalist discourse from the 18th century to the present day (Nguyen Dang Thuc, 1965: 26). During the colonial period, the influence of the Catholic Church increased, along with broader access to the European culture. These processes sparked debates among the Vietnamese elite about the country’s development path, leading to calls for reforms and modernisation. Intellectuals emerged, calling for change and modernisation in all spheres of social life. Therefore, Ho Chi Minh’s nationalist ideas, which he promoted in the national liberation movement, included a desire to draw on both Eastern culture and Western culture. As Ho Chi Minh stated, “Confucianism developed personal ethical education, the religion of Jesus strengthened the spirit of humanitarianism. Marxism reinforced dialectical methods, and Sun Yat-sen’s doctrine promoted policies tailored to the conditions of a given country” (Nguyen Dy Nien, 2008: 50).

This search for common ground between tradition and modernity – between Asian values and newly introduced European influences, including Catholicism – led to the emergence of new Vietnamese sects. The most influential one was the syncretic religion Cao Dai, which can be considered an element of nationalist ideas in Vietnam. Another important religion was Hoa Hao – a modernised, syncretic form of Buddhism, regarded as the most nationalist of Vietnam’s religions. The religious component of Vietnamese nationalism may not be its most significant aspect today, since most Vietnamese are now atheists, but it was instrumental for both nationalists such as Phan Boi Chau and communists such as Ho Chi Minh. Therefore, it should not be ignored.

The academic discourse on Vietnamese nationalism has been well-documented since the 1950s, when nationalism was presented as patriotism, an anti-colonial ideology, or a pursuit of political power. If one analyses the texts of Vietnamese nationalists and the rhetoric of official declarations and speeches, they can identify a set of expressions strongly associated with the Vietnamese nationalist tradition.

Many of these characteristics also define other East Asian nationalisms, especially anti-colonialism.

However, in my view, what distinguishes Vietnamese nationalism – and what serves as the foundation of its national identity – is a combination of two elements: anti-/non-Chineseness and pragmatism. The combination of these two characteristics means that Vietnamese people identify with the cultural heritage of the Sinitic sphere. However, Chinese intellectual traditions have always been filtered through Vietnamese values such as flexibility and practicality. Vietnam does not solely rely on Chinese heritage, nor does it always adopt it unconditionally. Instead, Vietnam selectively adapts what is useful from both Eastern culture and Western culture.

These features are not only characteristic of 20th-century anti-colonial nationalism but are also used today to promote collective political identity – especially after the introduction of the Doi Moi (economic renovation) reforms.

The specificity of Ho Chi Minh's nationalism

These two characteristics – i.e. a critical approach to Chinese influence and pragmatism – distinguish Vietnamese nationalism from others in Southeast Asia. During my study visits to Singapore (September 2024) and Vietnam (September 2023), I had conversations with prominent experts in the ASEAN diplomacy. They emphasised that all nations in the region had built their identity through strong adherence to nationalist ideals (as noted by Dr Evan Laksmana¹). However, what sets the Vietnamese elite apart is their deep knowledge of China, their sensitivity to Chinese influence, and their cautious approach towards China (as highlighted by Professor Wang Gungwu²).

This section examines these elements through the lens of Ho Chi Minh's leadership of Vietnamese communists. Referring to the theoretical framework of nationalism, particularly the ideas of Anthony D. Smith, this article explores Ho Chi Minh as a figure deeply embedded in Vietnamese nationalism – almost to the point of mythology. Ho Chi Minh's activity and ideology reflected both a fear of Chinese domination and pragmatism. His nationalist ideals combined with the communist ideology formed the foundation of the Vietnamese national identity. For Ho, communism provided a path to achieving national liberation goals, patriotism and nationalism were interchangeable concepts, while his messaging

---

¹ Senior Fellow Southeast Asia Military Modernisation AT the International Institute for Strategic Studies (IISS).

² Professor Wang Gungwu is the Chairperson of the East Asian Institute and a university Professor at the National University of Singapore.

was straightforward, emotionally compelling, and resonated deeply with ordinary Vietnamese people. When addressing Western leaders, including the United States, Ho Chi Minh's discourse shifted. His approach differed when dealing with the West, adapting his rhetoric to emphasise independence and patriotism over communism. U.S. General Gallagher, when asked about the communist nature of the Viet Minh, responded: "They were clever and effectively created the impression that they were not communists. They emphasised their desire for independence and 'Annamese' patriotism. Their excellent organisation and propaganda techniques, Gallagher noted, bore some marks of Russian influence. However, he believed that the Viet Minh should not be labelled as full-fledged doctrinal communist" (Memorandum of Conversation..., 1946). After Ho Chi Minh's death, Alden Whitman published an article arguing that his ideas were a mixture of nationalism and communism (Whitman, 1969).

Was this opportunism, or pragmatism in Ho Chi Minh's actions and ideology? I interpret it as pragmatism, though assessments of his approach did vary. For some, his strategy was patriotic and in line with national interests, while others believed it had harmed the national liberation movement. The Republic of Vietnam's (South Vietnam) ambassador to the USA, Vu Van Thai, accused Ho Chi Minh and his political faction of subordinating the national liberation struggle to the communist ideology and systematically eliminating alternative paths to independence (Vu Van Thai, 1966: 3–12). Vu Van Thai argued that the nationalist struggle could have been shorter if internal conflicts had not been fuelled by ideological divisions. He recognised Ho Chi Minh's political genius in 1945, but was critical of how Vietnamese nationalism became entangled in the communist doctrine. This political genius was supported by skillful propaganda, which contributed to the creation of a legend, a myth of a Vietnamese nationalist, an important component of the Vietnamese identity. "Ho Chi Minh assured Vietnamese people from all walks of life that their lives and actions mattered. He encouraged both young and old to look beyond their families and villages and see that their nation – Vietnam, their 'homeland' – needed them. This nationalist message was a powerful element of the DRV regime" (Holcombe, 2020: 10).

This raises the question: how did the Vietnamese nationalist rhetoric, which was often anti-Chinese and sceptical of Chinese communist influence, fit into the communist framework? How did Vietnamese leaders convince their people to follow a similar path to China while maintaining a distinct Vietnamese identity? Some even feared that communism could not serve as a solution for national liberation, arguing that: "The communist and pro-Chinese Ho Chi Minh will never change the Vietnamese people's historically hostile attitude toward China" (Tuong Vu, 2007: 185). In the same study, Tuong Vu pointed out that Vietnamese nationalism's greatest strength – its communist character – could also become its weakness, as communists sought a close alliance with China. However, these concerns did not materialise owing to another key trait of Vietnamese nationalism,

namely pragmatism. Ho Chi Minh successfully combined ideological consistency with strategic flexibility.

The pragmatism and subordination of actions to the idea of the decolonisation and unification of the state made Ho Chi Minh choose certain elements of the communist ideology that made it easier for him to reach the Vietnamese and at the same time benefit from the support of the communist movement. Ho often avoided openly endorsing Chinese initiatives (Lacouture, 1968: 247). He frequently used the slogan “Vietnam’s own path”, emphasising that Vietnam was not blindly following either the Soviet Union or China. By maintaining this stance, Ho Chi Minh skillfully navigated the rivalry between the USSR and China, asserting: “Loyalty to Moscow? Loyalty to Beijing? To neither – loyalty belongs purely and simply to Hanoi” (Lacouture, 1968: 259).

It is worth quoting another assessment, namely Ruth Fischer, who draws attention to Ho Chi Minh’s dilemmas related to finding an alternative to the bipolar puzzle. Fisher points out that Ho deliberately emphasised during negotiations with France his agreement to join the French Union, modelled on the British Commonwealth, and adds that he was not anti-French. Fisher believed that joining the French Union could have given Vietnam a certain degree of independence from Moscow, which Ho, a man with such extensive experience in changing political fronts, certainly did not overlook. She adds that there has always been a strong anti-Chinese sentiment among the people of Indochina, because they fear assimilation by their powerful neighbour. In order to preserve their national integrity – Marxists and non-Marxists alike – the Indochinese must distinguish themselves from each other. Among the many types of Asian nationalism, Indochinese nationalism is, in her opinion, one of the most energetic ones (Fisher, 1954: 86–97). Ho Chi Minh was willing to compromise on secondary issues to achieve his ultimate goal, i.e. national unity and independence. From this analysis, one can conclude that Vietnamese nationalism was rooted in Marxist-Leninist orthodoxy but contained a strong nationalist element, and rejected Chinese extremist influences. Vietnam, like China, underwent a cultural revolution, but without book burnings, and with science and educators being respected. Throughout the ideological conflict between China and the USSR in the 1950s and beyond, Ho Chi Minh positioned himself as a mediator, presenting a moderate image to the world. As William Duiker put it: “Like other nationalist groups, the communists primarily sought a solution to the national question. Marxism, like democracy or fascism, was simply a tool in this process” (Duiker, 1976: 17).

The cited fragments of the analysis of Ho Chi Minh’s ideas and some quotes from his speeches demonstrate that Ho Chi Minh’s communism was “nationalist”, and that the only ideas he absorbed were those that aided the national liberation struggle and appealed to the Vietnamese for propaganda purposes. This section also presents other opinions. Finally, we can add those published in the *National Defense* journal (Nguyen Cong Khuong, Nguyen Duc Cuong),

which completely reject the argument that “in essence, Ho Chi Minh’s ideology is nationalism”. The authors assumed that the tactic of emphasising Ho Chi Minh’s nationalism was intended to create a dissonance between Ho Chi Minh’s ideology and Marxism-Leninism, thus undermining the ideological foundations of the Communist Party. I advocate the former position.

Anti-Chinese sentiment in contemporary Vietnamese nationalism

The characteristics of Vietnamese nationalism, discussed in the previous section, have become deeply ingrained in both political activities and the way the reality is perceived. On the one hand, anti-Chinese sentiment has taken various forms and narratives – ranging from blaming China, through criticising China, to conspiracy theories.

The situation in the region at the turn of the 1970s and 1980s contributed to the intensification of anti-Chinese sentiment. The invasion of Cambodia by Vietnamese troops in December 1978 was the direct cause of the Sino-Vietnamese War. During his visit to the USA in January 1979, Deng Xiaoping spoke of a lesson for the “little hegemon.” The Third Plenum of the Communist Party of China (CPC) in December 1978 made the decision to attack. Chinese forces entered Vietnam on 17 February 1979. After three weeks, they were withdrawn. The main objectives of this operation were to quickly capture the border towns of Cao Bang, Lang Son, and Lao Cai, destroying the Vietnamese armed forces and weakening the Vietnamese defence system, as well as destroying the Vietnamese economy in the north of the country (Ostaszewski, 1998: 351). Both sides suffered losses amounting to approximately 50,000 casualties on the Vietnamese side and 20,000 casualties on the Chinese side. The economic and social costs for Vietnam were enormous. The country’s image on the international arena suffered, and anti-Chinese sentiment naturally increased.

Currently, opposition to China in Vietnam is expressed through two main channels, namely protests and debates about alternative interpretations of nationalism. Both these channels pose a serious threat to the legitimacy of the Vietnamese Communist Party. Concurrent with the protests, some Vietnamese intellectuals have begun to question the legitimacy of the Vietnamese Communist Party as the sole ruling party in Vietnam and its construct of communist nationalism.

The Vietnamese government seeks to control these sentiments, sometimes using them as leverage against China, at times tolerating them or even supporting them. On the other hand, both in the past and today, there have been many similarities between Vietnam and China, particularly in terms of their political and economic systems. Certain political experiences have been adapted to meet Vietnam’s needs.

Party diplomacy (talks and agreements at the level of senior party officials) is an important instrument of foreign policy, which helps to calm conflicts. However, it should also be noted that an overly compliant policy by the Vietnamese authorities can generate social resentment and even lead to the delegitimisation of the government, and certainly to dissatisfaction. One example of anti-Chinese sentiment was the protests in Vietnam before the Beijing Olympics, which lasted throughout 2008. Although the Vietnamese authorities pledged to prevent riots during the opening ceremony, brief demonstrations took place in Hanoi and Ho Chi Minh City. These were dispersed by police, but anti-Chinese demonstrations resurfaced (Andělová, Strašáková, 2018: 293).

Fearing an escalation of tensions, the authorities detained bloggers inciting demonstrations, and in 2008, they adopted Decree No. 72, which “prohibits the use of the Internet and online information to oppose SRV [Socialist Republic of Vietnam – M.P.]”. The decree lists other conditions for interference in this sphere of communication, related to sowing hatred and stimulating hostility between nations (Andělová, Strašáková, 2018: 293).

There are currently two major issues in bilateral relations that are fuelling nationalist, anti-China attitudes among the Vietnamese – the fear of China’s economic dominance and China’s assertiveness on the South China Sea issue are both undermining Hanoi’s trust in Beijing. What is new in the actions of Vietnamese nationalists is the increasing use of social media to express opposition to both economic issues and sovereignty over the Spratly and Paracel archipelagos in the South China Sea (Dien Nguyen An Luong, 2021: 10). Vietnamese nationalists are using social media platforms to share anti-Chinese sentiments, mobilise protests, bypass censorship, and publicise demonstrations. Modernisation processes in Vietnam due to anti-Chinese sentiment have intensified.

These actions have led to repeated protests against Chinese interference, such as in 2011, when anti-Chinese protests were held every Sunday in Hanoi and Ho Chi Minh City for two months, and especially in 2014, when China installed an oil rig in Vietnam’s exclusive economic zone. Tens of thousands of Vietnamese people gathered in major cities to call for China’s withdrawal. Many Vietnamese Internet users called on Hanoi to unite with other Southeast Asian nations that were intimidated by China and to resist its aggression by force, referring to the country’s victorious past.

Although it appeared to be a spontaneous display of patriotism, it was quietly supported by the Vietnamese authorities, who allowed uncensored public comments on news outlets and social media. The Vietnamese government, aware of the benefits and problems associated with nationalism, took a dual approach to nationalism and the South China Sea. On the one hand, the state allowed ongoing nationalist discourse on social media and criticism of Chinese maritime activities in official news outlets. On the other hand, Vietnam’s official response to increasing Chinese interference has been limited since 2014.

The main objective of this adjustment in the authorities' actions was to prevent criticism of China and anti-Chinese sentiment from getting out of control and influencing Vietnam's foreign policy. Hence the 2016 Cybersecurity Law, which, as experts emphasise, gives the government *carte blanche* to monitor, censor, and even punish those who participate in the debate (Dien Nguyen An Luong, 2021). While the state occasionally responded to online nationalism in the 2000s and in the first half of 2010s, this situation changed after 2016, and the government began to shape the social media landscape for broader propaganda purposes. *Force 47*, established by the Vietnamese People's Army, became a supporting tool (Nguyen The Phuong, 2018).

Research by the Singapore-based ISEAS Institute found that state-affiliated cyber units such as *Force 47* and non-governmental social media accounts influence nationalist discourse (Dien Nguyen An Luong, Nguyen Khac Giang, 2024). Through *Force 47* and other cyber units, state actors have systematically intervened in online discussions on a wide range of issues beyond sovereignty. Three social media platforms are the most popular: in 2024, the most frequently used one was Facebook (with over 70 million people), while the other two included TikTok and YouTube (over 60 million people) (Dien Nguyen An Luong, Nguyen Khac Giang, 2024).

Since these protests in the mid-2010s, there have been no major anti-China protests in Vietnam, except for one instance in 2018 against a planned special economic zone law that would have favoured Chinese investors (Nguyen Nghia, 2023). The aforementioned law, which granted 99-year leases, sparked waves of protests, as people feared that the special zones would be dominated by Chinese investors. The protests even targeted local authorities. For example, in the southeastern province of Binh Thuan, 102 people were detained. Demonstrators also protested in the largest cities of Hanoi and Ho Chi Minh City, and the slogans used at these demonstrations – “No land lease to China, not even for a day” – reflect the nationalist sentiments of most Vietnamese (Vietnam Detains..., 2018).

Anti-China sentiment in the Vietnamese society was also exemplified by the reaction to vaccine diplomacy. After considerable deliberation, the government approved the Sinopharm vaccine, but research by the Singapore-based ISEAS Institute showed that Vietnamese people distrust China. When asked – ‘Which ASEAN dialogue partner has provided the region with the most COVID-19 assistance?’ – the respondents in the ASEAN cited China in over 44% of responses, but only 13.7% of Vietnamese cited their neighbour (The State of Southeast Asia: 2021 Survey Report: 13).

In the same survey, the following question was asked: “How confident are you that China will ‘do the right thing’ by contributing to global peace, security, prosperity, and governance?” In 2021, 26% of the ASEAN respondents said they completely distrusted China, while 61% of the Vietnamese respondents said they distrusted China. If one adds those who had a slight degree of trust, it

would essentially show that no one in Vietnam trusts the Chinese, or their trust is very limited (The State of Southeast Asia: 2021 Survey Report: 42).

Systematic research conducted by the ISEAS shows that distrust and fear of China's influence in Vietnam persists. In a 2025 study, when asked – “How do you perceive the influence of a specific political and strategic force on your country?” – 68.8% of the ASEAN respondents said they feared China's growing power, while 91.2% of the Vietnamese gave the same answer (The State of Southeast Asia: 2025 Survey Report: 35).

Conclusion

Vietnamese nationalism has played a central role in shaping the country's political identity, historical trajectory, and foreign policy. Unlike many other nationalist movements in Asia that emerged purely as anti-colonial struggles, Vietnamese nationalism is unique in its combination of deep-seated anti-Chinese sentiment and the pragmatic adaptation of external influences. This pragmatism – described in this paper as adaptive autonomy – has allowed Vietnam to selectively adopt useful aspects of Chinese governance, economic strategies, and political structures, while simultaneously maintaining a strong commitment to independence and resisting external domination. This flexibility has been key in sustaining political stability, economic growth, and diplomatic manoeuvrability in an increasingly complex geopolitical landscape. Historically, leaders such as Ho Chi Minh exemplified this pragmatic nationalism by balancing ideological loyalty to Marxism-Leninism with a firm nationalist agenda that prioritised national unity and sovereignty over rigid ideological adherence. Even today, appeals to Ho Chi Minh's legacy, through propaganda posters and on the Internet, demonstrate the state's sophisticated ability to shape and exploit genuine nationalist sentiments (Dien Nguyen An Luong, Nguyen Khac Giang, 2024).

In contemporary Vietnam, this pragmatic nationalism continues to shape the country's domestic governance and international positioning. While anti-Chinese sentiment remains a driving force in the national discourse, Vietnam does not adopt a purely confrontational stance. Instead, the government engages China strategically – leveraging economic ties, participating in regional trade agreements, and managing maritime disputes through both diplomacy and controlled nationalist rhetoric. At the same time, social media and digital activism have both introduced new dynamics, pushing the government to respond to growing nationalist sentiments while ensuring that they do not spiral out of control. The ability to balance nationalist fervour with diplomatic pragmatism remains a crucial tool in Vietnam's statecraft, helping the country assert sovereignty without jeopardising economic and security interests. As regional tensions continue to rise, the

Vietnamese government's adaptive, pragmatic approach to nationalism will be key in sustaining its political legitimacy, economic ambitions, and geopolitical resilience in the face of evolving global challenges. However, there is a risk that excessive control and management of cyber nationalism, which helps maintain regime stability and effective diplomacy, will cause a loss of the sight of genuine public sentiment and weaken the ability to respond appropriately.

Bibliography

- Andělová, P., Strašáková, M. 2018. The Rise of Nationalism in Asia: The Case of China and Vietnam. In: R. Ondrejcsák, P. Bátor, R.Q. Turcsányi, M. Mochťák (eds), *Panorama of Global Security Environment 2017–2018, The Central European Perspective*. Bratislava: STRATPOL.
- Anderson, B. 2006. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (revised edition). London–New York: Verso.
- Chatterjee, P. 1993. *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691201429>
- Chatterjee, P. 1997. *Our Modernity*. Published by the South-South Exchange Programme for Research on the History of Development (SEPHIS) and the Council for the Development of Social Science Research in Africa (CODESRIA). Rotterdam–Dakar.
- Dien Nguyen An Luong. 2021. The Growing Salience of Online Vietnamese Nationalism. *ISEAS*, https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2021/05/TRS11_21.pdf (accessed: 5.01.2025).
- Dien Nguyen An Luong, Nguyen Khac Giang. 2024. 2024/103 Understanding the Rise and Rise of Online Nationalism in Vietnam. *ISEAS*, <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/2024-103-understanding-the-rise-and-rise-of-online-nationalism-in-vietnam-by-dien-nguyen-an-luong-and-nguyen-khac-giang/> (accessed: 13.06.2025).
- Duara, P. 2018. Nationalism and Development in Asia. *WIDER Working Paper* 95, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/190144/1/wp2018-095.pdf> (accessed: 10.05.2025).
- Duiker, W. 1976. *The Rise of Nationalism in Vietnam 1900–1941*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Emerson, R. 1954. Paradoxes of Asian Nationalism. *The Far Eastern Quarterly* 13(2) (Feb.), pp. 131–142. <https://doi.org/10.2307/2942061>
- Fischer, R. 1954. Ho Chi Minh: Disciplined Communist. *Foreign Affairs* 33(1) (Oct.), pp. 86–97. <https://doi.org/10.2307/20031077>
- Holcombe, A. 2020. *Mass Mobilization in the Democratic Republic of Vietnam, 1945–1960*. Honolulu: University of Hawai'i Press. <https://doi.org/10.36960/9780824884468>
- Jelonek, A.W. 2011. Nacjonalizmy w Azji w świetle teorii. In: A.W. Jelonek (ed.), *Nacjonalizm, etniczność i wielokulturowość na Bliskim i Dalekim Wschodzie* (pp. 9–36). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lacouture, J. 1968. *Ho Chi Minh. A Political Biography*. New York: A Vintage Book.

- Lai Quoc Khanh, Ngo Thi Huyen Tran. 2023. The Concept of Nationalism and Its Development in Vietnam. *Journal of Law and Sustainable Development* 11(5), e484, https://www.researchgate.net/publication/373636074_The_Concept_of_Nationalism_and_its_Development_in_Vietnam (accessed: 15.08.2025).
- Marr, D. 1971. *Vietnamese Anticolonialism*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520334458>
- Memorandum of Conversation, by Mr. Richard L. Sharp of the Division of Southeast Asian Affairs. 1946. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v08/d17> (accessed: 10.07.2024).
- Nguyen Cong Khuong, Nguyen Duc Cuong. 2023. Rejecting the Argument That “In Essence, Ho Chi Minh’s Ideology Is Nationalism”. *National Defence Journal*, <https://tapchiquptd.vn/en/events-and-comments/rejecting-the-argument-that-in-essence-ho-chi-minhs-ideology-is-nationalism/20819.html> (accessed: 15.05.2025).
- Nguyen Dang Thuc. 1965. *Asian Culture and Vietnamese Humanism*. Saigon.
- Nguyen Dy Nien. 2008. *Ho Chi Minh Thought on Diplomacy*. Hanoi: Gioi Publishers.
- Nguyen Nghia L. 2023. Vietnam and China: Conflicting Neighbors Stuck in Nationalism and Memory. *Harvard International Review*, <https://hir.harvard.edu/vietnam-and-china-conflicting-neighbors-stuck-in-nationalism-and-memory/> (accessed: 15.08.2025).
- Nguyen The Phuong. 2018. The Truth About Vietnam’s New Military Cyber Unit. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/01/the-truth-about-vietnams-new-military-cyber-unit/> (accessed: 15.08.2025).
- Ostaszewski, P. 1998. Wojna chińsko-wietnamska 1979. In: A. Bartnicki (ed.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- SarDesai, D.R. 2005. *Vietnam Past and Present*, Fourth Edition. Los Angeles: University of California.
- Smith, A.D. 2007. *Nacjonalizm*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- The State of Southeast Asia: 2021 Survey Report. *ISEAS*, <https://www.iseas.edu.sg/category/centres/asean-studies-centre/state-of-southeast-asia-survey/> (accessed: 15.08.2025).
- The State of Southeast Asia: 2025 Survey Report. *ISEAS*, <https://www.iseas.edu.sg/category/centres/asean-studies-centre/state-of-southeast-asia-survey/> (accessed: 15.08.2025).
- Tuong Vu. 2007. Vietnamese Political Studies and Debates on Vietnamese Nationalism. *Journal of Vietnamese Studies* 2(2) (Summer), pp. 175–230. <https://doi.org/10.1525/vs.2007.2.2.175>
- Vietnam Detains 100 after anti-China Economic Zone Protests Turn Violent. 2018. *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-44436019> (accessed: 15.08.2025).
- Vu Van Thai. 1966. Vietnam: Nationalism under Challenge. *Vietnam Perspectives* 2(2) (Nov.), pp. 3–12.
- Whitman A. 1969. Ho Chi Minh Was Noted for Success in Blending Nationalism and Communism. *The New York Times*, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/learning/general/onthisday/bday/0519.html> (accessed: 10.09.2025).

Małgorzata Pietrasiak, the initiator of the establishment and, until 2024, the head of the Department of Asian Studies at the Faculty of International and Political Studies of the University of Lodz, and a member of the Polish Society for International Studies. She specializes in issues related to the Indochinese Peninsula—mainly Vietnam—East Asian integration processes, and international relations in Southeast Asia. She is the author of several books, including: *The Vietnamese Problem in the UN Forum in 1945–1977* (Lodz University Press, 2002); *Vietnam's Cultural and Educational Policy 1945–1976* (Ibidem Press, 2004); *Environmental Determinants of Vietnam's Foreign Policy in the Face of Integration with the Global Economy* (Adam Marszałek Publishing House, 2010); *The Regional Dimension of the History of Russian-Chinese Relations* (Lodz University Press, 2012); *Difficult Reconciliation: Diplomacy in the Process of Normalizing U.S.–Vietnamese Relations* (Lodz University Press, 2017); *Russia's Pivot to (Southeast) Asia: Russia's Policy towards Southeast Asia in the 21st Century* (Lodz University Press, 2022). She is also the co-author and scientific editor of several other works, as well as the author of over 100 academic articles published in collective volumes in Polish, English, and Russian, mainly on Southeast Asia, ASEAN, and Vietnamese policy.

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(2)

Mirella Korzeniewska-Wiszniewska

 <https://orcid.org/0000-0001-7631-0601>

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: m.korzeniewska-wiszniewska@uj.edu.pl

Serbia na rozdrożu integracyjnym – wyzwania na drodze do UE, impas i polityczne narracje

Streszczenie. Przez całą drugą dekadę XXI w. Republika Serbii była państwem, które pokonywało ścieżkę procesu akcesyjnego do Unii Europejskiej w sposób najszybszy spośród bałkańskich państw kandydujących i wydawała się w pierwszej kolejności wejść do wspólnoty w kolejnym rozszerzeniu. Odejście od demokratyzacji systemu przez długi czas było akceptowane przez Unię Europejską na rzecz polityki stabilizacji w regionie Bałkanów, co budziło głośny, ale niesłyszany w Brukseli sprzeciw krytyków Aleksandra Vučića. W efekcie polityka oczekiwania, nadziei i zachęt ze strony Unii Europejskiej zakończyła się jednoznacznym stwierdzeniem impasu w procesie integracyjnym w 2025, w którym przez kolejny rok nie został dokonany żaden znaczący postęp. Autorka stara się przeanalizować uwarunkowania stagnacji, w której znalazła się Republika Serbii w swoim procesie integracyjnym poprzez zestawienie postawy władz w polityce wewnętrznej i zagranicznej, reakcji na nią serbskiej i unijnej opinii publicznej, a także perspektyw integracyjnych, które stoją przed tym kluczowym dla Bałkanów państwem.

Słowa kluczowe: Bałkany, Serbia, polityka integracyjna UE, polityka integracyjna Serbii

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 28.10.2025. Verified: 14.11.2025. Accepted: 17.11.2025.

Funding information: Jagiellonian University. **Conflicts of interest:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the Author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Serbia at an Integration Crossroads – Challenges on the Path to the EU, Stalemate, and Political Narratives

Abstract. Throughout the second decade of the 21st century, the Republic of Serbia was the Balkan candidate country that progressed most rapidly through the European Union accession process and seemed to be the frontrunner to join the community in the next enlargement. The departure from the democratisation of the system was accepted by the European Union for a long time in favour of a policy of stabilisation in the Balkan region, which aroused loud but unheard opposition in Brussels from Aleksandar Vučić's critics. As a result, the European Union's policy of waiting, hoping and encouraging ended with a clear statement of deadlock in the integration process in 2025, with no significant progress made in the following year. In this article, the author attempts to analyse the conditions of stagnation in which the Republic of Serbia finds itself in its integration process by comparing the attitude of the authorities in domestic and foreign policy with the reactions of Serbian and EU public opinion, as well as the integration prospects facing this key Balkan country.

Keywords: Balkans, Serbia, EU integration policy, Serbia's integration policy

Wstęp

Przez całą drugą dekadę XXI w. Republika Serbii (obok Czarnogóry) była państwem, które pokonywało ścieżkę procesu akcesyjnego do Unii Europejskiej w sposób najszybszy spośród bałkańskich państw kandydujących i wydawała się w pierwszej kolejności wejść do wspólnoty w kolejnym rozszerzeniu. W dobie ogólnoświatowego pochodzenia populizmów UE przez lata z wyrozumiałością odnosiła się do kreowania polityki wewnętrznej i zagranicznej przez Aleksandra Vučića i jego Serbską Partię Postępową, mimo procesu centralizacji i zawłaszczania państwa przez elity rządzące. Było to nagłaśniane w tekstach eksperckich i naukowych, w kraju i za granicą, na co Bruksela przymykała oko. Z wyrozumiałością odnoszono się również do stanowiska Serbii wobec Federacji Rosyjskiej po 2022 r., zbliżenia w obszarze handlu z obszarem euroazjatyckim, dużych inwestycji chińskich, jak i trwającego kolejną dekadę braku konsensusu wokół kwestii Kosowa. W 2020 r. zrewidowano nawet metodologię procesu akcesyjnego, aby udogodnić i usprawnić ten proces z korzyścią dla państw kandydujących. Kluczową innowacją tej metodologii polityki rozszerzenia było utworzenie sześciu kłustrów negocjacyjnych obejmujących rozdziały negocjacyjne. Poza tym podziałem pozostały odrębne rozdziały: 34. – Instytucje i 35. – Inne kwestie (obejmuje proces normalizacji stosunków z Kosowem) (Pregovarački klasteri).

Mimo to podejście UE do rozszerzenia jest postrzegane jako sztywne i wewnętrznie sprzeczne. Ramy stały się nadmiernie złożone, co stworzyło zbyt wiele punktów spornych, w których polityka wewnętrzna państw członkowskich utrudniała proces akcesyjny. Unia Europejska w dużej mierze uzależniła rozwiązywanie sporów dwustronnych od spełnienia warunku wstępnego postępu, co doprowadziło do sytuacji, w której warunki akcesyjne wyszły poza swój technokratyczny charakter, pozwalając na położenie akcentów również na politykę tożsamościową (Canveren, Aknur, 2020: 92–93). To z kolei, jak podkreślają krytycy tego elementu integracyjnego, stoi w sprzeczności z założeniem, że rozszerzenie polega na spełnianiu kryteriów w sposób liniowy i odpolityczniony. W rzeczywistości mamy do czynienia z sytuacją, w której to wola polityczna napędza rozszerzenie. Dotyczy to nie tylko krajów kandydujących, ale także państw członkowskich UE, z których wiele, również spoza regionu Bałkanów, nie ma motywacji do dążenia do dalszej integracji. Tymczasem od krajów kandydujących często oczekuje się bezbłędnych reform, mimo że same państwa członkowskie borykają się z podobnymi problemami (w zakresie praworządności, wolności mediów, procesów wyborczych itd.) (Zorić, 2025: 3–4).

Autorka stara się przeanalizować uwarunkowania impasu, w którym znalazła się Republika Serbii w swoim procesie integracyjnym poprzez zestawienie aktywności władz w polityce wewnętrznej oraz zagranicznej, a także reakcję na nią serbskiej i unijnej opinii publicznej. W artykule wykorzystano podejście jakościowe łączące śledzenie wydarzeń istotnych dla analizy tematu, analizę kluczowych dokumentów, raportów krajowych, międzynarodowych, tekstów eksperckich i naukowych oraz dyskursu politycznego. Ta triangulacyjna metoda pozwoliła na stworzenie spójnego i wielopłaszczyznowego obrazu problematyki. W badaniu tematyki autorka wykorzystała metodę analizy systemowej, szczegółowo metodę poziomów analizy Andrew Moravcsika według podstawowego podziału, czyli poziomów: indywidualnego, krajowego i międzynarodowego. Jeśli chodzi o poziom indywidualny, to wykorzystano stanowiska i wypowiedzi głównych aktorów dyskursu publicznego na temat polityki wewnętrznej i międzynarodowej (liderów politycznych, decydentów, naukowców, ekspertów i przedstawicieli organizacji o charakterze społecznym). Analiza poziomu krajowego pozwoliła na pokazanie zarówno obrazu polityki wewnętrznej władz Serbii z punktu widzenia Unii Europejskiej, jak i odniesienie się do niego samych decydentów politycznych i ich krytyków. Z kolei trzeci poziom – międzynarodowy – pozwolił na analizę, w jaki sposób polityka zagraniczna (i wewnętrzna) Serbii wpływa na proces akcesyjny. Podejście to ma na celu identyfikację mechanizmów przyczynowych łączących rywalizacje polityczne w kraju, presji zewnętrznej i przyczyn impasu integracji z UE.

Analizując treść merytoryczną, autorka opiera się na hipotezie zakładającej, że Serbia znajduje się aktualnie w momencie politycznym, w którym nie jest już możliwa dalsza realizacja polityki wielowektorowej i władze Serbii, realnie

oddziałujące na decyzje polityczne (a więc prezydent Aleksander Vučić i partia rządząca¹), będą musiały wybrać kierunek polityczny prowadzący do demokracji według standardów UE lub zostanie postawiona w jednym szeregu z reżimem moskiewskim. Założenie to wspierają dwa pytania badawcze. Pierwsze dotyczy trwających od roku protestów studenckich: jak bardzo mogą się przyczynić do odsunięcia od władzy Serbskiej Partii Postępowej, zważywszy na fakt trwania od prawie dekady protestów obywatelskich? Drugie zaś brzmi: czy obecne elity polityczne są w stanie przeprowadzić reformy demokratyzujące system?

Jeśli chodzi o stan badań na temat procesu integracyjnego Serbii, to literatura przedmiotu jest bogata². Celem autorki nie było powtórzenie tych treści poprzez analizę całego procesu integracyjnego Serbii do UE, a skoncentrowanie się na najnowszej sytuacji, w której otwarcie mówi się już o impasie w polityce tego państwa oraz konieczności dokonania wyboru między Wschodem a Zachodem. Stąd autorka skoncentrowała się przede wszystkim na raportach Komisji Europejskiej za lata 2024 i 2025, materiałach Ministerstwa ds. Integracji Europejskiej Republiki Serbii oraz pogłębionej analizie tych dokumentów, przedstawionej przez Iwonę Lađevac i Nataszę Styczyńską. Aby oddać syntetyczny, ale kompletny, obraz postrzegania przez władzę i jej oponentów wewnętrznej i międzynarodowej sytuacji Serbii, autorka sięgnęła do tekstów naukowych i eksperckich takich czasopism oraz portali jak „Nova srpska politička misao” (czasopismo o podejściu konserwatywno-realistycznym), Peščanik i Talas (podejście liberalno-demokratyczne) czy Balkan Investigative Reporting Network/BIRN i Balkan Insight (reprezentujących analityczno-instytucjonalny punkt widzenia).

Część merytoryczna tekstu została podzielona, dla porządku, na trzy części. Pierwsza koncentruje się na polityce wewnętrznej Belgradu, druga na polityce międzynarodowej, zaś trzecia na dyskursie politycznym w Serbii na temat sytuacji w państwie w kontekście procesu integracyjnego.

---

¹ Autorka w sposób celowy wymieniła prezydenta na pierwszym miejscu. Mimo że Serbia jest demokracją parlamentarną, to pozycja prezydenta pozostaje bardzo silna. Serbska Partia Postępowa utrzymuje się przy władzy od 2012 r., zaś premier, a od 2017 r. prezydent Serbii Aleksander Vučić był jej przewodniczącym aż do 2023 r., co wskazuje na jego duży wpływ na przebieg rządzenia. Uwzględniając analizowaną w artykule sytuację, można również stwierdzić, że władza wykracza poza zakres uprawnień zarówno prezydenta, jak i (byłego) przewodniczącego partii.

² Jeśli chodzi o literaturę krajową, na temat integracji Serbii z UE, powstały teksty naukowe i eksperckie takich autorów jak: Magdalena Rekść, Agata Domachowska, Anna Jagiełło-Szostak, Konrad Pawłowski, Marta Szpala, Ewa Bujwid-Kurek, Dominika Mikucka-Wójtowicz, Natasza Styczyńska czy Krzysztof Koźbial.

Serbia na rozdrożu w procesie integracji z UE – impas i wyzwania w polityce wewnętrznej

Aleksander Vučić od początku swoich rządów, wpięty jako premier, potem jako prezydent Serbii, promuje wizerunek państwa jako neutralnego w wymiarze militarnym i politycznym. To ostatnie stanowi wyzwanie ze względu na konieczność obrania określonego modelu władzy, który automatycznie definiuje przynależność do grupy państw o określonym reżimie, zwłaszcza w warunkach europejskich. Tę kwestię Vučić rozwiązuje, podobnie jak poprzednicy, zakładając *a priori*, że Serbia jest państwem europejskim, wpisującym się w wartości demokratyczne, zgodnie z historią polityczną całej Europy, w której zawsze czynnie partycypowała, podobnie jak reprezentujący ją naród. Cała reszta to kwestia kreowania polityki zgodnie z interesem narodowym. Ponadto, władze państwowe od 2000 r. niezmiennie kierują Serbię ku integracji z UE. W ten sposób między deklarowanym „proeuropejskim” wizerunkiem Serbii a rzeczywistą jej polityką w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym występuje brak spójności, który z kolei przekłada się na stopniowe oddalanie od konwergencji politycznej z Brukselą (Imeri, 2025). Opieszałość i skuteczność (lub jej brak) we wprowadzaniu reform powiązane są z kolei z nieprawidłowym funkcjonowaniem kluczowych instytucji państwowych, związanych z praworządnością, prawami obywatelskimi, mniejszościowymi, równouprawnieniem czy wolnością słowa. Słabość tych elementów demokracji nadal definiuje Serbię jako państwo mające poważne problemy z demokracją i cechujące się reżimem hybrydowym określanym jako stabilokracja (2025 Rule of Law Report, 2025: 16). Przez długi czas centralizacja władzy, dokonywana przez Aleksandra Vučića i jego partię, przy wsparciu koalicjantów, nie była przedmiotem protestów Brukseli. Postępy w procesie integracyjnym wydawały się reformować Serbię, zaś popularność populizmu w Europie wpisywała władze, mimo wszystko, w demokratyczny pejzaż Europy. Bierność UE wobec postępujących z roku na rok autorytarnych tendencji w Serbii wywoływała dyskusję w strukturach unijnych już na przełomie drugiej i trzeciej dekady XXI w., jednak wraz z dyskusją wokół sceny politycznej w Serbii pojawiał się problem braku wystarczająco silnej opozycji, która byłaby w stanie przejąć władzę z rąk Serbskiej Partii Postępowej. Pojawiające się ruchy i ugrupowania opozycyjne były zbyt zróżnicowane, aby utworzyć jeden zwarty blok sprzeciwiający się władzy, nie należy również nie doceniać polityki osłabiania ugrupowań, prowadzonej przez prezydenta Serbii (Gjoni, 2025).

Serbia rozpoczęła negocjacje akcesyjne z Unią Europejską 21 stycznia 2014 r., po złożeniu formalnego wniosku w 2009 i uzyskaniu statusu kraju kandydującego w 2012 r., tak więc jej droga integracyjna obejmuje już (na czas pisania tego artykułu – jesień 2025 r.) 13 lat. Na ten moment wyzwaniem pozostaje zarówno polityka wewnętrzna, jak i zagraniczna. W pierwszym obszarze bardzo dużym

problemem dla władz jest przeprowadzenie reform, co powiązane jest nie tylko z brakiem efektywnego funkcjonowania instytucji, ale i brakiem woli politycznej, aby dokonać w nim zmian, oraz z kłopotami w funkcjonowaniu trójpodziału władzy. Ze względu na wysoki interwencjonizm państwowy i inflację konieczne jest pogłębienie reform w obszarze gospodarki rynkowej, przy tym wsparcie rozwoju sektora prywatnego (Radni dokument Komisije, 2024: 59, 71, 79, 90, 99; Styczyńska, 2024: 336). Kluczową rolę odgrywa również dostosowanie procesu kształcenia w odniesieniu do potrzeb rynku pracy; przyrost demograficzny Serbii jest porównywalny z tym w Europie (Radni dokument Komisije, 2024: 89; Styczyńska, 2024: 336), natomiast w ostatnich 3 dekadach nastąpił poważny odływ wyspecjalizowanej siły roboczej różnych szczebli wykształcenia, zarówno ze względu na sytuację w latach 90. XX wieku, jak i politykę drenażu mózgów (Serbia: Human Flight and Brain Drain; Baletic, 2024a).

Wyżej wymienione obszary wskazują na wiele płaszczyzn wymagających dostosowania, jednak największym problemem pozostaje zła sytuacja fundamentalnych ram, które całościowo stworzą podstawy do prawidłowego funkcjonowania państwa. Aktualnie najpoważniejszym problemem Serbii w obszarze polityki wewnętrznej pozostaje bowiem, według Raportu Parlamentu Europejskiego, praworządność. Instytucje sądownicze i prokuratorskie znajdują się pod dużą presją polityczną, zagrażającą niezależności tych organów. Brakuje narzędzi ograniczania bezprawnego wpływu na ten obszar władzy, zaś same instytucje, sędziowie, prokuratorzy, trwające śledztwa i postępowania sądowe są otwarcie krytykowane przez urzędników państwowych. Dodatkowo, kolejny rok odwleka się wprowadzenie nowej ustawy o Akademii Sądowej, która likwidowałaby część wskazanych problemów (Radni dokument Komisije, 2024: 31).

Jedną z najpoważniejszych przeszkód strukturalnych w procesie akcesyjnym Serbii do UE pozostaje również endemiczna korupcja. Transparency International umieściła Serbię na 105. miejscu w indeksie postrzegania korupcji za rok 2024 – znacznie poniżej średniej w UE. Aktualny plan działania strategii antykorupcyjnej na lata 2024–2028 pozostaje niewdrożony, a egzekwowanie przepisów jest na niskim poziomie (Corruption Perceptions Index 2024; 2024 Communication on EU enlargement policy, 2024: 8–9). W tym obszarze wymagania akcesyjne obejmowały poprawę wyników w zakresie dochodzeń, ścigania i prawomocnych orzeczeń sądowych w sprawach dotyczących korupcji na wysokim szczeblu, wdrożenie wspomnianego planu działania (GRECO³) (Fifth Evaluation Round, 2024: 7, 33–34; Styczyńska, 2024: 336).

---

³ Z 24 zaleceń jedno zostało w pełni zrealizowane, a 10 zrealizowano częściowo. Wzrosła liczba prawomocnych wyroków skazujących w sprawach dotyczących korupcji na wysokim szczeblu, liczba nowych dochodzeń, a także liczba nowych aktów oskarżenia, jednak nadal istnieją przeszkody w osiągnięciu solidnych wyników.

Mniej spektakularnym przykładem problemów w polityce wewnętrznej jest brak prawidłowego funkcjonowania parlamentu. Raport Komisji Europejskiej wskazał na problemy utrudniające prawidłowe funkcjonowanie na zasadach demokratycznych. Należą do nich częste przedterminowe wybory i brak kluczowych mechanizmów demokratycznych, takich jak regularne sesje pytań do rządu czy przejrzyste procedury legislacyjne. Wpłynęło to na osłabienie nadzoru i zmniejszyło rolę władzy ustawodawczej w rozliczaniu władzy wykonawczej (Radni dokument Komisije, 2024: 24; Lađevac, 2025: 3–4).

W ostatnim roku w ogniu krytyki międzynarodowej znalazły się również prawa człowieka. Związane jest to z masowymi protestami studentów⁴ („Studenti nie milczą!”: masowe protesty studenckie w Serbii, 2024), wobec których władze dopuściły się nadmiernego użycia siły, w tym wykorzystania nieidentyfikowanej broni dźwiękowej, zastraszania i innych represji w postaci aresztowań czy nielegalnej inwigilacji (Bjelos, Elek, Mirilovic, 2024; Serbia: Authorities Using Spyware, 2024). Ponadto, organizacje społeczeństwa obywatelskiego spotkały się z nasilonymi represjami, w tym policyjnymi nalotami, publicznymi kampaniami oszczerstw i ograniczeniami finansowania (2025 Rule of Law Report, 2025: 16–17; Jevtić, 2025). Komisarz ds. Praw Człowieka Michael O’Flaherty podkreślił niedopuszczalność stygmatyzacji protestujących, określanych mianem terrorystów i chuliganów (Serbia: The Authorities Should Refrain, 2025). Z protestami powiązany jest projekt ustawy o „agentach obcych wpływów”, póki co jeszcze nieuchwalony i bardzo podobny do rosyjskich regulacji, który stał się elementem gry władz o charakterze zastraszającym (Vučić rekao da neće prihvatiti predlog, 2024). Publicznej krytyce poddano również stosowanie przez struktury rządzące oprogramowania szpiegowskiego wobec dziennikarzy i obrońców praw człowieka, co zostało nagłośnione przez Amnesty International i fundację SHARE (2024 Communication on EU enlargement policy, 2024: 10; Tešić, 2025).

Stałym punktem krytyki postępowania władz serbskich, zarówno ze strony opozycji, jak i Komisji Europejskiej, jest kwestia mniejszościowa. Jeśli chodzi o mniejszości narodowe i etniczne, to od lat przedstawiane analizy wskazują na wypracowanie wysokiego poziomu regulacji przy równoległym braku zastosowania przepisów, istnieniu luk w zakresie reprezentacji mniejszości w przestrzeni publicznej, edukacji i dostępie do mediów.

Jeszcze gorzej przedstawia się kwestia mniejszości LGBTI, spotykająca się z brakiem akceptacji i mową nienawiści, czemu sprzyja polityka rewizjonizmu historycznego i nacjonalizmu etnicznego (Lađevac, 2025: 6, 9–10;

---

⁴ Protesty studentów rozpoczęły się w listopadzie 2024 r., po katastrofie zawalenia się budynku dworca kolejowego w Nowym Sadzie. Początkowe hasła protestów, domagające się ujawnienia dokumentacji budowy dworca, przeobraziły się w kolejnych miesiącach w manifestacje antysystemowe, zaś do studentów przyłączyło się społeczeństwo.

LGBTI Enlargement Review 2025: 41–45)⁵. Dochodzi do tego gloryfikowanie zbrodniarzy wojennych czy udział przedstawicieli władz w supranarodowych wydarzeniach (Zjazd Wszechserbski w 2024 r. czy regularne uroczystości z okazji Dnia Republiki Serbskiej 9 stycznia) (Karabeg, 2025).

Istotnym problemem, który również odnotowywany jest w unijnych raportach, rok rocznie, pozostaje sytuacja mediów. W 2025 r. Serbia zajmuje 96. miejsce w światowym indeksie wolności prasy (Reporters without Borders), co oznacza polepszenie pozycji o 2 miejsca w porównaniu z rokiem 2024, jednak raport z lipca 2025 r. wskazuje tylko na częściowe wdrożenie rozwiązań mające na celu zwiększenie przejrzystości struktur własnościowych i finansowania sektora mediów ze środków publicznych. Z kolei Media Pluralism Monitor uznał wskaźnik „politycznej niezależności mediów” za obarczony bardzo wysokim ryzykiem (92%) wpływów politycznych (Media Pluralism Monitor). Nadal brakuje nowych rozwiązań, które wskazywałyby na niezależność Urzędu Regulacji Mediów Elektronicznych (REM). Proces wyboru nowej Rady REM jest opóźniany, zaś nie do końca transparentne procedury zmniejszają zaufanie publiczne do przebiegu tego postępowania. Ivona Lađevac z Instytutu Polityki Międzynarodowej i Gospodarczej w Belgradzie w analizie raportu z 2024 r., dodaje, że „krajowe koncepcje nadawcze nadal są przyznawane mediom znanym z rozpowszechniania dezinformacji i mowy nienawiści, podczas gdy pluralistyczne głosy są systematycznie marginalizowane. Jedną z najbardziej palących kwestii jest rozpowszechnianie narracji prorosyjskich i antyunijnych, podsycanych przez media sprzyjające rządowi i wzmacnianych przez zagraniczne podmioty” (2025 Rule of Law Report, 2025: 10, 11, 14; Lađevac, 2025: 4). Sytuacja mediów postrzegana jest przez UE jako zła. Wymieniane w raportach zalecenia wskazują na autorytarną politykę Belgradu wobec tego sektora publicznego. Mowa o poszerzeniu autonomii redakcyjnej, pluralizmu mediów, konieczności zapewnienia ochrony dziennikarzom poprzez szybkie reagowanie na wszelkie groźby i przypadki przemocy fizycznej oraz słownej, powstrzymywaniu się od etykietowania dziennikarzy lub werbalnych ataków ze strony urzędników wysokiego szczebla, co jest analogicznym problemem do sądownictwa (2025 Rule of Law Report, 2025: 13).

---

⁵ Dochodzą do tego publiczne zaprzeczanie zbrodniom wojennym oraz odmowa uznania wydarzeń w Srebrenicy za ludobójstwo. Raport UE wzywa również do otwarcia archiwów wojennych i respektowania wyroków międzynarodowych trybunałów wojennych, w tym MTKJ.

Serbia na rozdrożu w procesie integracji z UE – impas i wyzwania w polityce zagranicznej

Po pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę w 2022 r. władze Serbii podtrzymały stanowisko o zachowaniu prounijnego kierunku, jednak współpraca z UE została spowolniona, mimo przyjęcia przez Komisję Europejską nowego planu wzrostu gospodarczego dla Bałkanów Zachodnich w listopadzie 2023 r. Mimo że już wcześniej istniały koncepcje opierania polityki zagranicznej Serbii na czterech filarach, co pierwotnie nie stało na przeszkodzie procesowi integracyjnego (Istorijat odnosa Srbije i EU; Pawłowski, 2023), po 2022 r. ten model wielowektorowości w polityce zagranicznej przestał działać. Podstawą przystąpienia do UE jest dostosowanie się do wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB) Unii, zaś Serbia konsekwentnie nie spełnia tego wymogu. W 2024 r. jej dostosowanie do WPZiB wyniosło zaledwie 51% (Macedonia Północna i Czarnogóra osiągnęły 100% zgodności). Z kolei w raporcie Komisji Europejskiej za 2024 r. rozdziały 30. (klastery 6. dotyczący polityki zagranicznej) zostały ocenione negatywnie. Wskazano na brak przynależności do Światowej Organizacji Handlu, brak konstruktywnych działań w CEFTA (związanych z założeniami Procesu Berlińskiego) oraz podpisywanie szeregu umów dwustronnych z państwami trzecimi, które muszą wygasnąć po przystąpieniu Serbii do UE. Dodatkowo, poważny niepokój budzi stosowanie terminu *Projects of Interest for the Republic of Serbia* w celu obejścia przepisów dotyczących zamówień publicznych. Ta luka prawna pozwala rządowi na przyznawanie zamówień publicznych bez przeprowadzania przetargów, często firmom powiązanym politycznie lub zagranicznym przedsiębiorstwom państwowym – zwłaszcza z Chin i Rosji – co zagraża przejrzystości i stwarza podatny grunt dla zachowań związanych z poszukiwaniem rentowności (Lađevac, 2025: 8; Müller, Strack, Vulović, 2025). Stałym punktem pozostaje również współpraca z blokiem państw Azji Południowo-Wschodniej, szczególnie w obszarach strategicznych (Radni dokument Komisije, 2024: 105–106; Novaković, Savković, Stanojević, 2025: 6; Xhabafti, Semini, 2025).

Konflikt zbrojny w Ukrainie przyniósł swojego rodzaju test dla polityki wielowektorowej, który postawił pod znakiem zapytania możliwość dalszego prowadzenia takiej polityki. Aktualnie równoczesna współpraca z Unią Europejską i Federacją Rosyjską wyklucza się ze względu zarówno na sprzeczności ekonomiczne, jak i ideologiczne, związane z wartościami demokratycznymi. Do tego dochodzi współpraca z Chinami, której skala może okazać się większą przeszkodą aniżeli z Federacją Rosyjską. Uwzględniając czwarty filar, należy stwierdzić, że Stany Zjednoczone nie odgrywają większej roli, jeżeli chodzi o politykę na linii Belgrad–Bruksela, ponieważ związki te są najsłabsze w porównaniu z wszystkimi pozostałymi filarami.

Oprócz współpracy z Rosją charakterystyczna dla procesu akcesyjnego Serbii jest normalizacja relacji z Kosowem. Po podpisaniu porozumienia w Ochrydzie w 2023 r. podjęto kroki przygotowawcze do utworzenia Wspólnoty Gmin Serbskich, co jest jedną z podstawowych osi sporu między Prisztiną a Belgradem. Raport za rok 2024 odnotował pewne postępy w rozwiązywaniu kluczowych dla mieszkańców problemów (np. od 1 stycznia 2024 r. posiadacze kosowskich paszportów biometrycznych mogą korzystać z bezwizowego wjazdu do UE, a od października 2024 r. dotyczy to również posiadaczy paszportów serbskich wydanych przez serbską Dyрекcję Koordynacyjną (Koordinaciona uprava za Kosovo i Metohiju) (2024 Communication on EU enlargement policy, 2024: 7; Radni dokument Komisije, 2024: 65). Półroczny raport za 2025 odnotował impas i reaktywację starych problemów, powiązanych z kryzysem politycznym w Kosowie (Sørensen Hosted a “Long Meeting”, 2025).

Analizując politykę zagraniczną Belgradu, nie sposób nie wspomnieć o procesie zacieśniania relacji między Serbią a „Serbami w regionie” (jak nazywani są Serbowie, mieszkający w państwach ościennych lub byłej Jugosławii, zamiast „diaspora” lub „mniejszość”), szczególnie w Bośni i Hercegowinie oraz Czarnogórze postrzegane jest to od jakiegoś czasu jako budowa „serbskiego świata” na wzór „ruskiego miru”. „Serbski świat” mógłby być ideą, która stanowiłaby zarówno pomost do dialogu, jak i wsparcia wzajemnego w procesie integracyjnym do Unii Europejskiej. Mógłby też być platformą dodatkowo wzmacniającą inicjatywy współpracy regionalnej w ramach Procesu Berlińskiego czy projektu Open Balkan, zwłaszcza że proces jego budowy był powiązany ze wzmożoną aktywnością dyplomatyczną administracji Vučića od 2015 r. Stał się jednak synonimem neopanserbizmu, utożsamianego z ideą Wielkiej Serbii z lat 90. XX w. Charakter reżimu Vučića był surowo oceniany przez polityków bałkańskich o wiele wcześniej aniżeli Brukseli, gdzie odwoływano się do pełnionych funkcji i doświadczeń prezydenta Serbii z okresu rządów Slobodana Miloševića. Z kolei prorosyjskie nastawienie prezydenta Republiki Serbskiej Milorada Dodika wraz z nieustannie rozgrywaną kartą separatyzmu Republiki Serbskiej ukazuje go jako głównego hamulcowego rozwoju Bośni i Hercegowiny w kierunku europejskim (2024 Communication on EU enlargement policy, 2024: 6). Analogicznie aktualny przewodniczący parlamentu czarnogórskiego, lider serbskiej partii NOVA Andrija Mandić reprezentuje tę część społeczeństwa serbskiego w Czarnogórze, która swoją przyszłość widzi we współpracy z Rosją, jako „tradycyjnym przyjacielem Serbów”. Sam Mandić zamieszany był w okoliczności związane z niedoszłym zamachem stanu w Czarnogórze (Ukinuta presuda, 2021), który inspirowały służby rosyjskie i serbskie. Otwarcie prezentuje również panserską postawę, wpływając na pogorszenie relacji zarówno Serbów, jak i Czarnogóry z państwami w regionie (Janković, 2024; Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2024; Šta piše u Deklaraciji, 2024). Taka postawa koalicjanta powoduje, że Czarnogóra może przestać być postrzegana jako państwo stabilne, o wiarygodnej polityce. Paradoksalnie aktualne

władze czarnogórskie mają reprezentować nową generację demokratycznych polityków, w porównaniu z rządzącym w latach 1991–2023 Milo Djukanoviciem, który prezentował co prawda, postawę prozachodnią (i antyserbską), jednak charakter jego rządów powiązany był również ze zjawiskami cechującymi obecne, pozaunijne państwa regionu. Warto dodać, że powrót Djukanovicia do władzy nie jest wykluczony w kolejnych wyborach ze względu na rozczarowanie rządami nowych (Jeremić, 2024).

Serbia na rozdrożu – dyskurs polityczny wobec procesu integracji z UE

W oficjalnych dokumentach i wypowiedziach polityków można spotkać się ze stanowiskiem, że Serbia „należy do Europy”, a integracja z UE jest strategicznym celem państwa. W Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej, po upadku komunizmu, funkcjonowało sformułowanie „powrót do Europy” czy też synonim „państwo/miasto europejskie”, które oznaczało standardy Europy Zachodniej. Była to powszechnie znana i stosowana przenośnia, a jej wydźwięk sugerował, że jeśli dane państwo nie przestrzegało standardów wypracowanych przez ten obszar w drugiej połowie XX w., stawiało siebie poza nawiasem Europy i jej dorobku cywilizacyjnego. W dyskursie serbskim mamy do czynienia z odważniejszym niż ćwierć wieku temu w Europie Środkowej podejściem, wskazującym na fakt, że Serbia była i jest państwem europejskim choćby z racji położenia, i bez względu na jej wybory polityczne, ekonomiczne czy inne w tym samym miejscu pozostanie (Imeri, 2025). Unia Europejska często balansuje między promowaniem reform a utrzymaniem stabilności geopolitycznej (Gjoni, 2025). Doprowadziło to do wypracowania stabilizacji, systemu politycznego w którym akceptowane jest stosowanie metod niedemokratycznych za cenę utrzymania stabilizacji politycznej w wymiarze polityki wewnętrznej i zagranicznej. Akceptacja takiej sytuacji politycznej była prawdopodobnie obliczona na samoistne zahamowanie użycia niedemokratycznych narzędzi politycznych przez prezydenta Serbii i jego partię. Brak tego procesu nie tyle zaskoczył, co postawił UE w sytuacji, w której Bruksela jest zmuszona spowolnić lub nawet zawiesić proces akcesyjny.

Dyskurs polityczny na temat procesu akcesyjnego przedstawia się wielowątkowo i prowadzony jest w zależności od profilu ideologicznego polityków, naukowców i ekspertów. Można zauważyć również charakterystyczny model podziału ról, w którym prezydent pozostaje powściągliwy w retoryce, natomiast o wiele bardziej ostre wypowiedzi cechują pracowników administracji państwowej. Aleksander Vučić podtrzymuje stanowisko balansowania w ukazywaniu rzeczywistości, zaś współpracownicy prezydenta i koalicjanci pozwalają sobie na ostrzejszy ton pod adresem UE. Z twardych i merytorycznych wypowiedzi

jest znana była premier i aktualna przewodnicząca parlamentu serbskiego Ana Brnabić. Postrzegana jako technokratka podkreśla od lat, że celem jej aktywności politycznej jest podnoszenie jakości życia i wdrażanie reform, aby uczynić Serbię krajem rozwiniętym i nowoczesnym (Poseta predsednice Narodne skupštine Republike Srbije, 2025). W dialogu z Brukselą stara się bazować na twardych faktach, jednakże nawet pozbawione ideologicznego zabarwienia konkrety, które Brnabić starała się zrobić swoją wizytówką, nie uchroniły jej przed konsekwencjami sytuacji w kraju (European Policy Centre, 2025). Warto podkreślić, że objęcie przez nią urzędu premiera w 2017 r. obudziło nadzieje i oczekiwania poprawienia standardów w obszarze praw człowieka, a szczególnie mniejszości LGBTI, co nie nastąpiło, ku rozczarowaniu tej części społeczeństwa (Tanner, 2017; Marčić, Živić, 2018; Zivanović, 2019).

Serbski minister do spraw integracji Nemanja Starović latem 2025 r. w wywiadzie dla austriackich mediów powiedział, że Serbia będzie w stanie wprowadzić sankcje wobec Rosji, „gdy członkostwo w UE będzie w zasięgu wzroku” (Zadorozhnyy, 2025). Jest to chyba pierwsza taka otwarta deklaracja ze strony władz Serbii, jednak niezobowiązująca oraz sprzeczna z postawą premiera Djuro Macuta (Katić, Andrić, 2025; Serbia will not join the sanctions, 2025), który stwierdził jednoznacznie, że rząd nie zamierza wprowadzać żadnych sankcji wobec Moskwy. Premiera charakteryzują również zdecydowanie negatywne wypowiedzi, jeśli chodzi o kwestię uznania niepodległości Kosowa i warunkowanie procesu akcesyjnego Serbii tym aktem, choć jeśli chodzi o prounijną postawę, mówi o jednoznacznym i niezachwianym kierunku politycznym, podobnie jak prezydent, i o konieczności przyspieszenia procesu integracyjnego. Przedmiotem krytyki jest też deklarowana przez Belgrad wielowektorowa polityka zagraniczna, która w opinii krytyków Vučića podważa zaufanie UE do Serbii jako partnera w spójnym kursie. Zaś sama deklaratywna „neutralność” to sposób na unikanie pełnych zobowiązań wobec UE (Cvijić, Golubović, Burazer, Krstić, 2024: 5).

Ivica Dačić – były premier i partner koalicyjny Serbskiej Partii Postępowej, również wykazuje postawę, którą cechują ostre wypowiedzi pod adresem Brukseli. Oskarżył on UE o „oszukanie” Serbii w sprawie porozumień brukselskich (podpisanych z Kosowem), ale podkreślał, że władze nie wycofają się z dialogu integracyjnego. Bardziej sceptycznie niż prezydent odnosi się również do szacowanych dat akcesji (Radišić, 2025). Warto też zauważyć, że w dyskursie opozycyjnym kwestia Kosowa ukazywana jest w sposób nie tak bardzo odmienny od prezentowanego przez władze. W opiniach wybrzmiewa stanowisko, że kwestie związane z Kosowem skutecznie sabotują inne obszary negocjacji, zaś wymóg normalizacji relacji jest postrzegany jako dyktat suwerennościowy oraz przymus rzeczywistego uznania niepodległości Kosowa (Cvijić, Golubović, Burazer, Krstić, 2024: 5).

Proeuropejskie ugrupowania opozycyjne wykorzystują krytyczne opinie wobec Belgradu do własnej krytyki rządzących, gdzie pojawiają się określenia takie

jak: „papierowe zobowiązania”, „falszywa integracja” czy „reformy imitacyjne” (Canveren, Aknur, 2020: 90, 93), oznaczające pozorne wprowadzanie zmian, ich opóźnianie lub symboliczne wprowadzenie przy równoczesnej deklaracji wspierania integracji europejskiej, ale przede wszystkim zabezpieczenia przez polityków ich dotychczasowych zdobyczy i utrzymanie osobistej władzy przez Vučića (Samardžić, 2025). Pojawiają się również zarzuty braku realnej równowagi w relacji UE–Serbia, gdzie ta ostatnia znajduje się w pozycji podporządkowanej, nie partnerskiej. Narracja, którą znajdziemy w publikacjach o profilu konserwatywno-realistycznym⁶, wskazuje na presję ze strony Brukseli, narzucanie przez nią decyzji i kompromisów ingerujących w obszary suwerennościowe i zmuszających Serbię do ustępstw. W tym dyskursie integracja europejska bywa przedstawiana jako „projekt elitarny”, oderwany od codziennych priorytetów społeczeństwa (płace, problemy z korupcją, dostęp do usług) (Gajić, 2023). Oprócz stanowisk bardziej umiarkowanych można wskazać teksty znanego socjologa Slobodana Antonicia, który w polityce UE wobec Bałkanów, w tym Serbii, widzi nową formę kolonializmu (Gajić, 2023; Antonić, 2024). Inne skrajne opinie ugrupowań o antyunijnym nastawieniu, optujące za sojuszem z Rosją, przedstawiają UE jako część antyserbskiego bloku zachodniego, który uznał niepodległość Kosowa i uczestniczył w bombardowaniach Serbii w 1999 r. (Canveren, Aknur, 2020: 90, 93).

Z kolei w dyskursie opozycyjno-liberalnym proeuropejskie grupy opozycyjne (chodzi tutaj o partie polityczne, ruchy społeczne czy nastawione krytycznie do władz ośrodki think-tankowe) upolityczniają agendę UE i wykorzystują jako narzędzie antyrządowe. Z pewnością jednak elity krajowe mogłyby nadać priorytet „motywacjom krajowym” i sformułować agendę UE wyłącznie w oparciu o kwestie „specyficzne dla danego kraju”, włączając go w politykę informacyjną wobec społeczeństwa. Proces europeizacji nie osiągnął swojego potencjału w Serbii z powodu nieprawidłowości obecnego rządu, czego zarówno rządzący, jak i opozycja są świadomi. Dodatkowo, proeuropejskie partie opozycyjne priorytetowo traktują normatywny wymiar agendy UE, który w dużej mierze jest pomijany w retoryce rządu, a co za tym idzie w polityce informacyjnej wobec społeczeństwa.

---

⁶ Na przykład czasopismo eksperckie *Nova Srpska Politička Misao*, <http://www.nspm.rs/ona.html> (dostęp: 19.10.2025), na łamach którego publikują również naukowcy. Posiada ono anglojęzyczną i rosyjskojęzyczną wersję strony.

Podsumowanie

W ostatnich latach coraz częściej pojawiają się sformułowania o zmęczeniu procesem integracyjnym, ze strony władz Serbii, społeczeństwa serbskiego, ale i UE. Dla obywateli Serbii, czekających trzecią dekadę na postępy w procesie negocjacyjnym, zauważalne jest, że polityczna rzeczywistość oraz zmiany mogą być dokonywane poza strukturami unijnymi, które nie są remedium na pojawiające się problemy. Unia Europejska nie była w stanie uchronić społeczeństwa przed negatywnymi zjawiskami kryzysu światowego 2008–2012, migracyjnego (którego doświadczyła również Serbia) czy pandemii COVID-19. Z kolei konflikt zbrojny w Ukrainie pokazał, że zasadnicza odpowiedzialność za bezpieczeństwo i obronność Europy leży po stronie Stanów Zjednoczonych, zaś w UE zmiany nastąpiły dopiero w 2025 r. i były wymuszone polityką Waszyngtonu. W przestrzeni publicznej pojawiają się również zarzuty mówiące o „podwójnych standardach” w polityce unijnej czy „sprzecznych komunikatach” (Styczyńska, 2024: 338). Dodatkowo, przyznanie w przyspieszonym tempie statusu kandydata Ukrainie i Mołdawii spowodowało rozczarowanie całokształtem polityki unijnej.

W listopadzie 2023 r. Komisja Europejska przyjęła Plan Wzrostu dla Bałkanów Zachodnich (EU Plan rasta za Zapadni Balkan). Plan ten ma na celu uzupełnienie Planu Gospodarczego i Inwestycyjnego (Regulation 2024/1449) dla regionu, aby pomóc w zwiększeniu jego konwergencji gospodarczej z UE, przyspieszeniu reform związanych z podstawami procesu akcesyjnego. To kolejna inicjatywa mająca zmobilizować państwa kandydujące do przyspieszenia reform. Powyższa analiza pokazuje, że ich proces integracyjny uzależniony jest nie tylko od postawy Brukseli, ale również polityki regionalnej i powiązanej z nią polityki tożsamościowej, którą obarczony jest proces akcesyjny. Politycy państw bałkańskich bardzo często wykorzystują wątki związane z polityką tożsamościową do przykrywania poważnych i wymagających reform wyzwań, czego dobrym przykładem jest Serbia. Jej polityka pokazuje, jak bezsilna pozostaje polityka Brukseli, gdy nie ma woli politycznej do przeprowadzenia zmian.

Od czasu wybuchu wojny w Ukrainie i rozpoczęcia protestów w Serbii jej pozycja w rankingu procesów akcesyjnych państw bałkańskich oddaliła się (na korzyść Albanii), mimo prób podtrzymywania narracji o neutralności czy też polityce wielowektorowej oraz jednoznacznego kierunku integracyjnego. Co więcej, protesty trwające od listopada 2024 r. obnażyły autorytarne elementy władzy Aleksandra Vučića, na które UE nie mogła dłużej przyrywać oczu. W Serbii aktualnie otwarte są 22 z 35 rozdziałów negocjacyjnych, z czego tylko dwa są tymczasowo zamknięte. Raport Komisji Europejskiej dotyczący polityki zagranicznej wskazuje, że schemat działania Serbii pozostał niezmieniony, utrzymując zakres zbieżności z polityką UE na tym samym poziomie od roku 2024 (2024 Communication on EU enlargement policy, 2024: 3). Specyfika procesu akcesyjnego nie

zakłada rezygnacji z kandydata – w dotychczasowej historii akcesji praktycznie wszystkie przypadki wskazywały, że demokratyzacja jest procesem jednokierunkowym. Wyjątkiem jest Turcja, ale i ten przypadek wskazuje, że wstrzymanie procesu akcesyjnego związane jest przede wszystkim z polityką wewnętrzną. Przypadek ten pokazuje również, że zahamowanie integracji może być trwałe, jeśli za takie uznamy okres mierzony w dekadach. Proces spowalniania akcesji Serbii może doprowadzić więc do całkowitego zatrzymania, jeśli polityka prezydenta i partii rządzącej nie ulegnie zmianie. Fakt ten z kolei uplasuje Serbię w gronie państw niedemokratycznych, na co może wskazywać postępujący od lat regres demokracji. W takiej sytuacji Belgrad z pewnością zacieśni współpracę z Moskwą, Pekinem i innymi państwami wschodnimi. Można stwierdzić też z dużą pewnością, że aktualne elity polityczne byłyby w stanie dokonać zmian demokratycznych. Mają ku temu kompetencje (wielu z ich przedstawicieli kształciło się w zachodnich państwach o skonsolidowanej demokracji), wiekowo nie łączy ich już nic z okresem socjalistycznym, a wielu nawet z okresem lat 90. XX w. Demontaż zakorzenionych struktur i powiązań instytucjonalnych oraz kultura polityczna wydają się największym wyzwaniem dla dobrej woli rządzących. Należy również wspomnieć o aktualnych protestach, organizowanych przez studentów. Jest to prawdopodobnie pierwszy protest w XXI w., który nie został powiązany z żadnymi politykami ani żadną partią. Jest obrazem pokolenia, które w krótkiej perspektywie czasowej zacznie wybierać na swoich reprezentantów ludzi realizujących podstawowe założenia demokracji, takie jak praworządność, silne instytucje, decentralizacja władzy czy brak korupcji (a przynajmniej próby jej minimalizacji), o czym świadczą hasła manifestujących. To z kolei oznaczałoby, że władza Vučića może przetrwać kolejne wybory (zwłaszcza w obliczu braku realnej konkurencji politycznej), jednak w dłuższej perspektywie się zdezawuuje. Na chwilę obecną, jak już zostało wspomniane, brakuje na scenie politycznej zjednoczonej i silnej opozycji. Również protestujący studenci nie mają politycznych reprezentantów.

Komisja Europejska w ostatnim pełnym raporcie za 2024 r. podkreśla, że droga do otwarcia kolejnych rozdziałów z Serbią zależy od postępów i tempa reform w zakresie funkcjonowania instytucji demokratycznych, praworządności, ograniczenia wpływu grup interesów na gospodarkę, politykę i życie publiczne, a także efektów walki z przestępczością zorganizowaną (2024 Communication on EU enlargement policy, 2024: 10). Istotnym elementem jest również „normalizacja stosunków z Kosowem” (2024 Communication on EU enlargement policy, 2024: 5), co jest sformułowaniem o tyle niejasnym, że w dyskursie publicznym w Serbii wymóg ten utożsamiany jest z rzeczywistym uznaniem jego niepodległości. Niektóre płaszczyzny integracyjne nie zostały w artykule wspomniane. Autorka uznała, że dla spójności narracyjnej mogą zostać pominięte (mowa tutaj zarówno o istotnych dla procesu integracyjnego i regionu problemie przestępczości transgranicznej, jak i marginalizowanej w dyskursie publicznym problematyce

dotyczącej zielonej agendy i zrównoważonej łączności – choć wyniki Serbii we wzmiankowanych obszarach pozostają również niezadowolające. Zarzuty te powtarzają się kolejny rok w dokumentach oceniających stan zaawansowania akcesyjnego. Od jakiegoś czasu władze Serbii wytraciły impet związany z determinacją jak najszybszego zakończenia negocjacji akcesyjnych na rzecz umacniania swojej władzy i jej centralizacji, co odbiega od demokratycznych założeń systemowych UE. Jeszcze w 2020 r., gdy w Serbii trwały protesty pod nazwą Jeden z Pięciu Milionów, Bruksela wierzyła w wolę przeprowadzenia zmian przez prezydenta i jego ugrupowanie. Marginalizowano wówczas manifestującą opozycję, jako niewiarygodnego partnera rozmów politycznych. Ostatni rok protestów w Serbii obnażył charakter reżimu obecnych władz, które zaprzestały prób maskowania swoich niedemokratycznych metod do walki z przeciwnikami. Równocześnie polityczna opozycja jest zbyt podzielona i brakuje jej pomysłów programowych, aby przekonać do siebie serbskie społeczeństwo, które mogłoby przyczynić się do zmiany rządzących. Raport Parlamentu Europejskiego z 2025 r. mówi wprost o kryzysie procesu akcesyjnego Serbii, wywołanym wewnętrznymi niepowodzeniami i odejściem od kryteriów kopenhaskich, takich jak erozja demokracji, niezgodność polityki zagranicznej, korupcja i nacjonalizm. Dotychczasowa postawa UE nie przyniosła efektu, stąd obecnie przed Serbią została postawiona alternatywa: Wschód lub Zachód, zmuszono ją do wyboru środkami, którymi Bruksela dysponuje (Baletic, 2024b; Vučić at GLOBSEC, 2025).

Elity polityczne Serbii od 25 lat deklarują integrację europejską jako priorytet, ale opinia publiczna pozostaje sceptyczna. Mimo świadomości, że na brak poprawy sytuacji społecznej wpływa system rządów, serbskie społeczeństwo nie widzi perspektyw zmiany złych praktyk władzy. Brak jasno zakomunikowanych korzyści z członkostwa w UE nie jest w stanie wpłynąć za zwiększenie poparcia dla procesu integracyjnego i sprzyja manipulacjom faktami (Kortenska, Steunenbergh, 2020; Međak, 2022). Można odnieść wrażenie, że władzom Serbii najbardziej odpowiada sytuacja pozostawiania w procesie integracyjnym, nie zaś samej integracji. Od początku XXI w., gdy tylko Serbia weszła na drogę reform, data przystąpienia do UE jest sukcesywnie przesuwana – aktualnie prezydent Vučić przyznał, że integracja raczej nie jest możliwa przed 2030 r., jednak jeśli charakter obecnego reżimu zostanie utrzymany, żadna z dat nie będzie możliwa do realizacji (Witherspoon, 2025).

Bibliografia

Dokumenty i raporty

2024 Communication on EU enlargement policy. European Commission COM(2024) 690 final, Brussels, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52024DC0690> (dostęp: 23.09.2025).

- 2025 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Serbia. 2025. European Commission (2025), SWD(2025) 931 final, Strasbourg, https://commission.europa.eu/publications/2025-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en (dostęp: 12.10.2025).
- Corruption Perceptions Index 2024. *Transparency International*, <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (dostęp: 11.10.2025).
- EU Plan rasta za Zapadni Balkan. *Ministarstvo za evropske integracije*, <https://www.mei.gov.rs/srp/informacije/eu-plan-rasta-za-zapadni-balkan/> (dostęp: 12.10.2025).
- Fifth Evaluation Round. Prevention of corruption and promotion of professional integrity at the central level (highest executive functions) and in law enforcement agencies Compliance Report. Serbia. *Greco Rc5 2024*, <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680b0cd80> (dostęp: 11.10.2025).
- Ladevac, I. 2025. Serbia External Relations Briefing: Serbia's Troubled Road to Europe. *China – CEE Institute*, 5(4) (RS), <https://china-cee.eu/2025/07/30/serbia-monthly-briefing-serbias-troubled-road-to-europe/> (dostęp: 10.10.2025).
- LGBTI Enlargement Review 2025. *Ilga Europe*, <https://www.ilga-europe.org/report/eu-enlargement-review-2025/> (dostęp: 10.09.2025).
- Media Pluralism Monitor. *Centre for Media Pluralism and Media Freedom*, <https://cmpf.eui.eu/mpm-interactive-results> (dostęp: 12.10.2025).
- Novaković, I., Savković, M., Stanojević, N. 2025. An Analysis of Serbia's Alignment with the European Union's Foreign Policy Declarations and Measures: Semi-annual Review for 2025. July 2025 Belgrade. CFSP and Serbia's Accession to the European Union. *ISAC*, <https://www.isac-fund.org/en/news/an-analysis-of-serbias-alignment-with-the-european-unions-foreign-policy-declarations-and-measures-semi-annual-review-for-2025> (dostęp: 18.10.2025).
- Otvorena i zatvorena poglavlja. *EU u Srbiji*, <https://europa.rs/otvorena-i-zatvorena-poglavlja/> (dostęp: 25.10.2025).
- Radni dokument Komisije. Repzblika Srbija. Izveštaj za 2024. godinu. *Evropska Komisija Brisel*, SWD(2024) 695 konačna verzija, https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/2024/izvestaj_24.pdf (dostęp: 12.10.2025).
- Reporters without Borders. *RSF*, <https://rsf.org/en/index?year=2025> (dostęp: 11.10.2025).

Materiały audiowizualne

- Protesty w Serbii pod lupą eksperta IEŚ. Konrad Pawłowski w Radiu Lublin. 2025. *Instytut Europy Środkowej*, 8.01., <https://ies.lublin.pl/aktualnosc/protesty-w-serbii-pod-lupa-eksperta-ies-konrad-pawlowski-w-radiu-lublin/> (dostęp: 26.10.2025).
- „Studenci nie milczą!”: masowe protesty studenckie w Serbii. 2024. *Webinarium IEŚ*, 20.12., <https://ies.lublin.pl/aktualnosc/studenci-nie-milcza-masowe-protesty-studenckie-w-serbii/> (dostęp: 26.10.2025).

Artykuły naukowe

- Antonić, S. 2024. Ko hoće da iščupa korene korupcije u Srbiji mora da se obračuna sa neokolonijalizmom i autošovinizmom. *Nova srpska politička misao*, 27.01., <http://www.nspm.rs/kolumne-slobodana-antonica/ko-hoce-da-iscupa-korene->

- korupcije-u-srbiji-mora-da-se-obracuna-sa-neokolonijalizmom-i-autosovinizmom.html?alphabet=l#yvComment307322 (dostęp: 19.10.2025).
- Bieber, F., 2018. The Rise (and Fall) of Balkan Stabilitocracies. *Horizons* 10, s. 176–185, <https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-winter-2018-issue-no-10/the-rise-and-fall-of-balkan-stabilitocracies> (dostęp: 12.10.2025).
- Canveren, Ö., Aknur, M. 2020. European Union Agenda in Serbia's Party Politics: A Clash between Rationality and Identity Politics. *Romanian Journal of Political Science* 20(1), s. 88–117, https://www.researchgate.net/publication/343554347_European_Union_Agenda_in_Serbia's_Party_Politics_A_Clash_between_Rationality_and_Identity_Politics (dostęp: 11.10.2025).
- Cvijić, S., Golubović, K., Burazer, N., Krstić, A. 2024. Future of Serbia. *Friedrich Ebert Stiftung*, <https://serbia.fes.de/e/default-e75657de25abebffb08178cc3c97c3a4.html> (dostęp: 19.10.2025).
- Kortenska, E., Steunenberg, B. 2020. Public-elite Gap on European Integration: The Missing Link between Discourses among Citizens and Elites in Serbia. *Journal of European Integration* 42, https://www.researchgate.net/publication/337080684_Public-elite_gap_on_European_integration_the_missing_link_between_discourses_among_citizens_and_elites_in_Serbia (dostęp: 16.10.2025). <https://doi.org/10.1080/07036337.2019.1688317>
- Müller, M., Strack, L., Vulović, M. 2025. The Rule of Law and Sustainability as Benchmarks for Europe's Raw Materials Cooperation. *Stiftung Wissenschaft und Politik*, s. 1–8, <https://www.swp-berlin.org/publikation/the-eus-raw-materials-diplomacy-serbia-as-a-test-case> (dostęp: 10.10.2025).
- Pawłowski, K. 2023. Trudna sztuka balansowania: polityka wielowektorowości Serbii w okresie pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę. *Prace Instytutu Europy Środkowej* 4, s. 7–84. <https://ies.lublin.pl/prace/2023-004/> (dostęp: 11.10.2025).
- Rekšć, M. 2022. Aleksandar Vučić's Stabilitocracy. *Przegląd Humanistyczny* 3, s. 102–120. <https://doi.org/10.31338/2657-599X.ph.2022-4.8>
- Samardžić, S. 2025. Pobunjeno društvo, EU i lična vlast Aleksandra Vučića u Srbiji. *Nova srpska politička misao*, 18.09., <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/pobunjeno-drustvo-eu-i-licna-vlast-aleksandra-vucica-u-srbiji.html?alphabet=l> (dostęp: 19.10.2025).
- Styczyńska N., 2024. Serbia and the European Union: A Decade of Negotiating Challenges (2014–2024). *Przegląd Politologiczny*, s. 331–342, <https://przeglad.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2025/03/pp-4-2024-21.pdf> (dostęp: 11.10.2025). <https://doi.org/10.14746/pp.2024.29.4.21>

Artykuły prasowe

- Janković, S. 2024. Ko 'zabija klipove u točkove' evropskom putu Crne Gore? *Radio Slobodna Evropa*, 1.11., <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-andrija-mandic-eu/33182267.html> (dostęp: 19.10.2025).
- Jevtić, Ž. 2025. Šta je dovelo do „stampeda” na protestu? Studenti FON-a: Zvučni top, MUP: Nismo mi pendrek koristili. *NIN*, 15.03., <https://www.nin.rs/drustvo/vesti/71351/sta-je-dovelo-do-stampeda-na-protestu> (dostęp: 11.10.2025).
- Marčić, S., Živić, P., 2018. Serbia Pride: Gay PM Brnabic 'not wanted' at parade. *BBC News*, 16.09, <https://www.bbc.com/news/world-europe-45524385> (dostęp: 18.10.2025).

- Ministarstvo vanjskih poslova BiH uputilo Crnoj Gori protestnu notu zbog poruka na sastanku Dodika i Mandića. 2024. *Radio Slobodna Evropa*, 28.02., <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-bih-dodik-mandic-konakovic/32841142.html> (dostęp: 19.10.2025).
- Radišić, N. 2025. EK za N1 o Briselskom sporazumu: Dačić optužuje EU da je prevarila Srbiju, ali ona se nije povukla iz procesa. *N1*, 30.07., <https://n1info.rs/vesti/ek-za-n1-o-briselskom-sporazumu-dacic-tvr-di-da-je-eu-prevarila-srbiju-ali-ona-se-nije-povukla-iz-procesa/> (dostęp: 18.10.2025).
- Serbia will not join the sanctions against Russia, says Prime Minister Đuro Macut. 2025. *Independent Balkan News Agency*, 27.06., <https://www.ibnaeu.com/en/2025/06/27/i-servia-den-tha-proschorisei-stis-kyroseis-kata-tis-rosias-dilonei-o-prothypourgos-duro-macut/> (dostęp: 18.10.2025). <https://doi.org/10.1055/a-2551-0406>
- Šta piše u Deklaraciji usvojenoj na ‘Svesrpskom saboru’? 2024. *Radio Slobodna Evropa*, 8.06., <https://www.slobodnaevropa.org/a/svesrpski-sabor-beograd-deklaracija-sta-pise/32984531.html> (dostęp: 19.10.2025).
- Ukinuta presuda za ‘državni udar’ u Crnoj Gori, DPS tvrdi rezultat pritiska na sud. 2021. *Radio Slobodna Evropa*, 5.02., <https://www.slobodnaevropa.org/a/31087966.html> (dostęp: 19.10.2025).
- Vučić at GLOBSEC: Belgrade Not Ready to Recognize Kosovo’s Independence. 2025. *Euronews.albania*, 13.06., <https://euronews.al/en/vucic-at-globsec-belgrade-not-ready-to-recognize-kosovos-independence/> (dostęp: 16.10.2025).
- Vučić rekao da neće prihvatiti predlog zakona o stranim agentima. 2024. *Radio Slobodna Evropa*, 11.12., <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-zakon-strani-agenti-vulin/33236517.html> (dostęp: 13.10.2025).
- Witherspoon, J. 2025. ‘We Have a Lot to Do’: President Vučić Insists Serbia’s EU Membership Remains Crucial. *EuroNews*, 28.08., <https://www.euronews.com/my-europe/2025/08/26/we-have-a-lot-to-do-president-vucic-insists-serbias-eu-membership-remains-crucial> (dostęp: 16.10.2025).
- Xhabafti, E., Semini, L. 2025. Western Balkan Leaders Reaffirm Commitment to EU Future. *AP*, 6.10., <https://apnews.com/article/albania-brdo-brijuni-process-western-balkans-eu-deb7b8777b743aa39bdfbfefb262a956> (dostęp: 18.10.2025).
- Zadorozhnyy, T. 2025. Serbia Signals Possible Sanctions on Russia if EU Membership ‘in Sight’. *The Kyiv Independent*, 25.07., <https://kyivindependent.com/serbia-signals-possible-sanctions-on-russia-if-eu-membership-nears/> (dostęp: 18.10.2025).

Internet

- Baletic, K. 2024a. Reversing Youth Exodus From Western Balkans Will be Hard, Report Warns. *BalkanInsight*, 14.10., <https://balkaninsight.com/2024/10/14/reversing-youth-exodus-from-western-balkans-will-be-hard-report-warns/> (dostęp: 13.10.2025).
- Baletic, K. 2024b. Serbia Steps Closer to the EU. But Will Its Reforms Go Far Enough? *BalkanInsight*, 22.11., <https://balkaninsight.com/2024/11/22/serbia-steps-closer-to-the-eu-but-will-its-reforms-go-far-enough/> (dostęp: 16.10.2025).
- Bjelos, M., Elek, B., Mirilovic, F. 2024. Digital Surveillance in Serbia: A Threat to Human Rights? *BIRN*, <https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2024/06/Digital-surveillance-in-Serbia.pdf> (dostęp: 19.10.2025).

- European Policy Centre Cancels a Panel with Ana Brnabić. 2025. *European Western Balkans*, 11.09., <https://europeanwesternbalkans.com/2025/09/11/european-policy-centre-cancels-a-panel-with-ana-brnabic/> (dostup: 18.10.2025).
- Gajić, M. 2023. Kako treba da pričamo o koristima od članstva u EU? *Talas*, 17.08., <https://talas.rs/2023/08/17/kako-treba-da-pricamo-o-koristimo-od-clanstva-u-eu/> (dostup: 19.10.2025).
- Gjoni, I. 2025. Why the EU Must Change Course on Serbia. *Strategic Europe*, 4.02., <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/02/why-the-eu-must-change-course-on-serbia?lang=en&center=europe> (dostup: 10.10.2025).
- Imeri, A. 2025. The EU's Strategic Compromises Are Blinding It to the Ongoing Fight for Democracy in Serbia. *Centre for European Policy Studies*, 18.07., <https://www.ceps.eu/the-eus-strategic-compromises-are-blinding-it-to-the-ongoing-fight-for-democracy-in-serbia/> (dostup: 10.10.2025).
- Istorijat odnosa Srbije i EU. *Ministarstvo za evropske integracije*, <https://www.mei.gov.rs/srp/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/> (dostup: 11.10.2025).
- Karabeg, O. 2025. Dali je Srbija sve manja što je više priče o 'Velikoj Srbiji'? *Peščanik*, 12.01., <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-srbija-rs-bosna-hercegovina-svesrpski-sabor-deklaracija/33271051.html> (dostup: 26.10.2025).
- Katić, M., Andrić, G. 2025. Najmanje četvoro Rusa koji su pod sankcijama dobilo državljanstvo Srbije. *Birn.rs*, 26.09., <https://birn.rs/rusi-pod-sankcijama-dobili-drzavljanstvo-srbije/> (dostup: 18.10.2025).
- Medak, V. 2022. Evropska Unija i pristupanje Srbije Evropskoj Uniji nije tema u centralnim informativnim emisijama u Srbiji. *Biro za društvena istraživanja*, 28.11., <https://www.birodi.rs/evropska-unija-i-pristupanje-srbije-evropskoj-uniji-nije-tema-u-centralnim-informativnim-emisijama-u-srbiji/> (dostup: 16.10.2025).
- Poseta predsednice Narodne skupštine Republike Srbije Ane Brnabić Briselu, brifing za predstavnike država članica i institucija Evropske unije, 12. septembar 2025. godine. 2025. *Misija Republike Srbije pri Evropskoj Uniji u Briselu*, 12.09., <https://eu-brussels.mfa.gov.rs/lat/mediji/aktivnosti/poseta-predsednice-narodne-skupstine-republike-srbije-ane-brnabic-briselu-brifing-za-predstavnike-drzava-clanica-i-institucija-evropske-unije-12> (dostup: 18.10.2025).
- Pregovarački klasteri. *Ministarstvo za evropske integracije*, <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/pristupni-pregovori-sa-eu/pregovaracki-klasteri/> (dostup: 13.10.2025).
- Serbia: Authorities Using Spyware and Cellebrite Forensic Extraction Tools to Hack Journalists and Activists. 2024. *Amnesty International*, 16.12., <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/12/serbia-authorities-using-spyware-and-cellebrite-forensic-extraction-tools-to-hack-journalists-and-activists/> (dostup: 19.10.2025).
- Serbia: Human Flight and Brain Drain. *The Global Economy.com*, https://www.theglobaleconomy.com/Serbia/human_flight_brain_drain_index/ (dostup: 13.10.2025).
- Serbia: The Authorities Should Refrain from Excessive Use of Force and Arbitrary Arrests. 2025. *Council of Europe. Commissioner for Human Rights*, 4.07., <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/serbia-the-authorities-should-refrain-from-excessive-use-of-force-and-arbitrary-arrests> (dostup: 13.10.2025).

- Sørensen Hosted a “Long Meeting” with Negotiators of Serbia and Kosovo, Next Meeting in July. 2025. *European Western Balkans*, 11.06., <https://europeanwesternbalkans.com/2025/06/11/sorensen-hosted-a-long-meeting-with-negotiators-of-serbia-and-kosovo-next-meeting-in-july/> (dostęp: 12.10.2025).
- Tanner, M. 2017. Brnabic Denies Serbia Has Homophobia Problem. *Balkaninsight*, 28.07., <https://balkaninsight.com/2017/07/28/brnabic-denies-serbia-has-homophobia-problem-07-28-2017/> (dostęp: 18.10.2025).
- Tešić, A. 2025. Dve novinarke BIRN-a mete Pegazus špijunskog programa. *Birn.rs*, 27.03., <https://birn.rs/birn-novinarke-meta-pegazus-spijunaza/> (dostęp: 11.10.2025).
- Zivanović, M. 2019. Brnabic Baby ‘Won’t Help Us’, Serbia’s LGBTI Groups Warn. *Balkaninsight*, 21.02., <https://balkaninsight.com/2019/02/21/brnabic-baby-wont-help-us-serbias-lgbti-groups-warn/> (dostęp: 18.10.2025).
- Zorić, B. 2025. EU Enlargement and Integration. Voices of Support and Scepticism. *European Union Institut for Security Studies*, Brief 15 June, s. 1–4, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/2025-06/Brief_2025-12_Enlargement%20and%20scepticism (dostęp: 26.10.2025).

Mirella Korzeniewska-Wiszniewska, dr hab., profesor UJ; pracuje w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Autorka, współautorka i redaktorka kilku monografii naukowych oraz kilkudziesięciu artykułów o tematyce bałkańskiej. Przewodnicząca Komisji Najnowszych Dziejów Słowian i wiceprzewodnicząca Komisji Środkowoeuropejskiej PAU, członkini Komisji Badań Bałkanów PAN oraz AIESEE. Redaktor naczelna „Studiów Środkowoeuropejskich i Bałkanistycznych” PAU. Zainteresowania naukowe: Półwysep Bałkański – stosunki międzynarodowe, transformacja polityczna, sprawy mniejszościowe.

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11915.25.0.C

Ark. wyd. 10,0; ark. druk. 9,625

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77